

Ανάγκες και προβλήματα στην Θεία Λατρεία κατά τους παρόντες καιρούς

Δανιήλ, Μητροπολίτου Καισαριανής, Βυρωνος και Υμηττού
Προέδρου της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Λειτουργικής Αναγεννήσεως
(Εισήγηση στο ΙΒ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ιερῶν
Μητροπόλεων, Βόλος, 27-29 Σεπτεμβρίου 2010)
περιοδικό ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 10 -11 έτους 2012

Σεβασμιώτατοι, Αιδεσιμολογιώτατοι,
Ελλογιμότατοι, Πατέρες και Αδελφοί,
χαίρετε εν Κυρίῳ

Στην εισήγησή μας θα αποπειραθούμε να καταγράψουμε τις ανάγκες και τα προβλήματα που τίθενται στους καιρούς μας και αφορούν σε θέματα θείας Λατρείας, που καλούνται να διευθετήσουν οι υπεύθυνοι για την καθοδήγηση των πιστών Ποιμένες.

Στις εισηγήσεις που προηγήθηκαν, ιχνηλατήθηκαν οι παράγοντες εκείνοι που συντέλεσαν αποφασιστικά στην διαμόρφωση της μορφής της θείας Λατρείας, που τελείται στους παρόντες καιρούς στις συνάξεις των πιστών. Θα αποφύγουμε να αναφερθούμε σε αυτονόητες παραδοχές της αξίας, του μεγαλείου, της λαμπρότητας και της θεοπρέπειας του ήθους, του χαρακτήρα της λατρείας της Εκκλησίας μας.

Έχοντας υπ' όψη μας όλα αυτά τα δεδομένα καλούμαστε ως Ποιμένες να οδηγήσουμε το λογικό ποίμνιο με την θεία λατρεία στην θέα του ανεκφράστου κάλλους του ενδόξως υπερλάμποντος Κυρίου μας Ιησού Χριστού στην κοινωνία της θείας ζωής και στην μέθεξη των αγαθών της βασιλείας Αυτού.

Τα θέματα που απασχολούν συνήθως περισσότερο και συχνότερα την ποιμαντική μας είναι·

1. Ο εκκλησιασμός,

η απόρριψη της κλήσεως από τον Θεό να συμμετάσχουν οι πιστοί στην ευχαριστιακή σύναξη

Ως εκκλησιασμό εννοούμε την συμμετοχή των πιστών στις ευχαριστιακές και λοιπές λατρευτικές συνάξεις, την συγκρότηση δηλαδή της Εκκλησίας. Με την θεία Λατρεία, κατά την διδασκαλία της Εκκλησίας, μας, οι πιστοί εκφράζουν την ευχαριστία τους για την ένσαρκη φανέρωση του Υιού του Θεού στον κόσμο, για το μυστήριο της θείας οικονομίας και την χαρά τους για την προσδοκωμένη δευτέρα ένδοξη φανέρωσή Του και την συμμετοχή τους στην δόξα που θα αποκαλυφθεί. Πέραν τούτων η θεία Λατρεία είναι·

- Πρόσκληση στο δείπνο της Βασιλείας του Θεού (Ματθαίου κβ΄ 1-14·

Λουκά ιδ' 15-24).

- Συμμετοχή στην σύναξη των τέκνων του Θεού (Ματθαίου ιη' 20),
- Άθλημα αναβάσεως στην εμπειρία της θεοπτίας (προς Κολοσσαείς γ' 1-2).

Οι πιστοί συνεχώς προσκαλούνται κατά τα γεγραμμένα·

- Να συμμετάσχουν στην ζωή του Θεού ενωμένοι με τον Κύριο Ιησού Χριστό (Ιωάννου στ' 56, ιζ' 23).
- Να γίνουν «συμπολίται των αγίων και οικείοι του Θεού» (προς Εφεσίους β' 19).
- Να γίνουν «κοινωνοί θείας φύσεως» (Πετρου Ε' α' 4).
- Να εισέλθουν στα Άγια «εν τω αίματι του Ιησού» (προς Εβραίους ι' 14).
- Να προσέλθουν με παρηγορία στο θρόνο της Χαρίτος (προς Εβραίους γ' 16).
- Να υψωθούν από τα γήινα στα ουράνια, από τα μάτια στα αληθινά, από τα πρόσκαιρα στα αιώνια, από τα φθαρτά στα άφθαρτα (προς Κολοσσαείς γ' 1).

Ενώ καλούνται πάντες, λίγοι όμως είναι εξησκημένοι στην αληθινή αυτή πρόσκληση, κατά το «πολλοί γαρ εισι κλητοί, ολίγοι δε οι εκλεκτοί» (Ματθαίου κ' 16).

Οι περισσότεροι προσέρχονται υποδουλωμένοι στα στοιχεία του κόσμου (προς Γαλάτας δ' 3). Αδυνατούντες να ανανήψουν από την μέθη των βιοτικών μεριμνών (Λουκά κα' 34), να εγερθούν από τον ύπνο της ραθυμίας, να γρηγορήσουν, να συναναβούν με τον Κύριο Ιησού Χριστό (προς Εβραίους β' 6).

Όσων οι οφθαλμοί είναι βεβαρημένοι «ύπνω» και δεν δυνηθούν να γρηγορήσουν, τελικά, θα εγκαταλειφθούν από τον Κύριο (Ματθαίου κστ' 39-40).

Ο αποστολικός λόγος αντιδιαστέλλει την παλαιά λατρεία των Ιουδαίων που στηριζόταν στο φόβο, από την λατρεία της Εκκλησίας, που οικειώνει τον πιστό με τον Θεο.

«Ου γαρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένω όρει και κεκαυμένω πυρί και γνόφω και σκότω και θυέλλη και σάλπιγγος ήχω και φωνή ρημάτων, ης οι ακούσαντες παρητήσαντο μη προστεθῆναι αυτοίς λόγον· ουκ έφερον γαρ το διαστελλόμενον· καν θηρίον θίγη του όρους, λιθοβοληθήσεται· και· ούτω φοβερόν ην το φανταζόμενον! Μωϋσής είπεν· έκφοβός ειμι και έντρομος· αλλά προσεληλύθατε Σιών όρει και πόλει Θεού ζώντος, Ιερουσαλήμ επουρανίω, και μυριάσιν αγγέλων, πανηγύρει και εκκλησία πρωτοτόκων εν ουρανοίς απογεγραμμένων, και κριτή Θεώ πάντων, και πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, και διαθήκης νέας μεσίτη Ιησού, και αίματι ραντισμού κρείττον λαλούντι παρά τον Αβελ. Βλέπετε μη παραιτήσηθε τον λαλούντα. ει γαρ εκείνοι ουκ έφυγον τον επί της γης παραιτησάμενοι τον χρηματίζοντα, πολλώ μάλλον ημείς οι τον απ' ουρανών αποστρεφόμενοι· ου η φωνή την γην εσάλευσε τότε, νυν δε

επήγγελται λέγων· έτι άπαξ εγώ σείω ου μόνον την γην, αλλά και τον ουρανόν. το δε έτι άπαξ δηλοί των σαλευομένων την μετάθεσιν ως πεπονημένων, ίνα μείνη τα μη σαλευόμενα. Διο βασιλείαν ασάλευτον παραλαμβάνοντες έχωμεν χάριν, δι ης λατρεύωμεν ευαρέστως τω Θεώ μετά αιδούς και ευλαβείας· και γαρ ο Θεός ημών πυρ καταναλίσκον» (προς Εβραίους ιβ' 18-19).

Παρά ταύτα παρατηρούμε, ότι πολλοί δεν βιώνουν την συμμετοχή τους στην λατρεία του Θεού κατά την παράδοση της Εκκλησίας. Επηρεασμένοι από στρεβλές απόψεις και την εκκοσμίκευση παραλείπουν να εκκλησιασθούν ή και αν εκκλησιασθούν παραμένουν πεινώντες και διψώντες πνευματικά.

Ο προφητικός λόγος επεσήμανε την έλλειψη της γνήσιας και αληθινής κοινωνίας του ανθρώπου με τον Θεό· « Εγγίζει μοι ο λαός ούτος εν τω στόματι αυτού και εν τοις χείλεσιν αυτών τιμώνσι με, η δε καρδιά αυτών πόρρω απέχει απ' εμού· μάτην δε σέβονται με διδάσκοντες εντάλματα ανθρώπων και διδασκαλίας» (Ησαΐου κθ' 13).

Γί' αυτό και υποδεικνυόταν η σωστή ευάρεστη στον Θεό Λατρεία.

Οφείλουμε να μελετήσουμε τις αιτίες που αποτρέπουν τους πιστούς ή τους εμποδίζουν να συμμετέχουν στις Ιερές Ακολουθίες, κατά την συνηθισμένη και γνωστή νοοτροπία «πιστεύω στον Θεό, αλλά στην Εκκλησία δεν πηγαίνω» και να λάβουμε τα απαραίτητα μέτρα, διευκολύνοντας τους πιστούς να εννοήσουν την σημασία και την αξία του εκκλησιασμού, να συνέρχονται στην Εκκλησία.

Βεβαια τα μέτρα που θα ληφθούν πρέπει να έχουν την σφραγίδα του ήθους και της παραδόσεως της Εκκλησίας.

Τα μέτρα αυτά ποικίλουν κατά περιοχές και τις ανάγκες των πιστών.

2. Η έλλειψη λειτουργικής αγωγής των πιστών

Μετά τις διαπιστώσεις για την απόρριψη της θείας κλήσεως και τον δισταγμό των πιστών να συμμετάσχουν στην θεία Λατρεία παρατηρούμε, ότι πολλοί πιστοί που προσέρχονται στις συνάξεις, στερούνται λειτουργικού ήθους.

Οι παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτή την στείρα θρησκευτικότητα μας είναι γνωστοί και έχουν νομίζουμε επαρκώς επισημανθεί, καταγραφεί και σχολιασθεί.

Πολλοί εκλαμβάνουν την προσέλευσή τους στις Ιερές Ακολουθίες ως τυπική υποχρέωση και όχι ως συμμετοχή στην σύναξη των πιστών και την φανέρωση της Εκκλησίας, ως μέθεξη στην θεία ζωή από την οποία καθαρίζονται, αγιάζονται, φωτίζονται, και δοξάζονται μαζί με τον Κυριο Ιησού Χριστό.

Άλλοι πάλι υποτάσσουν τις Ιερές Ακολουθίες και τα Ιερά Μυστήρια της Εκκλησίας μας στις απαιτήσεις γήινων και ματαίων επιδιώξεων που ο Θεός βδελύσσεται και αποστρέφεται.

Μια άλλη μερίδα πιστών έχει αναπτύξει μια εθελοθρησκεία με δικούς της τύπους και μορφές, στην οποία αναφέρεται ο αποστολικός λόγος·

«Α εστι πάντα εις φθοράν τη αποχρήσει κατά τα εντάλματα και διδασκαλίας των ανθρώπων· άτινά εστι λόγον μεν έχοντα σοφίας εν εθελοθρησκεία και ταπεινοφροσύνη και αφειδία σώματος, ουκ εν τιμή τινι προς πλησμονήν της σαρκός» (προς Κολοσσαείς β' 22-23).

Στην καλλιέργεια της λειτουργικής αγωγής αφιερώσαμε το προηγούμενο Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο, του οποίου τα Πορίσματα καταχωρούμε στην συνέχεια.

«1) Είναι επιβεβλημένη για θεολογικούς - σωτηριολογικούς λόγους η συμμετοχή του λαού στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας και η συνειδητοποίηση ότι κάθε πιστός μετέχει στην ζωή του Χριστού, αρχής γενομένης από την ημέρα της βαπτίσεώς του.

Υποχρέωση των Ποιμένων είναι να κατανοήσουν την αξία της κατηχήσεως στη λατρεία και τις ωφέλειες που πηγάζουν από την ουσιαστική συμμετοχή των πιστών σ' αυτή.

Χρέος όλων είναι η αξιοποίηση της εκκλησιαστικής ζωής και η επίγνωση της Θεοφάνειας και της Χριστοφάνειας μέσα στα λειτουργικά δρώμενα. Στη λατρεία αποκαλύπτεται ο Ενσαρκωμένος λόγος του Θεού. Το γεγονός της σωτηρίας του ανθρώπου και η Βασιλεία του Θεού βιώνονται ως ένα διαρκές παρόν. Ο Χριστός διδάσκει, θαυματοργεί, σταυρώνεται, ανίσταται και δοξάζεται για την σωτηρία του κόσμου. Έτσι πραγματώνεται ο σκοπός, για τον οποίο υπάρχει η λειτουργική ζωή, όπως τον ορίζει ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, όταν λέγει «Χριστώ συνταφήναι με δει Χριστώ συναναστήναι με, συγκληρονόμον Αυτώ γενέσθαι (Λογος εις το Πασχα και εις την βραδύτητα).

2) Στους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της λειτουργικής αγωγής, εκτός από την Ενορία, περιλαμβάνονται η οικογένεια και το σχολείο, που ωστόσο δεν αποτελεί αυτονόητα θετικά στοιχεία στην καλλιέργεια της λειτουργικής αγωγής, αλλά ο ρόλος τους εξαρτάται από την βούλησή τους για μια συνειδητή εκκλησιαστική ζωή.

Οι Ιεροί Ναοί είναι κατ' εξοχήν χώροι της λειτουργικής αγωγής των πιστών. Ειδικότερα στη νέα γενιά πρέπει να δοθούν ευκαιρίες, ούτως ώστε να έλθει σε επίγνωση του τι γίνεται και πώς πρέπει ο πιστός να συμμετέχει στα τελούμενα.

Στην λατρεία του Θεού συμβάλλει καταλυτικά η οικογένεια, η οποία μπορεί να καλλιεργήσει τα λειτουργικά βιώματα. Η λειτουργική αγωγή είναι βίωμα που αρχίζει μέσα από την εμπειρία της κοινής εκκλησιαστικής ζωής των μελών της οικογενείας.

Κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία των Ποιμένων της Εκκλησίας με τις αρμόδιες εκπαιδευτικές αρχές, ώστε στα πλαίσια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις, για να ξαναβρεί η λειτουργική αγωγή την

θέση της στο σύγχρονο σχολείο.

3) Με βάση την πατερική και λειτουργική μας παράδοση αποδεικνύεται ότι διαχρονικό μέλημα της Εκκλησίας ήταν η βαπτισματική αγωγή του ανθρώπου, δηλαδή η εκπαίδευσή του γύρω από το βαθύτερο νόημα των τελουμένων κατά το Μυστήριο του Βαπτίσματος και η μυσταγωγία του στο ένα και μοναδικό μυστήριο του Χριστού.

Το περιεχόμενο της βαπτισματικής αγωγής συνίσταται κυρίως στην καλλιέργεια λειτουργικού και εκκλησιαστικού ήθους στα μέλη της Εκκλησίας, στην ανάλυση και εμπέδωση των θεολογικών αληθειών του Μυστηρίου του Βαπτίσματος, του μυστηρίου της καινής γεννήσεως και αναπλάσεως, της συνταφής και συναναστάσεως με τον Χριστό, του φωτισμού και αγιασμού του ανθρώπου, της νέας πορείας του μέσα στην εν Χριστώ ανακαινισμένη ανθρωπότητα που είναι η Εκκλησία.

Στην εκκοσμικευμένη κοινωνία μας, όπου η λειτουργική κρίση είναι εμφανής και η κατανόηση των συμβόλων και των τελουμένων κατά το Μυστήριο του Βαπτίσματος είναι καθόλου ικανοποιητική, αναδεικνύεται η ιερατική διακονία της λειτουργικής αγωγής του λαού του Θεού. Οι υπεύθυνοι αυτού του έργου ιερείς, στηριγμένοι στην παράδοση οφείλουν να αναδείξουν στο σύγχρονο κόσμο (τους αναδόχους, την οικογένεια, την ενορία) τη σπουδαιότητα του Μυστηρίου του Βαπτίσματος ως θεμελίου της πνευματικής μας ζωής και της εν Χριστώ καταξιώσεώς μας.

4. Το ίδιο το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, με αυτό που είναι από τη φύση της, άγει τους πιστούς στον Πατέρα, δι' Υιού, εν Αγίω Πνεύματι. Στην Καινή Διαθήκη όμως υπάρχουν και περιπτώσεις επιδείξεως αντι-ευχαριστιακού ήθους σε άμεσες ή έμμεσες ευχαριστιακές συνάφειες (Ιούδας, Πέτρος, Κυριακά Δείπνα στην Κόρινθο κ.λπ.).

Η Θεία Ευχαριστία εμφανίζεται στην Καινή Διαθήκη ως το μυστήριο που συνάγει "εις εν" τα διεσκορπισμένα παιδιά του Θεού, το ευφρόσυνο μυστήριο της ενώσεως του Θεού με το νέο λαό Του, το μυστήριο όπου επιγινώσκει ο Χριστός, το μυστήριο που προσεγγίζεται δια του αγίου Πνεύματος, το μυστήριο μέσα στο οποίο αίρεται η τυραννία του θανάτου.

5) Διαπιστώνονται προβλήματα που έχουν άμεση σχέση με αυτούς που προσέρχονται στο μυστήριο του Γάμου σήμερα, όπως είναι η τάση εκκοσμικεύσεως των ιερών μυστηρίων, η παρεμβολή αρνητικών λαϊκών εθίμων, τα σύγχρονα «Φιλελεύθερα» νομικά πλαίσια συμβιώσεως, οι μεικτοί γάμοι και η εκάστοτε αναφαινόμενη οικονομική κρίση.

Τέτοιοι τρόποι και μέσα με τα οποία είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί η λειτουργική αγωγή των ιερών Μυστηρίων του Γάμου και του Ευχελαίου, όπως και των λοιπών αγιαστικών ακολουθιών, υποδείχθηκαν στα προηγούμενα λειτουργικά συμπόσια (ενδεικτικώς αναφέρονται τα Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου με θέμα το «Άγιον Βαπτισμα» Αθήνα 2003 (8-10 Οκτωβρίου 1999 Πεντέλη και του Δ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου με θέμα « Ο Γάμος στην

Ορθόδοξη Εκκλησία», Αθήνα 2004 (3-6 Νοεμβρίου 2002).

6) Σημαντικό ρόλο στη λειτουργική αγωγή των πιστών διαδραματίζει και το εκκλησιαστικό εορτολόγιο με την επιτέλεση των Δεσποτικών, Θεομητορικών εορτών και των μνημών των αγίων που οικοδομούν τούς πιστούς και τούς συνδέουν με τούς αγίους.

Περί του χαρακτήρος των εορτών και της ποιμαντικής αξιοποίησεως αυτών διαλαμβάνει το Η΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο που έλαβε χώρα στον Βόλο από 18-20 Σεπτεμβρίου 2006 (βλ. τόμος 16, σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

7) Σημαντικό θέμα της λειτουργικής αγωγής είναι και η διδασκαλία περί θανάτου, όπως αυτή κυρίως αποτυπώνεται στα γεγονότα και την διδασκαλία της Αγίας Γραφής. Κύριος άξονας της λειτουργικής αγωγής για την αντιμετώπιση του μυστηρίου του θανάτου είναι το πρόσωπο του Χριστού, που αποτελεί και το κύριο σημείο αναφοράς στην υπέρβαση του θανάτου και στην εξ αυτού του γεγονότος απορρέουσα παιδεία θανάτου της Εκκλησίας (βλ. τόμος 19, σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

8) Οι περιστατικές ευχές που σχετίζονται με την υλική κτίση και το φυσικό περιβάλλον, προσλαμβάνουν σήμερα μία ιδιαίτερη σημασία εξ αιτίας της οξύτητας που προσέλαβε τα τελευταία χρόνια το οικολογικό πρόβλημα. Γι' αυτό η δια μέσου των ευχών αυτών ασκουμένη λειτουργική αγωγή αποτελεί πρώτης τάξεως οικολογική αγωγή, δικαιώνοντας έτσι το χαρακτηρισμό της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως της οικολογικής εκδόσεως του Χριστιανισμού. Με την έννοια αυτή ο κατ' εξοχήν οικολογικός άνθρωπος είναι ο δοξολογικός άνθρωπος που αισθάνεται τον κόσμο ως δώρο του Θεού σ' αυτόν, τον οποίο και προσφέρει ως θυσία πνευματική στο Θεό.

9) Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει σήμερα να επιτελέσει το δύσκολο, αλλά καθοριστικής σημασίας μορφωτικό και ανθρωπιστικό του έργο, μέσα σε ένα πολυδαίδαλο εκπαιδευτικό τοπίο, σε μία εποχή ευρύτερης συνειδητοποιήσεως των ανθρωπολογικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και πνευματικών λειτουργιών της θρησκείας και εν όψει των μεγάλων προκλήσεων των καιρών. Στη χώρα μας το μάθημα έχει αλλάξει όψη τις τελευταίες δεκαετίες. Αποβλέπει στο θρησκευτικό εγγραμματισμό των μαθητών και μαθητριών στη βάση των κεντρικών αληθειών της ορθόδοξης χριστιανικής παραδόσεως. Όχι μόνον δεν μπορεί κατά ταύτα να θεωρηθεί «ξένο σώμα» στο σύγχρονο σχολείο, αλλά συμβάλλει στους γενικότερους ανθρωπιστικούς στόχους της εκπαίδευσως και ενισχύει τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του σχολείου.

10) Ο Ορθόδοξος Ναός είναι το κέντρο της λατρείας και εν Χριστώ ζωής. Είναι φυσικό, επομένως, κάθε μορφή τέχνης μέσα σε αυτόν να υπηρετεί τη λατρεία και την λειτουργική αγωγή.

Η εκκλησία υιοθέτησε κάθε μορφή τέχνης στην θεία λατρεία και αυτό

αποδεικνύει την σημασία που έδινε και ασφαλώς πρέπει να δίνει, στην αισθητική αγωγή των πιστών, ως μέσο για την λειτουργική αγωγή τους.

11) Η ιερή ψαλμωδία είναι παγκόσμιος διαχρονικός θεσμός, μέσω του οποίου αφ' ενός εκφράζονται τα θρησκευτικά συναισθήματα του ανθρώπου προς τον Θεό, αφ' ετέρου χρησιμοποιείται ως μέσον παιδαγωγίας της θρησκευτικής κοινότητας μέσω του λόγου, του μέλους και του ρυθμού.

Η αισθησιακή αντίληψη περί της ψαλτικής μορφής, τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, πρέπει να αντικατασταθεί από την αναζήτηση των θεολογικών και καλλιτεχνικών αρχών, οι οποίες θα καταστήσουν την ψαλμωδία ουσιώδες μέσον προσευχής, δοξολογίας, λατρείας και εν Χριστώ σωτηριολογικής παιδαγωγίας.

12) Η ευταξία της θείας λατρείας μετά από την ιστορική καταγραφή και την πείρα των αγίων μας διδάσκει το αληθινό χριστιανικό ήθος, αυτό που χαρακτηρίζεται από υπακοή, ταπείνωση, εγρήγορση, προσοχή, σεβασμό στην προσωπικότητα του αδελφού, επίγνωση της σημασίας της ιεραρχικής δομής της Εκκλησίας. Θεμελιώδες στοιχείο της ευταξίας της θείας λατρείας είναι η αναγνώριση του γεγονότος, ότι κανείς δεν εισέρχεται στην Βασιλεία του Θεού μόνος.

13) Επειδή στη λειτουργική πράξη της Εκκλησίας μας χρησιμοποιούνται πάμπολλα βιβλία, όπως το Ωρολόγιο, τα Μηναία, το Πεντηκοστάριο κ.α., μετατρέποντας τα βιβλία σε ηλεκτρονική μορφή διευκολύνεται η πρόσβαση σε αυτά.

Η τεχνολογία και οι τέχνες για να είναι χρήσιμες στην λειτουργική αγωγή των πιστών πρέπει να αποκαθαίρονται από τα μη λειτουργικά και πνευματικά στοιχεία τους.

Προτάσεις

α'. Να ευαισθητοποιηθούν οι φορείς της Βαπτισματικής αγωγής, ιερείς, ανάδοχοι, οικογένεια, ενορία γενικότερα και να προβληματιστούν πάνω στο θέμα αυτό, στηριγμένοι στην πλούσια παράδοσή μας, λαμβάνοντας όμως υπόψιν και τη σύγχρονη πραγματικότητα. Περί αυτού βλέπε και το Λειτουργικό Συμπόσιο περί Βαπτίσματος (τ. 6 «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

β'. Να μελετηθεί η ενεργοποίηση και η ουσιαστική χρήση των παραθεωρημένων, σήμερα, συναξαρίων στην λατρεία της Εκκλησίας. Προς τούτο ίσως πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπ' όψιν οι προτάσεις του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου.

γ'. Να αξιοποιηθεί στην επ' εκκλησίας διδαχή η πλούσια εορτολογική και αγιολογική παράδοση της Εκκλησίας, κυρίως μέσω του κηρύγματος, το οποίο δύναται να επεκταθεί θεολογικά σε ένα θεματολόγιο αντλούμενο από το εκκλησιαστικό εορτολόγιο.

δ'. Η λειτουργική αγωγή θα είναι αποτελεσματική για το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, όταν έχει ως βάση όλα τα βιβλικά κείμενα. Όχι μόνο το Μυστικό Δείπνο, αλλά και πολλά άλλα κείμενα με εσχατολογικό

χαρακτήρα. Στη λειτουργική αγωγή για το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας αναφέρονται τα πορίσματα του Γ΄ Πανελληνίου Συμποσίου (Τομος 8 «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

ε΄. Η ψαλμωδία διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην λειτουργική μας ζωή, γι' αυτό επιβάλλεται να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα παράλληλα μαθήματα στα Ωδεία και στις Σχολές Βυζαντικής Μουσικής.

στ΄. Επειδή τόσο οι Ποιμένες, όσο και ο πιστός λαός δεν γνωρίζουν επαρκώς τον σκοπό και τον ρόλο της ψαλμωδίας στην καθημερινή μας λειτουργική ζωή είναι αναγκαία η εκ μέρους της Διοικούσης Εκκλησίας οργάνωση ειδικών ομιλιών και σεμιναρίων προς γενική ενημέρωση και επιμόρφωση.

ζ΄. Οι φορείς της ψαλτικής τέχνης, κληρικοί, μουσικοδιδάσκαλοι, καθηγητές και ιεροψάλτες πρέπει -παράλληλα με την εκμάθηση της ψαλτικής τέχνης- να εκπαιδεύονται και στην θεολογική, εκκλησιολογική, σωτηριολογική αξία και γλωσσική παιδεία του λειτουργικού θεσμού της ψαλμωδίας, ώστε να αποκτούν περισσότερο θεολογική λειτουργική παιδεία και αγωγή, να κατανοούν την θεολογική (δογματικοθητική) σημασία της ι. ψαλμωδίας και όχι να επιδεικνύουν μονόπλευρη καλλιτεχνική επίδοση και αντίληψη. Προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να λειτουργήσουν Σχολές διδασκαλίας τόσο στις Ιερές Μητροπόλεις, όσο και στις ενορίες. Για την εύρυθμη λειτουργία των Σχολών αυτών απαιτείται άμεσο ενδιαφέρον και παρακολούθηση του διδακτικού έργου, καθώς και επιλογή καταλλήλων διδασκάλων. Η ανάγκη λειτουργίας παρόμοιων Σχολών καθίσταται επιτακτικότερη για τους επαρχιακούς ενοριακούς Ναούς, στους οποίους παρατηρείται μεγάλη έλλειψη κατηρισμένων (μουσικώς και θεολογικώς) ιεροψαλτών.

η΄. Η προσβασιμότητα των ηλεκτρονικών βιβλίων από το διαδίκτυο είναι σημαντική και συνεισφέρει στη λειτουργική αγωγή των πιστών. Προς την κατεύθυνση αυτή κρίνονται ως απαραίτητα τα ακόλουθα:

(I). Οι τυπικές διατάξεις της Εκκλησίας να διατίθενται και σε ηλεκτρονική μορφή.

(II). Να ψηφιοποιηθούν τα λειτουργικά βιβλία.

(III). Τα Λειτουργικά Συμπόσια αποτελούν πρόσφορη ύλη για την λειτουργική αγωγή και ήδη εκδηλώνεται ενδιαφέρον από ειδικούς επιστήμονες να μεταφραστούν στην Αγγλική.

Προτείνουμε ως πρώτο βήμα να μεταφραστούν σε δύο ευρωπαϊκές γλώσσες τα πορίσματα των πραγματοποιηθέντων Λειτουργικών Συμποσίων και να αναρτηθούν στο Διαδίκτυο».

3. Η ανάπτυξη της λειτουργικής συνειδήσεως του ιερέως

Για την ανάπτυξη της λειτουργικής συνειδήσεως του ιερέως και την ποιμαντική για την καλλιέργεια της λειτουργικής αγωγής των πιστών διαλαμβάνουμε σε Ειδική Εισήγηση, που για διευκόλυνση

ενσωματώνουμε στην παρούσα Εισήγησή μας.

« Η λατρεία του ζωντανού Θεού και Λυτρωτού μας αποτελεί ένα κύριο άξονα της ζωής των πιστών. Σ' αυτή την διακονία ο ιερέας κατέχει πρωτεύουσα και κυριαρχική θέση, διότι ως λειτουργός πρέπει να καλλιεργεί εαυτόν και ως ποιμένας και τούς πιστούς.

Στην εισήγησή μας καταγράφουμε μερικές αρχές, όπως τις διδάσκει η αγία Εκκλησία μας.

Στο πρώτο μέρος της εισηγήσεώς μας θα καταθέσουμε μερικές σκέψεις από την εμπειρία μας που αποκτήσαμε από την διακονία μας στην Εκκλησία μας και την ταπεινή γνώμη μας για το πως διαμορφώνεται η λειτουργική συνείδηση του ιερέως, δηλαδή με ποιο τρόπο συγκροτείται αυτή.

Με την αυτοσυνειδησία μας

Πρώτο στοιχείο θεμελιώδες που διαμορφώνει την λειτουργική συνείδησή μας είναι η αυτοσυνειδησία μας. Να γνωρίζουμε ποιοί είμαστε·

Ο προφήτης και βασιλιάς Δαβίδ όταν δέχθηκε τις πλούσιες ευλογίες του Θεού στην ζωή του, προσευχόμενος στον Θεό και εξομολογούμενος ρώτησε· «Τις εμι εγώ, Κύριέ μου Κύριε, και τις ο οίκός μου, ότι ηγάπησάς με έως τούτων;». Ε΄ Βασιλειών ζ΄ 18. Την ίδια ερώτηση οφείλουμε να κάνουμε κι εμείς για να φθάσουμε στην αυτογνωσία.

Στην αυτογνωσία μας συντελούν τα εξής·

- Ότι είμαστε λειτουργοί του Θεού του Υψίστου.
- Ότι το λειτούργημά μας διέπεται από κανόνες τους οποίους διετύπωσαν·
α΄. Ο Ίδιος ο Κύριός μας, όπως στην διδασκαλία Του περί του καλού Ποιμένος (Ιωάννου ι΄ 1-21) και στην τελευταία ομιλία Του στους Αποστόλους στο υπερώο του Μυστικού Δείπνου (Ιωάννου ιγ΄ 1-20).
β΄. Οι άγιοι Απόστολοι στα κείμενά τους συμπεριέλαβαν και σχετικές με τους ιερείς και ποιμένες διατάξεις, όπως είναι οι Ποιμαντικές Επιστολές του αποστόλου Παύλου, οι δύο προς Τιμόθεον και η προς Τιτον και οι προτροπές του αποστόλου Πέτρου (Α΄ Πετρου ε΄ 1-9).
- γ΄. Οι άγιοι πατέρες μας με τους ιερούς Κανόνες και τις τυπικές διατάξεις.
- Ότι η ιερωσύνη δεν δίδεται και δεν ασκείται χωρίς προϋποθέσεις.
- Ότι κέντρο της λατρείας που επιτελούμε είναι ο Κυριος της δόξης. Σ' Αυτόν αναφέρονται τα πάντα, όπως αναφέρεται στην ευχή της αγίας αναφοράς της θείας Λειτουργίας και στις λοιπές ευχές των ιερών ακολουθιών.
- Ότι σ' αυτή την διακονία δεν κατασταθήκαμε ένεκα των προσόντων η της αγιότητάς μας, αλλά επειδή ο Θεός μας κάλεσε.

Ο Κύριος δήλωσε στους μαθητές και αποστόλους Του «ουχ υμείς με εξελέξασθε, αλλ' εγώ εξελεξάμην υμάς, και έθηκα ίνα υμείς υπάγητε και καρπόν φέρητε» (Ιωάννου ιε΄ 16).

Ο απόστολος Παύλος διευκρινίζει·

«Ουχ εαυτώ τις λαμβάνει την τιμήν αλλά καλούμενος υπό του Θεού»

(Εβραίους ε΄ 4) και «ου του θέλοντος, ουδέ του τρέχοντος αλλά του ελεούντος Θεού», (Ρωμαίους θ΄ 16) το δώρον δηλαδή, το έλεος του Θεού δεν εξαρτάται τελείως και αποκλειστικά από το θέλοντα ούτε από τον επιδιώκοντα αυτό άνθρωπο, αλλά από τον ελεούντα Θεό.

•Ότι προσφέρουμε την θεία λατρεία για τον λαο του Θεού ανάξιοι όντες, όπως αναφέρουν οι ευχές της θείας Λειτουργίας, η α΄ των πιστών, «Ευχαριστούμεν σοι Κυριε, ο Θεός των Δυνάμεων», του Χερουβικού ύμνου, «Ουδείς άξιος των συνδεδεμένων ταις σαρκικαίς επιθυμίαις και ηδοναίς», η ευχή μετά την απόθεση των τιμίων δώρων στην αγία Τράπεζα «Κύριε ο Θεός ο Παντοκράτωρ» και η προπαρασκευαστική για τον ιερέα του Μυστηρίου του αγίου Βαπτίσματος « Ο εύσπλαγχνος και ελεήμων Κυριος».

Με την τέλεση Ιερών Ακολουθιών

Ο λειτουργός, όπως το δηλώνει το όνομά του, είναι αυτός που προσφέρει στον Επουράνιο Θεο και Πατέρα την θεία Λειτουργία. Τελεί τα Ιερά Μυστήρια και όλες τις Ιερές Ακολουθίες του Τυπικού της θείας λατρείας της Εκκλησίας μας. Γι αυτή την διακονία χειροτονήθηκε και δεν μπορεί να την παραβλέψει ή να την εγκαταλείψει.

Εξ άλλου για να επιτελούν ανεμπόδιστα οι άγιοι Απόστολοι την λατρεία του Θεού, εξέλεξαν τους επτά Διακόνους κατά τον λόγον των Πράξεων «ουκ αρεστόν εστιν ημάς καταλείψαντας τον λόγον του Θεού διακονείν τραπέζαις...ημείς δε τη προσευχή και τη διακονία του λόγου προσκαρτερήσομεν» (Πράξεων ς΄ 2, 4).

Ο Κυριος μας Ιησους Χριστός τέλεσε στην ζωη Του όλα όσα προέβλεπε ο νόμος του Θεού για την λατρεία (Ματθαίου γ΄ 15 και ε΄ 13-18).

Περιετμήθηκε (Λουκά β΄ 21-24). Προσήχθη στον ναό βρέφος τεσσαρακονθήμερο (Λουκά β΄ 25-40). Προσέφερε την ωρισμένη θυσία (Λουκά β΄ 24). Βαπτίσθηκε στον Ιορδάνη ποταμό από τον Ιωάννη τον Πρόδρομο (Μαρκου α΄ 9-11). Ανέβηκε στον ναό των Ιεροσολύμων κατά την εορτή του Πάσχα (Λουκά β΄ 41-52). Κάθε Σαββατο πήγαινε στην Ιουδαϊκή Συναγωγή (Ματθαίου δ΄ 23· ιβ΄ 9· ιγ΄ 54· Λουκά ιγ΄ 10-11). Επλήρωσε στην Καπερναούμ τούς φόρους (τα δίδραχμα) για τον Ναο (Ματθαίου ιζ΄ 24-27). Συμμετείχε στις ιουδαϊκές εορτές. Συνεβούλευσε τούς δέκα λεπρούς να τηρήσουν όσα προέβλεπε ο Μωσαϊκός νόμος για την θεραπεία τους (Λουκά ιζ΄ 14). Δίδαξε πώς να προσεύχονται οι μαθητές Του (Ματθαίου στ΄ 5-13) και πώς να προσφέρουν το δώρο τους για θυσία στο ναό (Ματθαίου ε΄ 23-24).

Την αλλοίωση της αγνής και αληθινής λατρείας του Θεού στηλίτευσε ο Κυριος με τούς λόγους Του (Ματθαίου κγ΄ 16-22), ελέγξας την πνευματική ηγεσία επειδή δίδασκε, ότι αν κάποιος ορκισθεί στον ναό δεν είναι τίποτε αυτό. Εκείνος όμως που θα ορκισθεί στο χρυσό του ναού είναι υποχρεωμένος να τηρήσει τον όρκο του.

Έγινε έτσι ο Κυριος και σ΄ αυτό πρότυπο και παράδειγμα τόσο για τους

πιστούς όσο και για τους ιερείς.

Ο Ιερέας είναι ο προεξάρχων της προσευχής της κοινότητας. Η τέλεση των Ιερών Ακολουθιών είναι η κύρια διακονία του, δεν είναι πάρεργο. Δεν πρέπει να γίνεται με βιασύνη, έστω κι αν στον ναο δεν ευρίσκονται πιστοί. Η θεία λατρεία πρέπει να γίνεται με ευλάβεια.

Στην θεία λατρεία απευθυνόμαστε στον Θεό. Προς τον Θεο είναι στραμμένα ο νους και η καρδιά μας. Αυτό επιβάλλει ευλάβεια και συστολή.

Προσευχόμαστε και υπέρ και αντί του λαού.

Με την μελέτη των κειμένων της θείας λατρείας και των σχετικών των πατέρων της Εκκλησίας που ερμηνεύουν και σχολιάζουν τα λειτουργικά κείμενα.

Η λατρεία της Εκκλησίας είναι λογική και για να είναι ευάρεστη στον Θεό, δεν πρέπει να είναι βαττολογία, κατά τον λόγο του Κυρίου (Ματθαίου στ' 7). Οι άγιοι πατέρες μας Βασίλειος και Χρυσόστομος έγραψαν τις ευχές της θείας Λειτουργίας και άλλοι άγιοι πατέρες τις ευχές των αγίων Μυστηρίων και των λοιπών ιερών Ακολουθιών. Με αυτές διαμόρφωσαν την συνείδηση του λειτουργού ιερέως.

Οι ευχές έχουν νόημα, σύνταξη. Είναι λόγος και ως λόγος είναι κατανοητός και ανεπανάληπτος. Γι' αυτό πρέπει να διαβάζουμε σωστά με ευκρίνεια αποδίδοντας το νόημα των ευχών, των ύμνων και των αναγνώσμάτων.

Αν εμείς δεν τον κατανοούμε εμποδίζουμε και τους πιστούς να τον κατανοήσουν με την διαστρεβλωτική των νοημάτων από άγνοια ανάγνωση των ιερών κειμένων.

Για να τον κατανοήσουμε οφείλουμε να τον σπουδάσουμε.

Όταν εμείς μνηθούμε τότε και τους πιστούς θα μνήσουμε.

Θα αναφέρουμε σημαντικά κείμενα αγίων πατέρων, τα οποία βοηθούν τόσο τους λειτουργούς όσο και τους πιστούς να εμβαθύνουν στα τελούμενα της θείας λατρείας.

- Τα Αρεοπαγιτικά συγγράμματα «Περί της ουρανίας Ιεραρχίας», «Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας», «Περί θείων Ονομάτων», «Περί Μυστικής Θεολογίας» (P.v. τ. 3, 120-1065).

- Του αγίου Μαξίμου του Ομολογητού, 7ος αιώνας (περί το 662) «Μυσταγωγία περί του τίνων σύμβολα τα κατά την αγίαν Εκκλησίαν επί της Συνάξεως τελούμενα καθέστηκε» (P.v. 91 657-717).

- Του αγίου Γερμανού Α' Κωνσταντινουπόλεως (¶773) « Ιστορία εκκλησιαστική και μυστική θεωρία» (P.v. 98,384-453). Απευθύνεται σε όλους τους πιστούς και εκτός από τα σχόλια στην θεία λειτουργία, ειδικά αναφέρεται τόσο στο ναό όσο και στα άμφια.

- Του Θεοδώρου επισκόπου Ανδίδων (11ος αιώνας) «Προθεωρία

κεφαλαιώδης περί των εν τη θεία λειτουργία γινομένων συμβόλων και μυστηρίων» (PG 140, 417-468). Απευθύνεται στους κληρικούς και τούς βοηθεί να τελούν την θεία λειτουργία σωστότερα.

- Του αγίου Σωφρονίου Ιεροσολύμων (12ος αιώνας) «Λόγος περιέχων την εκκλησιαστικήν ιστορίαν και λεπτομερή αφήγησιν πάντων των εν τη θεία λειτουργία τελουμένων» (PG 87Γ', 3981-4001).

- Του αγ. Νικολάου του Καβάσιλα 14ος αι. (περί το 1350).

α'. « Ερμηνεία της θείας Λειτουργίας εν κεφαλαίοις πενήτηντα και τρισί».

β'. «Περί της εν Χριστώ ζωής». Λόγοι επτά «ήτοι περί μυστηρίων» (PG 150, 368-728).

- Αγίου Συμεών Θεσσαλονίκης, ιε' αιώνας (περί το 1450 μ.Χ.).

Τα ευρισκόμενα άπαντα. Εν οίς·

Περί των ιερών τελετών.

Περί της ιεράς τελετής του αγίου Μύρου.

Περί της ιεράς λειτουργίας.

Περί του αγίου ναού και της τούτου καθιερώσεως.

Περί των ιερών χειροτονιών.

Περί της ιεράς προσευχής.

Περί της ιεράς τελετής του αγίου ελαίου, ήτοι του ευχελαίου.

Περί του τέλους ημών και της ιεράς τάξεως της κηδείας και των κατ' έθος υπέρ μνήμης γινομένων.

Ερμηνεία περί τε του θείου ναού, των ιερών αμφίων και περί της θείας μυσταγωγίας (PG 155).

Με τα πρότυπα λειτουργών

Το λειτουργικό ήθος μας διαμορφώνεται, όταν μελετάμε, σπουδάζουμε και έχουμε πάντοτε προ των οφθαλμών μας λειτουργικά πρότυπα, όπως αναφέρονται στην αγία Γραφή και στην παράδοση της Εκκλησίας μας.

Πρότυπα από την αγία Γραφή

Υπάρχουν σαφείς αναφορές του λόγου του Θεού στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη για καλούς και κακούς ιερείς.

α'. Παραδείγματα καλών ιερέων ενδεικτικώς·

Ο Ααρών

Ο Ααρών κλήθηκε στο ιερατικό αξίωμα από τον ίδιο τον Θεό. Χρίσθηκε δε και ο πρώτος αρχιερέας. Διάδοχοί του ήσαν οι γιοι του (Εξόδου κθ' 29).

Το αξίωμά του επικυρώθηκε με τα εξής τρία θαύματα. Ητοι·

Πρώτον με την καταστροφή του Κορέ και των οπαδών του που επιβουλεύτηκαν τον Ααρών και τιμωρήθηκαν από τον Θεο. (Αριθμών ιστ' 31-32).

Δεύτερον με την κατάπαυση της πληγής κατά των Ισραηλιτών, που επετέθησαν στον Μωυσή και στον Ααρών (Αριθμών ιζ' 7-15).

Τρίτον με την αναβλάστηση της ράβδου του (Αριθμών ιζ´ 16-28).

Ο Ααρών ήταν άνθρωπος ευσεβής και πλήρης αυταπαρνήσεως. Γι´ αυτό όταν ο Θεός κατέκαυσε τους γιούς του Ναδάβ και Αβιούδ, επειδή παρανόμησαν, λυπήθηκε μεν, αλλά σιώπησε. Οι γιοι του ήσαν ιερείς. Τόλμησαν να προσφέρουν στον Θεό θυσία θυμιάματος ανάβοντας το θυμιατό (πυρρείο) με κοινή φωτιά αντί της ορισμένης ιερής φωτιάς που έκαιγε στο θυσιαστήριο. Και ο Θεός τους τιμώρησε για την ασέβειά τους.

Ελεάζαρ και Φινεές οι δίκαιοι

Ο Ελεάζαρ ήταν ιερέας, γιος του Ααρών. Ο δε Φινεές γιος του Ελεάζαρ, εγγονός του Ααρών.

Γι αυτούς διαβάζουμε στο βιβλίο των Αριθμών, ότι ο μεν Ελεάζαρ φρόντιζε επιμελώς τα της Σκηνής του Μαρτυρίου « Επίσκοπος Ελεάζαρ υιός Ααρών του ιερέως· το έλαιο του φωτός και το θυμίαμα της συνθέσεως και η θυσία η καθ' ημέραν και το έλαιο της χρίσεως, η επισκοπή όλης της σκηνής» (δ´ 16).

Ο δε γιος του Ελεάζαρ Φινεές, επειδή ήταν ζηλωτής λίαν του θείου νόμου, έλαβε από τον Θεό διαθήκη αιώνιας αρχιερωσύνης.

«Και ελάλησε Κύριος προς Μωϋσήν λέγων· Φινεές υιός Ελεάζαρ υιού Ααρών του ιερέως κατέπαυσε τον θυμόν μου από υιών Ισραήλ εν τω ζηλώσει μου τον ζήλον εν αυτοίς, και ουκ εξηνάλωσα τούς υιούς Ισραήλ εν τω ζήλω μου. Ούτως είπον· ιδού εγώ δίδωμι αυτώ διαθήκην ειρήνης, και έσται αυτώ και τω σπέρματι αυτου μετ' αυτόν διαθήκη ιερατείας αιωνία, ανθ' ων εξήλωσε τω Θεώ αυτου και εξιλάσατο περι των υιών Ισραήλ» (Αριθμών κε´ 10-13).

Ο Αβιμέλεχ

Ήταν ευσεβής και δίκαιος αρχιερέας. Κατά την διάρκεια της αρχιερωσύνης του επί βασιλείας Σαούλ πρόσφερε στον Δαβίδ και στους συντρόφους του να φάνε τους άρτους της προθέσεως. Ο Σαούλ θεώρησε την ενέργειά του αυτή προδοσία και κατέσφαξε τον αρχιερέα και μαζί με αυτόν άλλους ογδόντα πέντε ιερείς.

Γι αυτό ο Σαούλ έχασε την εύνοια του Θεού και τον θρόνο του. (Α´ Βασιλειών κβ´).

Ο προφήτης Ιερεμίας

Ένας από τούς μεγάλους προφήτες του Ισραήλ. Προφήτεψε επί των βασιλέων Ιωσία, Ιωάχαζ, Ιωακείμ, Ιωαχείν και Σεδεκία και μετά την αιχμαλωσία, 605 π.Χ., των Ιουδαίων στους Βαβυλώνιους.

Γεννήθηκε στην πόλι Αναθώθ από την γενεά των ιερέων. Προωρισμένος από τον Θεο να γίνει προφήτης. Καθιερώθηκε και αγιάσθηκε πριν γεννηθεί. Την προφητική του δράση άρχισε το 628 π.Χ. Βοηθούμενος από τον αγαθό και ευσεβή βασιλέα Ιωσία εργάστηκε για την καταπολέμηση

της ειδωλολατρίας και την πνευματική ανόρθωση του Ισραηλιτικού λαού. Ο Ιερεμίας 42 ολόκληρα έτη υποστήριξε ενώπιον του στασιαστικού ιουδαϊκού λαού την θεία αλήθεια με καρτερία, επιμονή και υπομονή απaráμιλλο. Υπηρέτησε τον Θεο με κίνδυνο πολλάκις της ζωής του. Ούτε απειλές όμως ίσχυσαν να του επιβάλουν σιωπή, ούτε παθήματα και διωγμοί αποθάρρυναν τον ένθερμο και διακαή ζήλο του. Τρυφερός και ήρεμος, ευαίσθητος και αμνησικάκος συμμεριζόταν τις συμφορές και τα δεινά των Ιουδαίων, αν και αδυνατούσε να τους πείσει να έλθουν σε μετάνοια για να αποτινάξουν από τις κεφαλές τους τις συμφορές που τους απειλούσαν.

Ο Δαβίδ αναφέρεται στους λειτουργούς του Θεού που είναι «πυρός φλόγα» (Ψαλμός ργ' (ρδ') 103, 4).

Ο Ζαχαρίας

Ήταν γιός του αρχιερέως Ιωδαέ. Λιθοβολήθηκε στην αυλή του ιουδαϊκού ναού (στα Ιεροσόλυμα), επειδή έλεγξε τον λαό που λάτρευε τα είδωλα (Ε' Παραλειπομένων κδ' 20-22).

Γι' αυτόν μίλησε ο Κύριος (Ματθαίου κγ' 35), ότι είναι ο τελευταίος μάρτυρας της Παλαιάς Διαθήκης. Ο Κυριος τον αναφέρει ως υιό Βαραχίου, ενώ ο πατέρας του ήταν ο Ιωδαέ. Η αντίφαση αυτή λύεται, εάν λάβουμε υπ' όψη ότι η λέξη υιός έχει την έννοια και του απογόνου. Ο Βαραχίας ήταν πρόγονος του Ζαχαρία και όχι πατέρας του.

Ο Ζαχαρίας ο πατέρας του προφήτου και βαπτιστού Ιωάννου.

Ήταν ιερέας από τον οίκο Αβιά. Ο οίκος - η φυλή αυτή ήταν η όγδοη από τις εικοσιτέσσερες οίκους - φυλές των ιερέων (Α' Παραλειπομένων κδ' 10).

Η διαίρεση των ιερέων των Ιουδαίων σε είκοσι τέσσερες οίκους - φυλές έγινε από τον Δαβίδ ως εξής:

Ο Ααρών, που καταστάθηκε Αρχιερέας από τον Θεο, είχε 4 γιούς, οι οποίοι και αυτοί ήσαν αρχιερείς και διάδοχοί του. Από τους τέσσερες οι δύο Ναδαβ και Αβιούδ κατακάησαν ως ασεβείς από τον Κυριο. Εμειναν οι δύο άλλοι Ελεάζαρ και Ιθάμαρ.

Όλοι όσοι κατάγονταν από αυτές τις δύο οικογένειες των γιων Ααρών Ελεάζαρ και Ιθάμαρ ήσαν ιερείς, ο πρωτότοκος γιός ήταν Αρχιερέας. Καθε ένας από τούς ιερείς λειτουργούσε μια εβδομάδα.

Επί της βασιλείας του Δαβίδ πληθύνθηκαν πολύ. Γι αυτό και οργάνωσε τούς ιερείς σε είκοσι τέσσερες φυλές - οίκους. Η σειρά τους καθορίστηκε με κλήρο. Από την οικογένεια του Ελεάζαρ δημιουργήθηκαν δέκα έξη οίκοι - φυλές και από αυτή του Ιθάμαρ οκτώ.

Η αγία Γραφή ομολογεί, ότι ο Ζαχαρίας και η Ελισάβετ η σύζυγός του «ήσαν δε δίκαιοι αμφότεροι ενώπιον του Θεού, πορευόμενοι εν πάσαις ταις εντολαίς και δικαιώμασι του Κυρίου άμεμπτοι» (Λουκά α' 6).

Ο απόστολος Παύλος προτρέπει τούς ιερείς να λατρεύουν τον Θεο «μετά αιδούς και ευλαβείας» (Εβραίους ιβ' 28).

Στα οράματα της αποκαλύψεως στο ουράνιο θυσιαστήριο οι 24 πρεσβύτεροι παρίστανται ενώπιον του ουρανίου θυσιαστηρίου και του θρόνου του Θεού φορούντες λευκές στολές (Αποκαλύψεως δ' 4), που συμβολίζουν την καθαρότητα της ψυχής τους.

Παραδείγματα κακών ιερέων ενδεικτικώς·

Οι γιοι του Ααρών Ναδάβ και Αβιούδ που κατακάησαν από τον Θεο ως ασεβείς (Λευιτικού ι' 1-3, ιστ' 1, 12, Αριθμῶν ιζ' 11).

Οι Κορέ, Δαθάν, Αβειρών και διακόσιοι πενήντα Λευίτες

Ο Κορέ ήταν Λευίτης που αντιστάθηκε κατά του Μωυσέως και του Ααρών (Εξοδος στ' 16-21).

Ήταν εξάδελφος του Μωυσέως, επειδή οι πατέρες τους Ισαάκ του Κορέ και Αμράμ των αδελφών Μωυσέως και Ααρών ήσαν αδελφοί. Φθόνησε τους εξαδέλφους του που τιμήθηκαν από τον Θεο, ο μὲν με αρχοντία, ο δε με αρχιερωσύνη, ενώ αυτός έμεινε απλώς Λευίτης.

Στασίασε εναντίον τους ποθώντας και αυτός αρχοντία μαζί με τούς Δαθάν και Αβειρών και διακόσους πενήντα Λευίτες. Ολοι κατακάησαν από τον Θεο με φωτιά από τον ουρανό. Τους δε συστασιαστές και συναρχηγούς της στάσεως Δαθάν και Αβειρών τους κατέπνευσε η γη (Αριθμῶν ιστ' 11).

Ο Ηλί

Ήταν απόγονος του Ιθάμαρ, τέταρτου γιου του Ααρών. Αρχιερέας και κριτής του Ισραήλ (Α' Βασιλειῶν β' 11). Επειδή εχαρίζετο στους γιους του Οφνεί και Φινεές, που ήταν άπληστοι, βέβηλοι και δεν εσέβοντο τον Θεό, τιμωρήθηκε από τον Θεό με δυο συμφορές, με τον θάνατο των γιων του που σκοτώθηκαν σε μάχη με τους Φιλισταίους, και με την απαγωγή της Κιβωτού της Διαθήκης από τους Φιλισταίους.

Όταν πληροφορήθηκε τις δύο αυτές συμφορές, έπεσε προφανώς λιπόθυμος από την λύπη του, έσπασε τον αυχένα του και πέθανε 98 ετών.

Η προειδοποίηση του Θεού που διαμαρτύρεται για την συμπεριφορά του έχει ως εξής·

«Και ήλθεν ο άνθρωπος Θεού προς Ηλί και είπε· τάδε λέγει Κύριος· αποκαλυφθείς απεκαλύφθην προς οίκον του πατρός σου όντων αυτών εν γη Αιγύπτω δούλων τω οίκω Φαραώ και εξελεξάμην τον οίκον του πατρός σου εκ πάντων των σκήπτρων Ισραήλ εμοί ιερατεύειν και αναβαίνειν επί θυσιαστήριόν μου και θυμιάν θυμίαμα και αίρειν εφούδ και έδωκα τω οίκω του πατρός σου τα πάντα του πυρός υιών Ισραήλ εις βρώσιν· ίνα τί επέβλεψας επί το θυμιάμά μου και εις την θυσίαν μου αναιδεί οφθαλμό και εδόξασας τους υιούς σου υπέρ εμέ ενευλογείσθαι απαρχής πάσης θυσίας του Ισραήλ έμπροσθέν μου; δια τούτο τάδε λέγει Κύριος ο Θεός Ισραήλ· είπα· ο οίκός σου και ο οίκος του πατρός σου διελεύσεται ενώπιόν μου έως αιώνος· και νυν φησί Κυριος· μηδαμώς εμοί, ότι αλλ' ή τούς δοξάζοντάς με δοξάσω, και ο εξουθενών με ατιμασθήσεται. ιδού έρχονται

ημέραι και εξολοθρεύσω το σπέρμα σου και το σπέρμα οίκου πατρός σου, και ουκ έσται σοι πρεσβύτης εν οίκω μου πάσας τας ημέρας· και άνδρα ουκ εξολοθρεύσω σοι από του θυσιαστηρίου μου εκλείπειν τους οφθαλμούς αυτού και καταρρείν την ψυχήν αυτού, και πας περισσεύων οίκου σου πεσούνται εν ρομφαία ανδρών. και τούτό σοι το σημείον, ο ήξει επί τούς δύο υιούς σου, Εφνί και Φινεές· εν μια ημέρα αποθανούνται αμφότεροι. και αναστήσω εμαυτώ ιερέα πιστόν, ος πάντα τα εν τη καρδιά μου και τα εν τη ψυχή μου ποιήσει· και οικοδομήσω αυτώ οίκον πιστόν, και διελεύσεται ενώπιον χριστού μου πάσας τας ημέρας. και έσται ο περισσεύων εν οίκω σου ήξει προσκυνείν αυτώ οβολού αργυρίου λέγων· παράρριψόν με επί μίαν των ιερατειών σου φαγείν άρτον (Α΄ Βασιλειών β΄ 27-36).

Αυτούς που ελέγχει ο προφητικός λόγος.

Ο Θεός απείλησε τους ιερείς των Ιουδαίων με τον προφήτη Ωσηέ, επειδή έγιναν παγίδα και δίχτυ που αιχμαλωτίζει τον λαό στην ειδωλολατρία (Ωσηέ ε΄ 1-2).

Την οργή του Θεού εξαγγέλλει ο προφήτης Μιχαίας εναντίον των ψευδοπροφητών, οι οποίοι εδωροδοκούντο από τον λαό και απαιτούσαν χρήματα. Προφήτευαν μόνο επί πληρωμή.

Ο προφήτης Ιωήλ προτρέπει όσους λειτουργούν στο θυσιαστήριο «λιμού πιέζοντος» «διαρρήξατε τας καρδιάς υμών και μη τα ιμάτια υμών». (Ιωήλ β΄ 13). Όταν κτυπούν οι συμφορές τον λαό του Θεού, οι ιερείς πρέπει να νηστεύουν, να κλαίνε, να θρηνούν, ταπεινωμένοι και πενθηφορούντες. Να μην υποκρίνονται.

Πώς μπορούμε να παραβλέψουμε όσα ο Θεός λέγει και με τον προφήτη Μαλαχία για τις απαράδεκτες θυσίες που πρόσφεραν οι ιερείς των Ιουδαίων και Τον προσέβαλαν.

«Υιός δοξάζει πατέρα και δούλος τον κύριον αυτού. και ει πατήρ ειμί εγώ, που εστιν η δόξα μου; και ει Κυριος ειμί εγώ, που εστιν ο φόβος μου; λέγει Κυριος παντοκράτωρ. υμείς οι ιερείς οι φαυλίζοντες το όνομά μου· και είπατε· εν τίνι εφauλίσαμεν το όνομά σου; προσάγοντες προς το θυσιαστήριόν μου άρτους ηλισγημένους, και είπατε· εν τίνι ηλισγήσαμεν αυτούς; εν τω λέγειν υμάς· τράπεζα Κυρίου ηλισγημένη εστί και τα επιτιθέμενα εξουδενώσατε. διότι εάν προσαγάγητε τυφλόν εις θυσίας, ου κακόν; και εάν προσαγάγητε χωλόν η άρρωστον, ου κακόν; προσάγαγε δη αυτό τω ηγουμένω σου, ει προσδέξεται αυτό, ει λήψεται πρόσωπόν σου, λέγει Κυριος παντοκράτωρ. και νυν εξιλάσκεσθε το πρόσωπον του Θεού υμών και δεήθητε αυτού· εν χερσίν υμών γέγονε ταύτα· ει λήψομαι εξ υμών πρόσωπα υμών; λέγει Κυριος παντοκράτωρ. διότι και εν υμίν συγκλεισθήσονται θύραι, και ουκ ανάψεται το θυσιαστήριόν μου δωρεάν· ουκ έστι μου θέλημα εν υμίν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, και θυσίαν ου προσδέξομαι εκ των χειρών υμών» (Μαλαχίου α΄ 6-10).

Φαίνεται ότι ο Θεός αποστρέφεται την λατρεία τους και δεν δέχεται τις

θυσίες τους εξαιτίας της κακίας τους και των αμαρτιών τους.

Φοβερές και οι απειλές του Θεού για τους κακούς ποιμένες, όπως τις εξεφώνησε ο προφήτης Ιεζεκιήλ.

«Και οι ιερείς αυτής ηθέτησαν νόμον μου και εβεβήλουν τα άγιά μου· αναμέσον αγίου και βεβήλου ου διέστελλον και αναμέσον ακαθάρτου και του καθαρού ου διέστελλον και από των σαββάτων μου παρεκάλυπτον τους οφθαλμούς αυτών, και εβεβηλούμην εν μέσω αυτών» (Ιεζεκιήλ κβ΄ 26).

Μεσω του προφήτη Ιεζεκιήλ ο Θεός ελέγχει τους κακούς ποιμένες του Ισραήλ και προφητεύει για τον καλό Ποιμένα (κεφάλαιον λδ΄).

Θρηνεί και ο προφήτης Ιερεμίας με μεγάλη ένταση για τους κακούς ιερείς του Ισραήλ και εύχεται·

«Τις δώσει κεφαλή μου ύδωρ και οφθαλμοίς μου πηγὴν δακρῶν, και κλαύσομαι τον λαόν μου τούτον ημέρας και νυκτός» (Ιερεμίου θ΄ 1).

Γιατί θρηνεί;

Επειδή ακούει το παράπονο του Θεού·

«Οι ιερείς ουκ είπαν· πού εστι Κυριος; και οι αντεχόμενοι του νόμου ουκ ηπίσταντό με, και οι ποιμένες ησέβουν εις εμέ» (Ιερεμίου β΄ 8).

« Ότι οι ποιμένες ηφρονεύσαντο και τον Κυριον ουκ εξεζήτησαν· δια τούτο ουκ ενόησε πάσα νομή και διεσκορπίσθησαν» (Ιερεμίου ι΄ 21).

«Ποιμένες πολλοί διέφθειραν τον αμπελώνα μου, εμόλυναν την μερίδα μου, έδωκαν την μερίδα την επιθυμητήν μου εις έρημον άβατον» (Ιερεμίου ιβ΄ 10).

« Ω οι ποιμένες οι διασκορπίζοντες και απολλύοντες τα πρόβατα της νομής μου. δια τούτο τάδε λέγει Κυριος επί τούς ποιμαίνοντας τον λαόν μου· υμείς διεσκορπίσατε τα πρόβατά μου και εξώσατε αυτά και ουκ επεσκεψασθε αυτά, ιδού εγώ εκδικώ εφ΄ υμάς κατά τα πονηρά επιτηδεύματα υμών» (Ιερεμίου κγ΄ 1-2).

Από την αγία Γραφή αναφέρονται μερικοί ιερείς ότι ήταν·

- Άπληστοι, όπως οι γιοι του αρχιερέως Ηλί (Α΄ Βασιλειών β΄ 12-17).
- Μεθυστοι, όπως αυτοί τους οποίους απειλεί ο Θεός μέσω του προφήτη Ησαΐα (κη΄ 7).
- Βέβηλοι και ασεβείς, όπως οι γιοι του αρχιερέως Ηλί (Α΄ Βασιλειών β΄ 22-24).
- Άδικοι, όπως αυτούς τούς οποίους ελέγχει ο θυμωμένος Κυριος με τον προφήτη Ιερεμία, επειδή προσπαθούσαν να πλουτήσουν παράνομα, εξαπατώντας τον λαο και έμεναν ασυγκίνητοι μπροστά στις συμφορές του λαού, τις οποίες θεωρούσαν ασήμαντες αμυχές (Ιερεμίου ς΄ 13-14).
- Παραβάτες του νόμου του Θεού, όπως αυτούς που ελέγχει ο Θεός μέσω του προφήτη Μαλαχίου (β΄ 8).
- Συμμέτοχοι της τιμωρίας του Θεού· όπως αυτοί για τούς οποίους θρηνεί ο προφήτης Ιερεμίας που τους θανάτωσαν μέσα στο αγιαστήριο (Θρήνοι Ιερεμίου β΄ 20, ιδ΄ 18).

• Οι χειρότεροι του λαού, όπως αυτούς τους οποίους ανύψωσε ο Ιεροβοάμ, ο ασεβής βασιλιάς, που πολέμησε την πίστη στον αληθινό Θεο και διέδωσε την ειδωλολατρία στους Ισραηλίτες (Γ΄ Βασιλειών ιβ΄ 31. Δ΄ Βασιλειών ιζ΄ 32).

Από αυτά τα κείμενα συνάγεται ότι ο Θεός στηλιτεύει και επιτιμά τους ιερείς όταν·

α΄. Βεβηλώνουν την λατρεία του αληθινού Θεού αναμιγνύοντάς την με ειδωλατρικές πρακτικές.

β΄. Δεν διορθώνουν τον λαό και γενικώς δεν τον καθοδηγούν στην αλήθεια και την δικαιοσύνη.

γ΄. Οι ίδιοι είναι ασεβείς και επιτελούν τα έργα Κυρίου αμελώς.

δ΄. Οι θυσίες και οι εορτές δεν συνοδεύονται από ζωή συνετή προς τις εντολές του Κυρίου.

ε΄. Εκμεταλλεύονται για πλουτισμό η πολυτελή διαβίωση το θρησκευτικό συναίσθημα του λαού.

στ΄. Δεν αγωνίζονται για τα δικαιώματα του Θεού.

Τους κακούς αρχιερείς ταλάνησε και ο Κύριος με τα στηλιτευτικά «ουαί» (Ματθαίου κγ΄ 1-36), όπως και με την παραβολή των κακών γεωργών (Ματθαίου κα΄ 33-41).

Πρότυπα από την παράδοση της Εκκλησίας

Εκτός από τα παραδείγματα της αγίας Γραφής η Εκκλησία μας έχει πλειάδα Αρχιερέων, Ιερέων και Διακόνων που ευαρέστησαν στο Θεόν με την αγία βιοτή τους και την αγία διακονία τους.

Οι έξι λόγοι «περί Ιερωσύνης» (P.v. 48, 623-692), του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου (344-407 μ.Χ.) και ο Απολογητικός λόγος «περί της εις τον Ποντον φυγής» (PG 35, 408-517), του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου περιγράφουν τους κατά Θεόν λειτουργούς του Υψίστου και τους διακόνους του μυστηρίου της Εκκλησίας και τους ιερουργούς των μυστηρίων του Θεού.

Θεωρώ χρήσιμο να αναφέρω για την παρούσα περίσταση μερικά παραδείγματα από την ζωή των αγίων πατέρων μας.

• Το πρώτο είναι περιστατικό που περιγράφει ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος (329-389) και συνέβη, όταν ο αρειανόφρονας αυτοκράτορας Ουάλης επισκέφθηκε την Καισάρεια για να ελέγξει τον άγιο πατέρα Μέγα Βασίλειο (329-379), επειδή υποστήριζε την ορθόδοξη πίστη. Ήταν η εορτή των Θεοφανείων του έτους 375. Λειτουργούσε ο Μέγας Βασίλειος. Η σκηνή είναι εξόχως επιβλητική.

«Εις γαρ το ιερόν εισελθών μετά πάσης της περί αυτόν δορυφορίας (ην δε ημέρα των Επιφανίων, και αθροίσμιμος), και του λαού μέρος γενόμενος, ούτως αφοσιούται την ένωσιν. Άξιον δε μηδέ τούτο παραδραμείν. Επειδή γαρ ένδον εγένετο, και την ακοήν προσβαλούση τη ψαλμωδία κατεβροντήθη, του τε λαού το πέλαγος είδε, και πάσαν την ευκοσμίαν,

όση τε περί το βήμα, και όση πλησίον, αγγελικόν μάλλον η ανθρωπίνην τον μεν του λαού προτεταγμένον όρθιον, οίον τον Σαμουήλ ο λόγος γράφει, ακλινή και το σώμα και την όψιν και την διάνοιαν, ώσπερ ουδενός καινού γεγονότος, αλλ' εστηλωμένον, ίν' ούτως είπω, Θεώ και τω βήματι· τους δε περί αυτόν εστηκότας εν φόβω τινί και σεβάσματι· επειδή ταύτα είδε, και προς ουδέν παράδειγμα ηδύνατο θεωρείν τα ορώμενα, έπαθέ τι ανθρωπίνον, σκότου και δίνης πληρούται την όψιν και την ψυχήν εκ του θάμβους. Και τούτο ην τοις πολλοίς άδηλον έτι. Επει δε τα δώρα τη θεία τραπέζη, προσενεγκείν έδει, ων αυτουργός ην, συνεπελάβετο δ' ουδείς, ώσπερ ην έθος, άδηλον ον, ει προσήσεται, τηνικαύτα το πάθος γνωρίζεται. Περιτρέπει γαρ, και ει μη τι των εκ του βήματος υποσχών την χείρα, την περιτροπήν έστησεν. καν κατηνέχθη πτώμα δακρύων άξιον. Είεν». (Γρηγορίου Θεολόγου· Λόγος ΜΓ' Επιτάφιος εις Μέγαν Βασίλειον Επίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας· Ε.Π.Ε, τ. 6, σελ. 214-215. Εκδ. Γρηγόριος ο Παλαμάς, Θεσσαλονίκη 1980.

• Το δεύτερο είναι του αγίου Χρυσοστόμου (344-407) από την πραγματεία του «Λογοι περί Ιερωσύνης Γ'»·

« Η γαρ Ιερωσύνη τελείται μεν επί της γης, τάξιν δε επουρανίων έχει πραγμάτων. Και μάλα γε εικότως· ου γαρ άνθρωπος, ουκ άγγελος, ουκ αρχάγγελος, ουκ άλλη τις κτιστή δύναμις, αλλ' αυτός ο Παράκλητος ταύτην διετάξατο την ακολουθίαν, και έτι μένοντας εν σαρκί την αγγέλων έπεισε φαντάζεσθαι διακονίαν. Διο χρη τον ιερωμένον ώσπερ εν αυτοίς εστώτα τοις ουρανοίς, μεταξύ των δυνάμεων εκείνων ούτως είναι καθαρόν. Φοβερά μεν γαρ και φρικωδέστατα και τα προ της χάριτος, οίον οι κώδωνες, οι ροϊσκοι, οι λίθοι οι του στήθους, οι της επωμίδος, η μίτρα, η κίδαρις, ο ποδήρης, το πέταλον το χρυσούν, τα άγια των αγίων, η πολλή των ένδον ηρεμία· αλλ' ει τις τα της χάριτος εξετάσειε, μικρά όντα ευρήσει τα φοβερά και φρικωδέστατα εκείνα, και το περί του νόμου λεχθέν κανταύθα αληθές ον, ότι ου δεδόξασται το δεδοξασμένον εν τούτω τω μέρει, ένεκεν της υπερβαλλούσης δόξης. όταν γαρ ίδης τον Κυριον τεθυμένον και κείμενον, και τον ιερέα εφεστώτα τω θύματι και επευχόμενον, και πάντας εκείνω τω τιμίω φοινισσομένους αίματι, άρα έτι μετά ανθρώπων είναι νομίζεις και επί γης εσάναι, αλλ' ουκ ευθέως επί τους ουρανούς μετανίστασαι, και πάσαν σαρκικήν διάνοιαν της ψυχής εκβαλών γυμνή τη ψυχή και τω νω καθαρώ περιβλέπεις τα εν ουρανοίς;» Ιωάννου Χρυσοστόμου· Λόγοι περί Ιερωσύνης Γ' Ε.Π.Ε. 28, σελ. 120.

« Έστηκε γαρ ο ιερέυς, ου πυρ καταφέρων, αλλά το Πνεύμα το Άγιον και την ικετηρίαν επί πολύ ποιείται, ουχ ίνα τις λαμπάς άνωθεν αφθείσα καταναλώση τα προκείμενα, αλλ' ίνα η χάρις επιπεσούσα τη θυσία, δι' εκείνης τας απάντων ανάψη ψυχάς και αργυρίου λαμπροτέρας αποδείξη πεπτρωμένου. Ταύτης ουν της φρικωδεστάτης τελετής τις μη σφόδρα μαινόμενος μηδέ εξεστηκώς, υπερφρονήσαι δυνησεται; Ή αγνοείς, ότι ουκ αν ποτε ανθρωπίνη ψυχή το πυρ εκείνο της θυσίας εβάστασεν, αλλ'

άρδην αν άπαντες ηφανίσθησαν, ει μη πολλή της του Θεού χάριτος ην η βοήθεια;» (Ιωάννου Χρυσοστόμου· Λόγοι περι Ιερωσύνης Γ'Ε.Π.Ε. 28, σελ. 122).

• Το τρίτο είναι το παράγγελμα του μεγάλου Βασιλείου προς Ιερέα.

«Πρόσεχε σεαυτόν, ω Ιερεύ, και βλέπε την διακονίαν, ην παρέλαβες, ίνα αναπληρώσης αυτήν μετά φόβου Θεού. Βλέπε λοιπόν· ου γαρ επίγειον διακονίαν ενεχειρίσθης αλλά ουράνιον, ουκ ανθρωπίνην αλλ' αγγελικήν· σπούδασον σεαυτόν παραστήσαι εργάτην ανεπαίσχυντον, ορθοτομούντα τον λόγον της αληθείας·

Πρόσεχε, μη στης εις σύναξιν έχων έχθραν μετά τινος, ίνα μη φυγαδεύσης τον Παράκλητον.

Ημέρα συνάξεως μη δικάζου, μηδέ φιλονείκει το καθόλου· αλλά κρυπτόμενος εύχου, αναγινώσκων μέχρι ταύτης της ώρας· και ούτω παράστα εν κατανύξει τω αγίω θυσιαστηρίω· μηδέ περιβλεπόμενος ώδε κακέισε· μη εν σπουδή τας ευχάς συντέμνοις· αλλά παρακαλών, μη λάμβανε πρόσωπόν τινος, αλλ' όρα τον προκείμενον Βασιλέα, και τας παρεστώσας Δυνάμεις κύκλωθεν· και μη υποκρίνου, μηδέ μεταδίδως το θείον σώμα όπου ου χρη.

Σεαυτόν άξιον ποιήσον των ιερών Κανόνων, και συλλειτουργει ως οι κανόνες απόθενται.

Όρα ουν πως παρίστασαι τη αγία τραπέζη, και πως ιερουργείς, και τίνος μεταδίδως, και πως καταστέλλεις· όρα ουν, μη επιλάθη τας Δεσποτικές εντολάς και των αγίων αυτού μαθητών τας παραδόσεις· φησί γαρ· «Μη δότε τα άγια τοις κυσί, μηδέ ρίπτετε τους μαργαρίτας μου έμπροσθεν των χοίρων».

Όρα ουν και συ, μη φόβω υπαχθής ανθρωπίνω, και παραδώσης τον Υιόν του Θεού εις χείρας αναξίων· αλλά μη εντραπής τινα των ενδόξων της γης, αλλά μηδέ αυτών των το διάδημα φορούντων πτοηθής εν τη ώρα εκείνη ότε ιερουργήσαις. Βλέπε τους βουλομένους τα δώρα μεταλαμβάνειν εν τοις οίκοις· συ όψει, ότι και υπό γυναικών χαρίζονται, αλλά και αναξίων. Όρα ουν, ως οι θείοι Κανόνες και αι σύνοδοι των αγίων Πατέρων επεκύρωσαν· ούτω πράττε, και μη μεταδίδως αναξίοις η λαϊκοίς, παρά επιστρέψαι αυτούς τη ορθοδόξω πίστει. Ουαί δε τοις μεταδιδούσιν αυτοίς! Όρα ουν μη μυΐαι εμπέσωσι εις το άγιον ποτήριον, η εξ αμελείας σου νοτισθή, ή μοχλιάση, ή κονοπισθή, ή εγχειρισθή υπό αιρετικών· αλλά βλέπε πως καταστέλλεις μετά την συμπλήρωσιν της θείας λειτουργίας, μη σπεύδων μαργαρίτης αποπέση, ή απομείνη εν τω ποτηρίω· ή έχον νάμα το άγιον ποτήριον, και κονοπισθή· αλλά αμφότερα καταστείλας, πορεύου εν ειρήνη. Ταύτην την παράδοσιν εάν φυλάξης, ω ιερεύ, σώσεις σεαυτόν, και ους μέλλεις διδάσκειν· ευχόμενος και υπέρ εμού του τάλανος προς Κύριον, ω πρέπει δόξα εις τους αιώνας. Αμήν» (PG 31, 1685 -1688).

Από την γραμματεία των νηπτικών πατέρων

Από την γραμματεία των νηπτικών οσίων πατέρων αναφέρω·

- Τα 75 κεφάλαια του Οσίου Θεογνώστου «περί πράξεως και θεωρίας και περί ιερωσύνης». (Φιλοκαλία των Ιερών Νηπτικών τ. β' σελ. 324-344 Εκδόσεις «το Περιβόλι της Παναγίας»).

Ο ίδιος ιερωμένος στα κεφάλαια αυτά δείχνει τις διαστάσεις του ιερατικού αξιώματος που οδηγούν σε προβληματισμό εκείνους που επιθυμούν την ιερωσύνη και τους ήδη ιερωμένους, αναφέροντας και σχετικά παραδείγματα.

- Τον λόγο σε 100 κεφάλαια «Εις τον Ποιμένα» του οσίου πατρός Ιωάννου του Σιναΐτου (580-640), συγγραφέως της Κλίμακος (Εκδοση ογδόη « Ιερά Μονή Παρακλήτου», Ωρωπός Αττικής 1999 σελ. 381-408).

- Την γ' Επιστολή του Αρχιεπισκόπου Νικαίας Θεοφάνους (1348) «Διδασκαλική προς τους ιερείς και τους λοιπούς κληρικούς της κατ' αυτόν Εκκλησίας, δεικνύουσα τι εστί το της ιερωσύνης χρέμα και οποίον δει είναι τον ταύτης ηξιωμένον» (PG 150, 320-352).

Στους λόγους αυτούς τονίζεται η ψυχική καθαρότητα του λειτουργού, όταν επιτελεί την αναίμακτη ιερουργία και ευρίσκεται προ του αγίου θυσιαστηρίου.

- Του Γερμανού Β' Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εν Νικαία (1222-1240) « Ομιλία κατά τινων Κληρικών ατακτησάντων εντός του θείου βήματος δια φιλοκέρδειαν εν τη των Γενεθλίων του Χριστού εορτή και παραίνεσις προς τούς Πατέρας ίνα καλώς ανάγωσι τούς οικείους παίδας» (Σπ. Λαγοπάτα, Τρίπολις 1913).

- Στου αγίου Ισιδώρου του Πηλουσιώτου († 450) τις 2012 επιστολές· πλείστες όσες αναφέρονται στους Επισκόπους, τους Πρεσβυτέρους και Διακόνους, στην ιερωτάτην ιερωσύνην και το ιερατικόν ήθος (PG 78).

- Σε θέματα ιερωσύνης και στους παντός βαθμού κληρικούς αναφέρονται πολλές επιστολές των αγίων Πατέρων της Εκκλησίας μας. (Ίδετε στο έργο Βασιλείου Δεντάκη· «Συναγωγή Πατέρων ήτοι Συστηματικοί πίνακες της ελληνικής Πατρολογίας του PG 78». Αθήναι 1968, τόμος 1ος, στο λήμμα Αρχιερεύς, σελ. 190· στο λήμμα Ιερεύς, σελ. 1834· στο λήμμα Ιερωσύνη, σελ. 1844.

Κλείνουμε το πρώτο μέρος της Εισηγήσεώς μας με την γνώμη του αγίου Ισιδώρου του Πηλουσιώτου για το ποιός είναι άξιος ιερεύς.

«Μη μόνον μέμψεως κρείττονα οίου δειν είναι σαυτόν, αλλά και επαίνων έμπλεων. Το μεν γαρ και των τυχόντων εστί, το δε των άκρων εις αρετήν» (Ισιδώρου του Πηλουσιώτη· Επιστολή λθ' του 2ου Βιβλίου. Αραβιανῶ Επισκόπω. [Περί του οποίος αν η άριστος ιερεύς]) PG 78, 481.

4. Η λειτουργική αγωγή των πιστών

Στην συνέχεια θα αναπτύξουμε, το πως θα καλλιεργήσουμε τους πιστούς· την ποιμαντική μας λειτουργική αγωγή των πιστών.

Σκοπός αυτής της διακονίας είναι οι πιστοί να μετέχουν συνειδητά στη

θεία λειτουργία, στα Ιερά Μυστήρια, στις Ιερές Ακολουθίες.
Αυτονόητα δεν υπάρχουν. Πολύ περισσότερο όταν γνωρίζουμε ότι οι τρεις «γίγαντες της κακίας» πολεμούν τον άνθρωπο· η άγνοια, η λήθη, η ραθυμία. Όλα πρέπει να τα διδαχθούμε και να τα διδάξουμε.

Με την εύτακτη τέλεση των Ιερών Ακολουθιών

Ο ιερέας πρώτα από όλα τελεί ανελλιπώς την θεία Λειτουργία, τα ιερά και άγια Μυστήρια και όλες τις ιερές Ακολουθίες προς αγιασμό των πιστών.

α'. Η θεία Λειτουργία, κατά την ορθόδοξη εκκλησιολογία, είναι το κέντρο της θείας λατρείας και η βάση της πνευματικής ζωής των πιστών.

Ο Κύριός μας όταν τέλεσε την πρώτη θεία Λειτουργία το βράδυ της Μεγάλης Πεντητης στο υπερώο της Ιερουσαλήμ και μετέδωσε με τα άχραντα χέρια Του στους αγίους Μαθητές και Αποστόλους το άγιο Σώμα Του και το τίμιο Αίμα Του, τους έδωσε εντολή «τούτο ποιείτε εις την εμήν ανάμνησιν» (Λουκά κβ' 19).

Κατά την εντολή του Κυρίου κάθε ιερέας οφείλει να λειτουργεί και να τελεί την αναίμακτη ιερουργία για τον εξιλασμό των αμαρτιών των πιστών.

Όταν λειτουργούμε ο Χριστός θυσιάζεται από τα χοϊκά και ανάξια χέρια του ιερέα για τους συγκεκριμένους πιστούς που συμμετέχουν στην θεία Λειτουργία και μεταλαμβάνουν του αγίου Σωματος και Αίματος του Χριστού «εις άφεσιν αμαρτιών και εις ζωήν αιώνιον».

Όταν μεταλαμβάνουμε κι εμείς και οι πιστοί των Αχράντων Μυστηρίων, ο Χριστός μεταδίδει σ' εμάς τους αμαρτωλούς την αγιότητά Του κατά το «εις άφεσιν αμαρτιών» και την άφθαρτη αιώνια ζωή κατά το «εις ζωήν αιώνιον». Με την θεία Κοινωνία υπερβαίνουμε τα έσχατα όρια της κτιστής και φθαρτής ύπαρξής μας, που είναι η αμαρτία και ο θάνατος.

Πρέπει να θυμόμαστε, ότι λειτουργούμε για ζώντες και κεκοιμημένους. Στην ευχή της αγίας αναφοράς λέμε· «Έτι προσφερόμέν σοι την λογική ταύτην λατρείαν υπέρ των εν πίστει αναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχών, προφητών, αποστόλων, κηρύκων, ευαγγελιστών, μαρτύρων, ομολογητών, εγκρατευτών και παντός πνεύματος δικαίου εν πίστει τετελειωμένου, εξαιρέτως της παναγίας αχράντου υπερευλογημένης, ενδόξου δεσποίνης ημών, Θεοτόκου και αειπαρθένου Μαρίας, του αγίου Ιωάννου προφήτου, Προδρόμου και βαπτιστού...» Ιερατικόν· Εκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος 1981, σελ. 96).

β'. Διαβάζουμε στις Πράξεις των Αποστόλων για την ζωή της κοινότητας των Μαθητών του Ιησού Χριστού στα Ιεροσόλυμα «ούτοι πάντες ήσαν προσκαρτερούντες ομοθυμαδόν τη προσευχή και τη δεήσει» (Πράξεων α' 14).

Οι άγιοι Απόστολοι ανέμεναν την δωρεά του Αγίου Πνεύματος προσευχόμενοι όλοι μαζί. Αυτή η πράξη της κοινής προσευχής

σηματοδότησε την λατρεία του Ζωντανού και Αληθινού Θεού μέχρι σήμερα.

Μετά την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος οι Απόστολοι και οι πρώτοι χριστιανοί συναθροίζονταν στα Ιεροσόλυμα «καθ' ημέραν τε προσκαρτερούντες ομοθυμαδόν εν τω ιερῷ, κλώντες τε κατ' οίκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς εν αγαλλιᾷσει και αφελότητι καρδίας, αινοῦντες τον Θεόν και έχοντες χάριν προς όλον τον λαόν» (Πράξεων β' 46-47).

Ο απόστολος Παύλος εύχεται στους Ρωμαίους χριστιανούς να έχουν ομόνοια μεταξύ τους και κοινό φρόνημα, δηλαδή κοινή πίστη, για να μπορούν «ομοθυμαδόν εν ενί στόματι δοξάζωσι τον Θεόν και πατέρα του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού» (Ρωμαίους ιε' 6).

γ'. Με τα ιερά Μυστήρια αγιάζονται οι πιστοί, αγιάζεται ολόκληρη η ζωή των πιστών. Ο πιστός γεννιέται πνευματικά με το μυστήριο του Βαπτίσματος (Ιωάννου γ' 5), τρέφεται από την Τράπεζα του Κυρίου που είναι η μετάληψη του Σώματος και Αίματός Του (Ιωάννου στ' 33-35, 48-59) και λαμβάνει την δύναμη του Αγίου Πνεύματος (Πράξεων α' 8) για να αγωνισθεί και αυξηθεί ενωμένος μυστικά και μυστηριακά με τον Ιησού Χριστό.

Επομένως ο λειτουργός οφείλει να λαμβάνει ιδιαίτερη μέριμνα για να διευκολύνει τους πιστούς να συμμετέχουν στην θεία λατρεία.

Η θεία λατρεία έχει κανόνες, το λεγόμενο Τυπικό. Αυτοί οι κανόνες θεσπίσθησαν και έχουν θεολογική, εκκλησιολογική, κανονική, και σωτηριολογική βάση και σκοπό. Δεν πρέπει να καταργούνται άκριτα, διότι προκαλείται ζημία πνευματική.

Ο ιερέας στο πλαίσιο της διακονίας του οφείλει να φροντίζει για να εξασφαλίσει και να εκπαιδεύσει τον ψάλτη, τον αναγνώστη, τον νεωκόρο, τους επιτρόπους, για να τελείται η θεία λατρεία ευτάκτως. Όλοι αυτοί είναι συντελεστές της θείας λατρείας, θα λέγαμε ότι συνιερουργούν και πρέπει να εκπαιδευθούν για τα καθήκοντά τους.

Με την συνειδητή συμμετοχή μας στην θεία λατρεία με γνώση και ευλάβεια

Ο ιερέας δεν τελεί μαγικά, μηχανιστικά την θεία λειτουργία και την θεία λατρεία. Αγωνίζεται ο νους του να είναι προσηλωμένος στα νοήματα των ευχών και των ύμνων, να μη διαχέεται σε πρόσωπα και υποθέσεις βιοτικές, όπως ψάλλουμε στον χειρουβικό ύμνο·

«Οι τα Χερουβείμ μυστικῶς εικονίζοντες, και τη ζωοποιῶ Τριάδι τον Τρισάγιον Ὑμνον προσάδοντες πάσαν την βιωτικήν αποθώμεθα μέριμναν. Ως τον Βασιλεά των όλων υποδεξόμενοι ταις αγγελικαῖς αοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Αλληλούια».

Την ώρα της θείας λατρείας δεν ασχολούμεθα με άλλα έργα. Όλα παραμερίζονται.

Με την εμβάθυνση στα ιερά κείμενα ερμηνευτικά και εξηγητικά-

μυσταγωγικά που έγραψαν οι Πατέρες

Για να βοηθήσουμε τους πιστούς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε είτε τα πατερικά κείμενα που σχολιάζουν την θεία Λειτουργία, τα άγια Μυστήρια και τις λοιπές τελούμενες ιερές τελετές, είτε τα νεώτερα.

Με εσπερινά κηρύγματα, κύκλους αγίας Γραφής και με άλλες πρωτοβουλίες ο λειτουργός μυεί τούς πιστούς και κατά τον λόγο του αναστάντος Κυρίου (Ματθαίου κη' 7), τους οδηγεί στην Γαλιλαία για να Τον δουν, «κακεί με όψονται» (Ματθαίου κη' 10).

Ο λειτουργός οδηγεί τους πιστούς στην θεωρία του αναστάντος Κυρίου. Γι' αυτό στην θεία λειτουργία πανηγυρικά και με ενθουσιασμό ψάλλουμε: «Είδομεν το φως το αληθινόν, ελάβομεν πνεύμα επουράνιον. Εύρομεν πίστιν αληθή, αδιαίρετον Τριάδα προσκυνούντες. Αύτη γαρ ημάς έσωσεν» όπως και την περίοδο του Πάσχα «Ανάστασιν Χριστού θεασάμενοι».

Με την κατάρτιση των πιστών ώστε να συμμετέχουν συνειδητά στην θεία λατρεία

Οι πιστοί πρέπει να εκπαιδευτούν για να μάθουν·

* Τι είναι η θεία Λειτουργία

* Γιατί κοινωνούμε και πως κοινωνούμε το Σώμα και το Αίμα του Χριστού

* Με ποιές προϋποθέσεις τελείται ο Γαμος, η ποιμαντική προετοιμασία των μελλονύμφων

* Ποια σημασία έχουν οι ευχές για την απόκτηση τέκνων

* Πως κηδεύουμε τους νεκρούς, όπως συμφέρει αυτούς και εμάς κατά την χρυσοστομική προτροπή «Κηδεύσωμεν τους απελθόντας ως και ημίν και εκείνοις συμφέρει προς δόξαν Θεού» (Ε.Π.Ε. 24 692-694, ΡG 59, 467).

*Το νόημα των εορτών των Δεσποτικών, της Κυριακής, των Θεομητορικών, των Αγίων.

*Το νόημα των ιερών ακολουθιών της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και πολλά άλλα.

Αυτό έπρατταν και οι άγιοι πατέρες μας με τα ιερά κείμενα που μας άφησαν.

Με την εκτύπωση φυλλαδίων και οδηγιών

Όλη αυτή η πνευματική οικοδομή γίνεται με την έκδοση φυλλαδίων και εντύπων για όλα αυτά τα θέματα.

Με την δημιουργία και την εκπαίδευση των συνεργατών μας

Για να τελεσθεί η θεία λατρεία εκτός από τον λειτουργό-ιερέα είναι απαραίτητοι και οι λοιποί παράγοντες, όπως ο ιεροψάλτης, ο αναγνώστης, ο νεωκόρος και οι εκκλησιαστικοί Επίτροποι.

Ο ιερέας λειτουργός οφείλει να δημιουργήσει, να εξεύρει αυτούς τούς συνεργάτες κι έπειτα να τούς εκπαιδεύσει σύμφωνα με το ήθος της λατρείας της Εκκλησίας μας.

Όλοι πρέπει να συνεργάζονται με αμοιβαίο σεβασμό και με το πνεύμα ότι όλοι μαζί υπηρετούν τον Θεό γνωρίζοντας ο καθένας τα όρια της αρμοδιότητας και υπευθυνότητάς του.

Θα κλείσω την εισήγησή μου με όσα ο Κυριος και Θεός διαμήνυσε με τον προφήτη Μαλαχία στους ασεβείς ιερείς κάθε εποχής.

«Και νυν η εντολή αύτη προς υμάς, οι ιερείς· εάν μη ακούσητε, και εάν μη θήσθε εις την καρδίαν υμών του δούναί δόξαν τω ονόματί μου, λέγει Κυριος παντοκράτωρ, και εξαποστελώ εφ' υμάς την κατάραν και επικαταράσομαι την ευλογίαν υμών και καταράσομαι αυτήν· και διασκεδάσω την ευλογίαν υμών, και ουκ έσται εν υμίν, ότι υμείς ου τίθεσθε εις την καρδίαν υμών. ιδού εγώ αφορίζω υμίν τον ώμον και σκορπιώ ένυστρον επί τα πρόσωπα υμών, ένυστρον εορτών υμών, και λήψομαι υμάς εις το αυτό· και επιγνώσεσθε διότι εγώ εξαπέσταλκα προς υμάς την εντολήν ταύτην του είναι την διαθήκην μου προς τούς Λευίτας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. η διαθήκη μου ην μετ' αυτού της ζωής και της ειρήνης, και έδωκα αυτώ εν φόβω φοβείσθαι με και από προσώπου ονόματός μου στέλλεσθαι αυτόν. νόμος αληθείας ην εν τω στόματι αυτού, και αδικία ουχ ευρέθη εν χείλεσιν αυτού· εν ειρήνη κατευθύνων επορεύθη μετ' εμού και πολλούς επέστρεψεν από αδικίας. ότι χείλη ιερέως φυλάσσεται γνώσιν, και νόμον εκζητήσουσιν εκ του στόματος αυτού, διότι άγγελος Κυρίου παντοκράτορός εστιν. υμείς δε εξακλίνατε εκ της οδού και ησθενήσατε πολλούς εν νόμω, διεφθείρατε την διαθήκην του Λευι, λέγει Κυριος παντοκράτωρ. καγώ δέδωκα υμάς εξουδενομένους και απερριμένους εις πάντα τα έθνη, ανθων υμείς ουκ εφυλάξασθε τας οδούς μου, αλλά ελαμβάνετε πρόσωπα εν νόμω» (Μαλαχίου β' 1-9).

Η προτροπή του αποστόλου Παύλου για να εορτάζουμε με καθαρή συνείδηση το Πασχα Κυρίου ισχύει και αφορά πρωτίστως στους ιερείς.

« Εκκαθάρατε ουν την παλαιάν ζύμην, ίνα ήτε νέον φύραμα, καθώς εστε άζυμοι, και γαρ το Πασχα ημών υπέρ ημών ετύθη Χριστός» (προς Κορινθίους Α' ε' 7).

5. Η αποϊεροποίηση των Ιερών Μυστηρίων της Εκκλησίας

Η φθορά του λειτουργικού ήθους και άλλοι γνωστοί παράγοντες επέφεραν και την αποϊεροποίηση των Μυστηρίων, που τα μετέτρεψαν σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί από την έκδοση των προσκλητηρίων σε αυτά μέχρι την εν γένει οργάνωσή τους.

Απότοκος αυτής της καταστάσεως είναι ότι, οι πιστοί δεν θεωρούν τα Ιερά Μυστήρια μέσα αγιασμού της ζωής τους κατά το θέλημα του Θεού· «Τούτο γαρ εστι θέλημα του Θεού, ο αγιασμός υμών» (προς Θεσσαλονικείς Α' δ' 3) αλλά εντελώς προσωπική κοινωνική υπόθεση. Προσέρχονται στα Ιερά Μυστήρια χωρίς ουσιαστική προετοιμασία. Η κατάσταση που επικρατεί, όταν τελούνται, πολλάκις φυγαδεύει την πνευματικότητα. Γι' αυτό αντί της ευλαβείας κυριαρχεί η ματαιοδοξία.

Αντί της προσευχής επικρατεί η επίδειξη. Την σεμνότητα αντικατέστησε η πρόκληση.

Οι άνθρωποι αγνοούν το «πως δει εν οίκω Θεού αναστρέφεισθαι, ήτις εστίν εκκλησία Θεού ζώντος, στύλος και εδραίωμα της αληθείας» (προς Τιμόθεον Α' γ' 15).

Πολλοί πιστοί, ανάπηροι πνευματικά, αδυνατούν να εισχωρήσουν στα ιερά άδυτα και να εννοήσουν τα μυστικώς τελούμενα με την δύναμη και ενέργεια του Παναγίου Πνεύματος.

Δεν ευθύνονται αποκλειστικά οι πιστοί για την αποϊεροποίηση των Ιερών Μυστηρίων, ευθύνονται κυρίως οι τελετουργοί, που επέτρεψαν να διαμορφωθούν αυτές οι συνθήκες, είτε από άγνοια, είτε από έλλειψη ποιμαντικής ευθύνης.

6. Στα Λειτουργικά Συμπόσιά μας έχουμε επισημάνει τα δέοντα όπως αναφέρθηκαν·

Για το Μυστήριο του Βαπτίσματος στο Α'

«Τα προτεινόμενα μέτρα είναι τα εξής·

1) Άμεσος έκδοσις των πρακτικών του Συνεδρίου και κατά το δυνατόν ευρεία δωρεάν διάδοσις αυτών.

2) Άμεσος εκτύπωσις υπό του περιοδικού « Εκκλησία» εις ειδικόν τεύχος του υπό του καθηγητού κ. Ι. Φουντούλη συγγραφέντος κειμένου «Το Άγιον Βαπτισμα, Ιστορικοτελετουργική θεώρηση» και δωρεάν αποστολή του, επ' ευκαιρεία των εορτών των Χριστουγέννων, προς άπαντας τους κληρικούς της Εκκλησίας της Ελλάδος.

3) Αξιολόγησις και κωδικοποίησις υπό της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Λειτουργικής ανανεώσεως των υπό εγκρίτων λειτουργιολόγων διατυπωθεισών παρατηρήσεων και προτάσεων επί του τρόπου τελέσεως του Αγίου Βαπτίσματος σήμερον (Προβαπτισματικά Ακολουθία, Νηπιοβαπτισμός, Βάπτισμα ενηλίκων, Βάπτισμα ανάγκης, Τέλεσις Βαπτίσματος μετά Θείας Λειτουργίας, ακολουθία επιστροφής σχισματικών-αιρετικών) και επί τη βάσει των συμπερασμάτων αυτών νέα έκδοσις της ακολουθίας του μυστηρίου του Αγίου Βαπτίσματος, συνοδευομένη υπό συνοπτικού λειτουργικοποιμαντικού υπομνήματος-οδηγιών προς τους ιερείς.

4) Επίσημος καθιέρωσις προβαπτισματικής πνευματικής συνεντεύξεως-επικοινωνίας του εφημερίου ιερέως με τους γονείς και τον ανάδοχον του βαπτιζομένου, η οποία και θα λειτουργή ως αναπλήρωμα της ελλειπούσης σήμερον προβαπτισματικής κατηχητικής προετοιμασίας.

5) Συστηματική οργάνωσις εις εκάστην Ιεράν Μητρόπολιν της Κατηχήσεως των προς το Άγιον Βαπτισμα προσερχομένων ενηλίκων και ανάθεσις εις ειδικόν συνεργάτην συγγραφής ευσυνόπτου Ορθοδόξου Κατηχήσεως και μετάφρασις αυτής εις πολλές γλώσσας με σκοπόν την αντιμετώπισιν του προβλήματος αυτού.

6) Προκήρυξις πανελληνίου θεολογικού - λογοτεχνικού διαγωνισμού

συγγραφής νέων βοηθημάτων, καταλλήλων δια την βαπτισματικήν και γενικώς την λειτουργικήν αγωγήν των πιστών όλων των ηλικιών.

7) Συγκρότησις δι' εκάστην προγραμματιζομένην Βάπτισιν φακέλλου Αδείας Βαπτίσεως, εις το οποίον δέον όπως εμπεριέχωνται τουλάχιστον·

α) Δήλωσις των γονέων ότι αναλαμβάνουν την ευθύνην δια την χριστιανικήν ανατροφήν των νηπιοβαπτιζομένων τέκνων των. β) Βεβαίωσις, εκκλησιαστικής αρχής ότι ο ανάδοχος είναι χριστιανός ορθόδοξος. γ) Έντυπον κατηχητικόν υλικόν, εγκεκριμένον υπό της επισήμου Εκκλησίας, το οποίον και θα επιδίδεται υποχρεωτικώς εις τούς ενδιαφερομένους δια την ενημέρωσίν των.

8) Ίδρυσις εις εκάστην Ιεράν Μητρόπολιν Ειδικού Γραφείου Βαπτίσεων με σκοπόν τόσον τον διοικητικόν έλεγχον και την αρχειοθέτησιν των εκ των φακέλων Αδείας Βαπτίσεως προκυπτόντων στοιχείων, όσον και την καλλιτέραν ποιμαντικήν αξιοποίησιν αυτών εις επίπεδον ενορίας και επισκοπής. Επισημαίνεται ενταύθα ιδιαιτέρως ο έλεγχος και η ενδεχομένη επί τα βελτίω αντικατάστασις των χρησιμοποιουμένων δια την καταχώρησιν των σχετικών στοιχείων εντύπων (βιβλίων, εγγράφων, αναμνηστικών κ.λπ.).

9) Διοργάνωσις κατά Μητροπόλεις Ειδικών Ιερατικών Συνάξεων με σκοπόν την επιμόρφωσιν και γενικώς την ευαισθητοποίησιν των κληρικών εις την αντιμετώπισιν όλων των κατά την τέλεσιν του Αγίου Βαπτίσματος προκυπτόντων σήμερα προβλημάτων.

10) Καθιέρωσις επισήμων βαπτισματικών ημερών του εκκλησιαστικού έτους (π.χ. Μ. Σάββατον, Φώτα, Πεντηκοστή) και πρότυπος τέλεσις υπό των επισκόπων ή άλλων ειδικώς προς τούτο εντεταλμένων κληρικών ομαδικών βαπτίσεων, ιδία ενηλίκων και ελεγχομένη ενθάρρυνσις της μετά Θείας Λειτουργίας τελέσεως του ιερού αυτού μυστηρίου.

11) Κωδικοποίησις των διεπουσών την τέλεσιν του Αγίου Βαπτίσματος νομοκανονικών διατάξεων και επεξηργασμένη συνοπτική παρουσίασις αυτών προς ποιμαντικήν χρήσιν.

12) Μέριμνα δια την βελτίωσιν της υπό των κατηχητικών βοηθημάτων των εκκλησιαστικών κατηχητικών σχολείων και των διδακτικών βιβλίων των Θρησκευτικών Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδεύσεως προσφερομένης βαπτισματικής αγωγής.

13) Συνεργασία μετά των Εκκλησιαστικών και Θεολογικών Σχολών δια την καλλιτέραν εκπαίδευσιν των υποψηφίων κληρικών εις την Ποιμαντικήν και Τελετουργικήν του Αγίου Βαπτίσματος και των άλλων ιερών μυστηρίων.

14) Ευκαιριακή βαπτισματική αγωγή του λαού δια μέσου του θείου κηρύγματος, ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, εντύπων, σχολών γονέων κ.λπ. και διοικητική αντιμετώπισις των εκ των διαφόρων επαγγελματιών, ως φωτογράφων, ανθοπωλών κ.λπ. δημιουργουμένων προβλημάτων κατά την τέλεσιν των ιερών μυστηρίων γενικώς.

15) Καταχώρισις εις το διαδίκτυον (Internet) μιας ενιαίας δι' όλην την Εκκλησίαν της Ελλάδος «ενοριακής» ιστοσελίδας, με άπαντα τα σχετικά προς την τέλεσιν του Αγίου Βαπτίσματος και των άλλων ιερών μυστηρίων στοιχεία.

16) Μέριμνα δια την επί τη βάσει εκκλησιαστικών προδιαγραφών παραγωγήν των διαφόρων βαπτισματικών ειδών ως ελαίου, λαμπάδων, ενδυμάτων, κοσμημάτων κ.λπ. υπό του εμπορίου και διερεύνησις της δυνατότητος παραγωγής και διάθεσις των ειδών αυτών υπό ιερών μονών.

17) Εν συνεργασία μετ' άλλων συναρμοδίων φορέων σχεδιασμός υπό του Γραφείου Ναοδομίας της Ιεράς Συνόδου ενός προτύπου συγχρόνου Βαπτιστηρίου, υποχρεωτική πρόβλεψις τοιούτου χώρου εις τα σχέδια όλων των υπό ανέγερσιν νέων μεγάλων ναών και μελέτη της δυνατότητος διαμορφώσεως τοιούτων χώρων εις υπάρχοντα ναούς, τουλάχιστον εις τας έδρας των Μητροπόλεων.

18) Προγραμματισμένη έκδοσις σειράς συνοδικών αποφάσεων και εγκυκλίων δια την κατ' αρχήν έγκρισιν και πραγμάτωσιν όλων των ανωτέρω μνημονευομένων μέτρων και όσων άλλων ήθελον κριθή αναγκαία εις το μέλλον».

Για το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας στο Γ'

«Ο προβληματισμός του Συμποσίου εστιάστηκε ιδιαίτερα στα εξής βασικά σημεία:

1. Τονίσθηκε κατ' αρχήν από όλους τους ομιλητές η κεφαλαιώδης σημασία την οποία έχει για την ορθόδοξη χριστιανική μας πίστη το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, διαμέσου του οποίου και εκφράζεται κυρίως αυτό τούτο το μυστήριο της Εκκλησίας. Γι' αυτό και πρέπει να τελείται πάντοτε «ευσχημόνως και κατά τάξιν» ως η κατεξοχήν εόρτια φανέρωση της επί το αυτό συναγμένης Εκκλησίας.

2. Η ανάλυση της ιστορικής διαμορφώσεως του τελετουργικού τύπου και των ευχολογικών - υμνογραφικών κειμένων που χρησιμοποιούνται κατά την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας κατέδειξε την διαχρονική πιστότητα της Εκκλησίας στην αρχαία ευχαριστιακή παράδοση, και ανέδειξε το ιερό αυτό μυστήριο ως τον κατεξοχήν παράγοντα διαμορφώσεως της δομής του σώματος της Εκκλησίας.

3. Ιδιαίτερα υπογραμμίστηκε το βιβλικό υπόβαθρο και η εσχατολογική διάσταση του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας. Επισημάνθηκε δε η ανάγκη περαιτέρω μελέτης του προβλήματος της ανακατανομής των επ' Εκκλησίας αναγινωσκομένων αγιογραφικών αναγνωσμάτων, ώστε να αναγινώσκεται ολόκληρη η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, και να δίδεται η αφορμή ερμηνείας αυτών, προς οικοδομήν του πληρώματος της Εκκλησίας.

4. Καταδείχθηκε επίσης ότι το κήρυγμα αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ευχαριστιακής συνάξεως. Γι' αυτό και πρέπει να γίνεται σε απλή

γλώσσα, ώστε να είναι κατανοητό από τον λαο, να τηρείται δε η τάξη της μετά τα αγιογραφικά αναγνώσματα εκφωνήσεως του. Τονίστηκε ακόμη ότι το κήρυγμα πρέπει να διατηρήσει τον παραδοσιακό - σωτηριολογικό του χαρακτήρα, ως ερμηνεία της Αγίας Γραφής και μύηση στη Θεία Λατρεία (βιβλικό και λειτουργικό - μυσταγωγικό κήρυγμα).

5. Επισημάνθηκε η ανάγκη αποφυγής της ενίοτε παρατηρουμένης τελετουργικής αταξίας και εξεζητημένων τελετουργικών πρακτικών. Χαιρετίστηκε δε ως θετικό γεγονός η αναμενομένη νέα Συνοδική Εκδοχή του Ιερατικού, το οποίο θα αποτελέσει σταθερή βάση για την αποκατάσταση της τελετουργικής ευταξίας κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας.

6. Η ενεργός και συνειδητή συμμετοχή του λαού κατά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας υπήρξε ένα από τα κεντρικά σημεία προβληματισμού του Συμποσίου. Γι' αυτό και υπογραμμίστηκε η ανάγκη περαιτέρω εμπειδώσεως των στοιχείων εκείνων, τα οποία αναδεικνύουν τον κοινοτικό χαρακτήρα της Θείας Λειτουργίας, όπως η «μετά αιδούς και ευλαβείας» στάση των πιστών στην Θεία Λειτουργία, η συμμετοχή των στην ψαλμωδία, η εις επήκοον του λαού ανάγνωση των ιερατικών, ευχών και η έμφαση στον διαλογικό τρόπο εκφοράς της ευχαριστιακής αναφοράς.

7. Το Συμπόσιο διετύπωσε την γνώμη ότι ο κοινοτικός χαρακτήρας του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας επιβάλλει την επαναγωγή στο παραδεδομένο ύψος εκφωνήσεως των παντοίων δεήσεων και ευχών εκ μέρους των λειτουργών κληρικών, οι οποίοι πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι δεν είναι ψάλται και δεν πρέπει να ψάλουν τα ευχητικά κείμενα, καθώς και τον περιορισμό της πολυηχίας και την προτίμηση των παραδεδομένων ήχων κατά την εκτέλεση των ψαλμών μερών, τα οποία σε κάθε περίπτωση πρέπει να ψάλλονται σε λιτά μέλη, ώστε να διευκολύνεται με τον τρόπο αυτό η συμμετοχή του λαού στην ψαλμωδία.

8. Τονίστηκε η συμβολή γενικά των λειτουργικών τεχνών στην διαμόρφωση της πνευματικής ατμόσφαιρας που απαιτεί η τέλεση του ιερού μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και υπογραμμίστηκε η ανάγκη του διαμέσου των αρμοδίων Συνοδικών Υπηρεσιών ελέγχου των κριτηρίων που κυριαρχούν σήμερα κατά την ανέγερση και διακόσμηση των ορθοδόξων ναών.

9. Έγινε δεκτό από το Συμπόσιο ότι η παρατηρουμένη αλλαγή στον τρόπο ζωής των συγχρόνων ανθρώπων επιβάλλει την από την πλευρά των ποιμένων της Εκκλησίας λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων προς διευκόλυνση του πιστού λαού κατά την προσεύλευσή του στην ευχαριστιακή σύναξη.

10. Τονίστηκε ιδιαίτερα η σημασία της συχνής και εμπροϋπόθετης συμμετοχής στη Θεία Κοινωνία, η οποία είναι «ο άρτος ο εκ του ουρανού καταβάς», με τον οποίο τρέφει καθημερινά η Εκκλησία τα τέκνα της «εις άφεισιν αμαρτιών και εις ζωήν αιώνιον». Παράλληλα υπογραμμίστηκε και

η εξ ίσου μεγάλη σημασία, την οποία έχουν οι ιεροί κανόνες και οι κανονικές διατάξεις που διέπουν την εύτακτη τέλεση της Λειτουργίας και την προσέλευση των πιστών στη Θεία Κοινωνία.

11. Ανακοινώθηκε ότι η Ειδική Συνοδική Επιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως έλαβε πρόνοια και προώθησε την έκδοση, εκτός από το Ιερατικό, και σειράς βοηθημάτων της Θείας Λατρείας εκδόσεων, όπως των Πρακτικών του παρόντος και των δύο προηγούμενων Λειτουργικών Συμποσίων, του «Εκλογαδίου» με τα κείμενα των βιβλικών αναγνωσμάτων και με μετάφρασή τους στη νεοελληνική γλώσσα, θεολογικολειτουργικών τευχών με το κείμενο, ερμηνεία και σχολιασμό των ιερών ακολουθιών των αγίων μυστηρίων κ.λπ.

12. Εν κατακλείδι το Συμπόσιο διατύπωσε την ευχή όπως συνεχισθεί η υπό της Ιεράς Συνόδου αναληφθείσα προσπάθεια για την συστηματική μόρφωση και αγωγή του κλήρου και του λαού, συνεχίζοντας με τον τρόπο αυτό την μακραίωνη παράδοση της Εκκλησίας μας, στο πνεύμα της οποίας εντάσσεται και η διοργάνωση του παρόντος Συμποσίου.

Κορυφαία στιγμή του Συμποσίου υπήρξε η προεξάρχοντος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Χριστοδούλου τέλεση πολυαρχιερατικής Λειτουργίας στον Ιερό Ναο Αγίου Παντελεήμονος Αμπελοκήπων, κατά τη διάρκεια της οποίας πλείστοι των συνέδρων μετέλαβον των αχράντων μυστηρίων».

Για το Μυστήριο του Γάμου στο Δ΄ Προτάσεις

«Για την εύτακτη διεξαγωγή του Μυστηρίου του Γάμου, τη διασφάλιση της ιεροπρέπειας στο Ναο και την ουσιαστική συμμετοχή των νεονύμφων, αλλά και των άλλων παρισταμένων κατά την τελετουργία των ιερών Ακολουθιών του Αρραβώνος και του Γάμου, έγιναν οι παρακάτω παρατηρήσεις και προτάσεις, τις οποίες πρέπει οι λειτουργοί του Μυστηρίου να λάβουν ιδιαίτερος υπ' όψιν·

α) Να διασφαλισθεί η τάξη που διασαλεύεται από τα εκτυφλωτικά φώτα, τις κάμερες, τις ηχογραφήσεις, τα λουλούδια και γενικώς τον θόρυβο που συνήθως παρατηρείται κατά την τέλεση του Μυστηρίου.

β) Στις περιπτώσεις που ο Γάμος μπορεί να γίνει εντός της Θείας Λειτουργίας πρέπει να προμελετάται η τάξη της ιεράς Ακολουθίας βάσει του συνημμένου διαγράμματος.

γ) Ως προς το πρόβλημα που δημιουργείται από την καταληκτική φράση της αποστολικής περικοπής «η γυνή ίνα φοβήται τον άνδρα» εκρίθη ορθόν, ότι πρέπει να μένει ως έχει και να αναληφθούν προσπάθειες για την σωστή ερμηνεία της φράσης αυτής.

δ) Τονίσθηκε ότι, στην ακολουθία του Γάμου, προέχει ο ευχητικός και δεητικός λόγος. Προς τούτο οι ευχές και οι δεήσεις πρέπει να αναγιγνώσκονται ευκρινώς και με ιεροπρέπεια, να εκφωνούνται τα ακροτελεύτια και οι δεήσεις με την «μέση» απαγγελτική φωνή, και να

αποκρίνονται ψαλμωδικά οι ψάλτες. Ο βασικός λειτουργικός ήχος πρέπει να είναι ο δ΄ Αγία η, και για την επιβλητικότητά του, ο πλ. δ΄ ήχος. Τα όσα προβλέπονται να ψάλλονται κυρίως ψαλμικοί στίχοι, και λίγα υμνογραφήματα, πρέπει να ψάλλονται και πρέπει τουλάχιστον να αναπτυχθεί η ψαλμώδηση του Προκειμένου του Αποστόλου και του Αλληλούιαριού του Ευαγγελίου. Θα αποτελέσουν πλούτευμα μουσικό της Ακολουθίας του Μυστηρίου του Γαμου. Καλόν είναι επίσης να εξασφαλίζεται και η συμμετοχή του λαού στην ψαλμωδία του Αμήν, του Εισοδικού ψαλμού 127, των τροπαρίων του χορού, « Ησαΐα χόρευε» κ.λπ., του Πατερ ημών και του ψαλμικού στίχου «ποτήριο σωτηρίου».

ε) Οι ιερομόναχοι κανονικά δεν τελούν Γάμο, αλλά κατ' οικονομίαν για την εξυπηρέτηση των εφημεριακών αναγκών που υπάρχουν. Οι λειτουργοί του Μυστηρίου, έγγαμοι και ιερομόναχοι, πρέπει κατά την τέλεση του Γαμου να φορούν επιτραχήλιο και φελόνιο.

στ) Οι ιερείς καλό είναι να προετοιμάζουν τούς μελλονύμφους, με διακριτικότητα και αγάπη, για την ιερότητα του χώρου του Ναού, τον τρόπο συμμετοχής τους στο Μυστήριο και τις άλλες λεπτομέρειες της ιερολογίας του Γαμου.

ζ) Πρέπει να ληφθεί πρόνοια, ώστε όλοι οι Γαμοι να τελούνται κατά τον ίδιο τρόπο και όχι άλλοι να γίνονται κατ' επίσημον και άλλοι κατ' ανεπίσημον τρόπον. Άλλοι ιερείς να είναι φορεμένοι με πλήρη στολή, άλλοι με φελόνιο και άλλοι μόνο με επιτραχήλιο. Αλλού να τελείται ο Γάμος με πάσαν άνεση και αλλού να διαρκεί λίγα μόλις λεπτά.

η) Η απάλειψη της αναγραφής του θρησκευματος εκ των Δελτίων της Αστυνομικής Ταυτότητας των Ελλήνων πολιτών, καθώς επίσης και η εγκατάσταση και εγκαταβίωση πλήθους αλλοδαπών, χριστιανών και μη στην πατρίδα μας, δημιουργεί την ανάγκη ανευρέσεως τρόπου διαπίστωσης της χριστιανικής ιδιότητος των προσερχομένων να συμμετάσχουν εις τα μυστήρια της Εκκλησίας.

θ) Εν κατακλείδι το Συμπόσιο, μαζί με τις θερμές του ευχαριστίες, υποβάλλει ευλαβώς προς την Ιερά Σύνοδο την θερμή παράκληση α) να συνεχισθεί σε ετήσια βάσει η σύγκληση παρομοίων λειτουργικών Συμποσίων και να ληφθεί μέριμνα για την αποστολή τους σε όλους τούς κληρικούς της Εκκλησίας της Ελλάδος, β) να διοργανωθούν ανάλογες επιμορφωτικές συνάξεις σε όλες τις Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, με σκοπό την προώθηση της λειτουργικής αγωγής του κλήρου και του λαού».

Για την θέση της Αγίας Γραφής στην Ορθόδοξη Λατρεία στο Ε΄

1. Η θεολογική μελέτη και έρευνα, αφ' ενός μεν τον βιβλικό χαρακτήρα της Ορθόδοξης Λατρείας, αφ' ετέρου δε την ευχαριστηριακή-εσχατολογική κατανόηση των αναγνωσμάτων της θ. Λειτουργίας. Τονίσθηκε ιδιαίτερα ότι, «σε διορθόδοξο επίπεδο η Ορθόδοξη Θεολογία

στη σύγχρονη εποχή πέρασε διαδοχικά τα στάδια του υπερτονισμού της Αγίας Γραφής και της λειτουργικής κατανόησης της Ορθοδοξίας, για να καταλήξει στη βιβλική διάσταση της Ορθόδοξης Λατρείας».

2. Η σκέψη όλων εστιάσθηκε στην «πατερική ερμηνευτική μέθοδο της Καινής Διαθήκης». Αναφέρθηκε, τόσο το βασικό χαρακτηριστικό της πατερικής ερμηνείας, που είναι η «Εκκλησιαστικότητα», όσο και οι ερμηνευτικές μέθοδοι των Πατέρων, ήτοι· α) η ιστορικο-γραμματική, β) η αλληγορική και γ) η τυπολογική ερμηνεία, και τονίσθηκε «ο αποφατισμός» ως το ουσιώδες στοιχείο της πατερικής ερμηνείας.

3. Για την λειτουργική αξία και θέση των αναγνωσμάτων της Παλαιάς Διαθήκης τονίσθηκαν ιδιαίτερα τα εξής· α) η Παλαιά Διαθήκη υπήρξε η μοναδική Βίβλος της πρώτης Εκκλησίας, β) στην Παλαιά Διαθήκη παραπέμπουν οι Απόστολοι, όταν κηρύττουν «κατά τας Γραφάς» το Ευαγγέλιο του Χριστού στην Οικουμένη, γ) ερμηνεύοντας η Εκκλησία Χριστολογικά τα Ιερά Κείμενα της Συναγωγής τα ενσωματώνει πλήρως στη δική της Βίβλο και τα θεωρεί πλέον τμήμα της δικής της Παραδόσεως, νομιμοποιώντας έτσι ταυτόχρονα το δικαίωμά της να είναι αυτή, ως «νέος Ισραήλ», η κληρονόμος των επαγγελιών του Θεού.

4. Τονίσθηκε μεταξύ των άλλων η ύπαρξη ανομοιομορφίας στις διάφορες ελληνικές εκδόσεις του κειμένου των αγιογραφικών αναγνωσμάτων στην Ορθόδοξη Λατρεία· ανομοιομορφία που υπάρχει επίσης και στις εκδόσεις του συνεχούς κειμένου της Καινής Διαθήκης. Χρηζουν δε, παρατηρήθη, οι επίσημες εκδόσεις της Αποστολικής Διακονίας μεταξύ τους «κριτικής επιστασίας» και ενοποιήσεως των κειμένων.

5. Για το θέμα των μεταφράσεων της Αγίας Γραφής, και τη θέση αυτών στη θεία Λατρεία επεσημάνθηκαν τα ακόλουθα·

α) Η σημασία της μετάφρασης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μεταφορά της μονοθεϊστικής πίστης στο ελληνικό περιβάλλον, μέσω της χρήσης της στη λατρεία της Συναγωγής.

β) Τα Ευαγγέλια είναι τρόπον τινά οι μεταφράσεις των αραμαϊστί εκφωνηθέντων λόγων του Ιησού, αλλά και συνολικότερα, του γεγονότος της ένσαρκης παρουσίας στην οικουμενική ελληνική γλώσσα μέσω του «μεταφραστικού» χαρίσματος του αγ. Πνεύματος, που δόθηκε κατά την Πεντηκοστή.

γ) Η ίδια δε η Λατρεία της Εκκλησίας υποστασιάζει το μεταφραστικό μέσο (μέσω του κηρύγματος και της θείας Κοινωνίας) των γεγονότων της θείας Οικονομίας στον Κόσμο.

δ) Παραμένει προσέτι η ανάγκη χρήσης δόκιμων μεταφράσεων των βιβλικών κειμένων κατά την διάρκεια της λατρείας προ, εντός ή αντί του κηρύγματος.

6. Τονίστηκε με έμφαση·

α) Η μεγάλη σημασία των αναγνωσμάτων για τη λατρευτική σύναξη, αφού αυτά καταλαμβάνουν το πρώτο μέρος της θείας Λειτουργίας και η

ανάγνωση της Αγίας Γραφής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το όλο μυστήριο της θείας Λειτουργίας.

β) Η αναγκαιότητα επί πλέον της ανάγνωσης και της ερμηνείας της Αγίας Γραφής, Παλαιάς και Καινής Διαθήκης μέσα στην Εκκλησιαστική Συναξη, είναι πρώτιστο μέλημα της Εκκλησίας. Είναι περιττό να τονισθεί, πως η ποιμαντική σπουδαιότητα των βιβλικών αναγνωσμάτων στη θεία Λατρεία είναι «εκ των ων ουκ άνευ», αφού δι' αὐτῶν αποσκοπείται το να βιώσουν οι πιστοί, ότι κέντρο και σκοπός των τελουμένων είναι η Θεοφανεία και η δυνατότητα μυστηριακής λατρείας του Θεού.

7. Το Συμπόσιο επί πλέον εξετίμησε ότι·

α) Το σύστημα των αναγνωσμάτων, στη μορφή της συνεχούς η κατ' επιλογήν αναγνώσεως, όπως αυτό ισχύει μέχρι και σήμερα στα εν χρήσει λειτουργικά βιβλία, μαρτυρεί ότι η Αγία Γραφή αναγινώσκεται και ερμηνεύεται «επ' εκκλησίας».

β) Παραμένει πρόβλημα-αίτημα η ανακατανομή των λειτουργικών εν γένει περικοπών, αίτημα και πρόβλημα το οποίον επεσημάνθηκε ότι είχε τεθεί κατά πρώτον στην Α' Πανορθόδοξο Διάσκεψη της Ρόδου το 1961, με σκοπό να συζητηθεί τούτο κατά την μέλλουσα να συνέλθει Αγία και Μεγάλη Πανορθόδοξο Σύνοδο.

γ) Τούτο το πρόβλημα δυνάμεθα να εντοπίσουμε ιδίως στο γεγονός ότι το «Κυριακοδρόμιο» έχει περιορισθεί στις πενήντα δύο (52) περικοπές και ο λαός στερείται της ακοής σπουδαίων περικοπών, οι οποίες αναγινώσκονται μόνον τις καθημερινές.

δ) Υπάρχει η ανάγκη αναγνώσεως και ερμηνείας στο λαο του Θεού κατά τις Κυριακές ολοκλήρου της Καινής Διαθήκης και όχι μόνον των πιο πάνω αναφερθέντων πενήντα δύο (52) περικοπών της. Αυτό μπορεί να γίνει κατά τις, εκτός της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και του Πεντηκοσταρίου, Κυριακές, κατά την διάρκεια δύο ή τριών ετών, με τη χρήση ενός πληρέστερου συστήματος περικοπών, που να καλύπτει ολόκληρο το περιεχόμενο της καινής Διαθήκης.

8. Ο αυτός προβληματισμός υπάρχει και για τις Παλαιοδιαθηκικές Περικοπές, οι οποίες εκτιμήθηκε ότι για λόγους θεολογικούς και διδακτικούς, επιβάλλεται να ενταχθούν στη λατρευτική σύναξη της Κυριακής, όπως ίσχυε στην αρχαία τάξη. Έτσι θα τονίζεται η ενότητα των δύο (2) Διαθηκών και δι' αυτών της Αποκαλύψεως του Θεού. Μια τέτοια βέβαια εξέλιξη απαιτεί σοβαρή μελέτη και συμφωνία των Ορθοδόξων Εκκλησιών.

9. Ειδικότερα όμως για το λειτουργικό βιβλίο του Ψαλτηρίου, το προελθόν εκ της Ιουδαϊκής Συναγωγής, αυτονόητα κατεδείχθη ότι επηρέασε τα μέγιστα την διαμόρφωση της Ορθοδόξου λατρείας και δεσπόζει σε όλες

τις Ιερές Ακολουθίες. Για το λόγο αυτό, αφ' ενός μεν ενδείκνυται η συνεχής μελέτη του από τους χριστιανούς, αφ' ετέρου δε προτάθηκε η σύνθεση καταλόγου Ψαλμών ειδικών για τα διάφορα περιστατικά της ζωής.

10. Από τη βαθύτερη μελέτη και ερμηνευτική προσέγγιση των αγιογραφικών αναγνωσμάτων του λειτουργικού κύκλου και την αξιολογική εκτίμηση αυτών επεσημάνθησαν τα πιο κάτω·

α) Στα αγιογραφικά αναγνώσματα του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου κατεδείχθησαν τα εξής·

– Το περιεχόμενο κάποιων Ευαγγελικών αναγνωσμάτων του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου δίδει το όνομα στις αντίστοιχες Κυριακές.

– Πολλά από τα αναγνώσματα της Παλαιάς Διαθήκης έχουν περιεχόμενο, που εισάγει στον ακολουθούντα εορτολογικό κύκλο.

– Στην ανάγνωση κάποιων βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης (κυρίως της Γενέσεως, των Παροιμιών και του Ησαΐα) παρατηρείται μία «συνεχής ανάγνωση».

– Πολλά από τα αναγνώσματα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής διαμορφώθηκαν ως συμβολή στην προετοιμασία του Βαπτίσματος ή στη μεταβαπτισματική Μυσταγωγική Κατήχηση της Εκκλησίας.

β) Στα Δεσποτικά και Θεομητορικά αναγνώσματα καταδείχθηκε ότι·

– Με την επιλογή των αναγνωσμάτων αυτών η Εκκλησία έδωσε την θεολογική ερμηνεία των Δεσποτικών και Θεομητορικών εορτών, δηλαδή πως ο άσαρκος Λογος σαρκούται, και πως ο άνθρωπος με την ένωσή του με τον Χριστό αποκτά εμπειρία των ακτίστων νοημάτων, του ακτίστου νόμου και του ακτίστου Ναού, οπότε στην συνέχεια μεταφέρει όλη αυτήν την εμπειρία με κτιστά νοήματα, με κτιστό νόμο, και βεβαίως λατρεύει τον Θεο σε κτιστούς ναούς.

– Το βαθύτερο νόημα των επιλεγέντων αναγνωσμάτων είναι να φανή η σχέση μεταξύ ασάρκου και σεσαρκωμένου Λογου, μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, όπως και να φανή η διάκριση μεταξύ κτιστών και ακτίστων νοημάτων, κτιστού και ακτίστου νόμου, κτιστού και ακτίστου ναού.

– Αν δεν δούμε αυτήν την ουσιαστική πλευρά της λατρείας και των αναγνωσμάτων που διαβάζονται κατά τις Δεσποτικές και Θεομητορικές εορτές, τότε η λατρεία θα είναι τυπική, συμβατική, χωρίς ουσιαστικό νόημα και σκοπό, αλλά και ο άνθρωπος θα παραμείνει αμέτοχος των μυστηρίων του Πνεύματος.

γ) Ειδικότερα στα αγιογραφικά αναγνώσματα των εορταζομένων Αγίων επισημάνθηκε ότι υπάρχει·

– Ελλειμματική παρουσία ή και μείωση των Παλαιοδιαθηκικών κυρίως αναγνωσμάτων κατά τις μνήμες των εορταζομένων αγίων, ως και επαναληπτικότητα της αναγνώσεως αυτών.

– Επιφανειακή σχέση πολλών από αυτά με το εορταζόμενο πρόσωπο και

προσπάθεια εναρμονίσεώς των με τα ιδιαίτερα στοιχεία του βίου του αγίου και τούτο εξ αιτίας της «ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ και της ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ», και τέλος

– Διάσπαση της συνεχούς αναγνώσεως της Αγίας Γραφής.

δ) Στα αγιογραφικά αναγνώσματα των Κυριακών των περιόδων Ματθαίου και Λουκά καταδείχθηκε ότι·

– Τα αναγνώσματα των Σαββάτων είναι συνήθως όμοια και παράλληλα με τα αναγνώσματα των Κυριακών.

– Η επιλογή των ομοίων και παραλλήλων αναγνωσμάτων είναι ηθελημένη, είτε πρόκειται για ομοιότητα μεταξύ Σαββάτου και Κυριακής, είτε μεταξύ δύο Κυριακών, μία του Ματθαίου και μία του Λουκά.

– Τα θαύματα του Κυρίου και οι παραβολές θεωρήθηκαν ως οι περισσότερο αντιπροσωπευτικές περικοπές για να μας μιλήσουν για τον αναστημένο Κύριο και

– Η θεματολογία, που καλύπτεται από τα αναγνώσματα, είναι πολύ πλούσια.

ε) Η μελέτη και η σπουδή των αγιογραφικών αναγνωσμάτων των Ιερών Μυστηρίων και των σπουδαιότερων ακολουθιών του Μικρού Ευχολογίου κατέδειξαν ότι με αυτά ιερουργείται το μυστήριο του χριστιανικού Ευαγγελίου σε βασικές στιγμές της ζωής του ανθρώπου, όπως είναι η εν Χριστώ αναγέννηση του πιστού και η ένταξή του στο σώμα της Εκκλησίας με το Βάπτισμα, ο εξαγιασμός της αμοιβαίας έλξεως των δύο φύλων με το Γαμο, οι ψυχοσωματικές ασθένειες με το Ευχέλαιο, ο ίδιος ο θάνατος με την Νεκρώσιμη Ακολουθία. Τα αναγνώσματα αυτά ανήκουν στα πρωταρχικά δομικά στοιχεία των αντίστοιχων Ιερών Ακολουθιών, η δε επιλογή τους έγινε με δύο βασικά κριτήρια· Το πρώτο είναι η «βιβλική θεμελίωση» κάθε ιερού μυστηρίου και το δεύτερο η νοηματοδότησή του με τις συναφείς αλήθειες της Αγίας Γραφής, ιδιαίτερα της Καινής Διαθήκης.

11. Το εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα των « Εωθινών Ευαγγελίων», εξετάσθηκε μέσα από την σκοπιά της ιστορικής του εξέλιξης και της ποιμαντικής δεοντολογίας. Τονίσθηκε ιδιαίτερα, ως διαπίστωση εκ μέρους των Συνέδρων, η άγνοια της αξίας των Εωθινών Ευαγγελίων, εξαιτίας του χρόνου κατά τον οποίον αναγινώσκονται, λόγω του μικρού εκκλησιασματος κατά την ώρα εκείνην του Ορθρου της Κυριακής. Το ιδανικό βέβαια θα ήταν να επανέλθει στην ορθή θέση. Η ποιμαντική όμως συγκατάβαση συνηγορεί όπως το θέμα συζητηθεί και ενδεχομένως μετατεθεί η ανάγνωσή τους μετά τους «Αίνους» ή μετά την «Δοξολογία» του Ορθρου. Ειδικότερα έγινε σύσταση και υπενθύμιση, όπως οι Ιερείς φορούν κατά την ανάγνωση του Εωθινού Ευαγγελίου «λευκό φελώνιο» και τούτο για να τονίζεται η συμβολική παρουσία την ώρα εκείνη του ιερέως ως αγγέλου επί του μνήματος και η τελετουργική ακρίβεια και παράδοση της ανάγνωσης των Εωθινών Ευαγγελίων.

12. Για τον τρόπο αναγνώσεως-εκφωνήσεως των αγιογραφικών αναγνώσμάτων, το θέμα αξιολογήθηκε ιστορικά, διαχρονικά και τελετουργικά και καταγράφησαν οι πιο κάτω αναγραφόμενες θέσεις·

α) Τα αναγνώσματα υφίστανται διαχρονικά στη λατρεία της Συναγωγής και του Χριστιανισμού.

β) Τα αναγνώσματα στη θεία λατρεία συνδέονται άρρηκτα με το θεσμό του αναγνώστου και του ψάλτου.

γ) Τα αναγνώσματα στη χριστιανική λατρεία ελέγοντο εμμελώς.

δ) Η εμμελής απαγγελία είναι το μοναδικό ελληνορθόδοξο λειτουργικό στοιχείο ευρύτερας αποδοχής.

ε) Η Εκκλησία μέσω της εμμελούς απαγγελίας προβάλλει την αξία του θείου λόγου, διασώζει την ιεροπρέπεια και σοβαρότητα της λατρείας της και υπηρετεί παιδαγωγικά και ψυχαγωγικά τον πιστό.

στ) Η εμμελής απαγγελία είναι «ίδιος» εκκλησιαστικός τρόπος, που πρέπει να διαφυλαχθεί.

13. Τέλος, παράλληλα προς την έκταση και τον πλούτο των αγιογραφικών αναγνώσμάτων που διαχέονται στη λατρεία, τα οποία και εμπνέουν τους ιεροκήρυκες του λόγου του Θεού, συμπερασματικά και ιδιαίτερα τονίσθηκαν τα πιο κάτω·

α) Το κήρυγμα είναι απαραίτητο συστατικό της λατρείας.

β) Οι Ιεροί Κανόνες καθορίζουν σαφώς τον χρόνο, τον τόπο, τον φορέα του κηρύγματος, καθώς και τις προϋποθέσεις της κηρυγματικής ερμηνευτικής.

γ) Το κήρυγμα δεν είναι έργο ανθρώπινο, αλλά θεανθρώπινο και συντελείται στην Εκκλησία με το φωτισμό του Αγίου Πνεύματος.

Για τη χριστιανική λατρεία στο ΣΤ΄

1. Η ορθόδοξη λατρεία είναι η κίνηση του ανθρώπου να διακρίνει τον αληθινό Θεο, να τοποθετηθεί στον κόλπο της αγάπης του, να εκφράσει ανταποδοτικά με την ευχαριστία του την αγάπη. Έτσι, η λατρεία μαζί με την πίστη και τη ζωή, το δόγμα και το ήθος, συναπαρτίζουν ένα αδιαίρετο σώμα. Σκοπό της έχει να μας κάνει μετόχους της Βασιλείας του Θεού, η οποία πραγματώνεται στην ιστορία και εκτείνεται στην αιωνιότητα. Η λατρεία νοείται συλλογικά και εκκλησιολογικά. Δεν είναι ατομική, αλλά κοινή υπόθεση, γι' αυτό και ο Θεός λατρεύεται στον χριστιανικό ναό. Μεσα στη θεία λατρεία φανερώνεται ο Χριστός και δοξάζεται ο πιστός.

2. Πολλά θεολογικά, κοσμολογικά και ανθρωπολογικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας συναντώνται θετικά η αρνητικά εν σχέσει προς το Χριστιανισμό. Η χριστιανική διδασκαλία όμως υπερβαίνει σε πολλά ουσιώδη σημεία την αρχαία ελληνική σκέψη σε θεανθρώπινα πλαίσια. Αν τελούνται σήμερα παραολυμπιακοί αγώνες και υπάρχει φροντίδα για τούς ανθρώπους με ειδικές ανάγκες, οφείλεται στην ανύψωση των ηθών δια του Ευαγγελίου και την συνακόλουθη κατάργηση

του «Καιάδα». Η Εκκλησία «τα των ανθρώπων ήθη κατεκόσμησε».

3. Στην προ Χριστού ιστορία του Ελληνικού Λαού υπάρχει διάκριση μεταξύ ακαδημαϊκής φιλοσοφίας των μεμονωμένων φιλοσόφων και της πράξεως της Λαϊκής φιλοσοφίας. Η διάκριση αυτή εκφράστηκε με τους ομηρικούς ύμνους, με το έπος και την τραγωδία. Πολλοί καταξιωμένοι φιλόσοφοι αφ' ενός μεν κατέκριναν τα μυθεύματα της ειδωλολατρίας, αφ' ετέρου δε εξέφρασαν προφητικώς τις αναζητήσεις τους για τον Ένα Αληθινό Θεό. Με τον τρόπο αυτό απαξίωσαν οι ίδιοι την ειδωλολατρία. Ποιητές της αρχαιότητας ως γνήσιοι εκφραστές της λαϊκής φιλοσοφίας απέρριψαν κάθε μορφή παγανιστικής ειδωλολατρίας.

4. Η νομική λατρεία της εβραϊκής θρησκείας είναι διαμετρικά αντίθετη με την «εν πνεύματι και αληθεία» (Ιωάν. 4,23) λατρεία που κήρυξε ο Χριστός. Η Χριστιανική Λατρεία δεν πρέπει να θεωρείται ως μία εξελιγμένη μορφή της εβραϊκής λατρείας, εφ' όσον την χρησιμοποίησε ως εφαλτήριο για να πραγματοποιήσει ένα μεγάλο άλμα και να προσλάβει οικουμενικό χαρακτήρα. Η «εν πνεύματι και αληθεία» λατρεία βιώνεται με την προσευχή. Στο έργο αυτό συμβάλει η καθαρότητα των νοητικών δυνάμεων του ανθρώπου.

5. Μεταξύ λόγου και μυστηρίου υπάρχει μια διαλεκτική σχέση. Στη βιβλική κατανόησή του το μυστήριο είναι το μυστικό σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία όλου του κόσμου. Το σχέδιο αυτό πραγματώνει η Εκκλησία, η οποία ως εκ τούτου θεωρείται το κατ' εξοχήν μυστήριο, σύμφωνα με τη βιβλική θεολογία. Η εκκλησιολογική διάσταση του χριστιανικού μυστηρίου βρίσκεται σε αντίθεση με τα σακραμενταλιστικά-μαγικά χαρακτηριστικά των μυστηριακών λατρειών του ελληνιστικού περιβάλλοντος. Πάντως ο κίνδυνος της τυπολατρίας και του σακραμενταλισμού σε ορισμένες περιπτώσεις απειλεί και την χριστιανική λατρεία.

6. Η κοσμοκεντρική και φυσιοκρατική αντίληψη της λατρείας των ειδώλων έρχεται σε αντίθεση με τη λατρεία της Εκκλησίας. Η Χριστιανική Λατρεία στηρίζεται στην αποκάλυψη του Θεού δια του προσώπου του Ιησού Χριστού. Επομένως, ουδεμία σχέση υπάρχει μεταξύ της λατρείας των ειδώλων και της λατρείας της Εκκλησίας μας. Θα πρέπει επίσης να τονισθεί, ότι ο λειτουργικός συμβολισμός των λατρευτικών τύπων της Εκκλησίας δεν είναι μία απλή τυπολογία, αλλά αποτελεί απεικόνιση των εσχάτων, δηλαδή της Βασιλείας του Θεού.

7. Η Ευχαριστιακή θυσία είναι συνέχεια της σταυρικής θυσίας του Κυρίου, και έχει όχι συμβολικό, αλλά πραγματικό και ρεαλιστικό χαρακτήρα. Ως μυστηριακή επανάληψη της σταυρικής θυσίας ονομάζεται ανάμνηση με την έννοια της ανακεφαλαίωσης όλου του μυστηρίου της σωτηρίας μας. Σε σχέση με τις θυσίες της προχριστιανικής εποχής, η ευχαριστιακή θυσία είναι μοναδική και ασύγκριτη. Η ευχαριστιακή θυσία είναι αναίμακτος, λογική, πνευματική και σωτήριος, διότι ακριβώς μας σώζει από την

αμαρτία καθιστώντας μας κοινωνούς του θανάτου, της αναστάσεως και της δόξας του Χριστού.

8. Το Μυστήριο του Βαπτίσματος δεν έχει σχέση με τις μυστηριακές λατρείες, αλλά κατανοείται μόνο σε παλαιοδιαθηκική και ιουδαϊκή βάση. Για την Χριστιανική Εκκλησία το βάπτισμα του ύδατος διαφοροποιείται από αυτό του Πνεύματος και είναι πράξη μνητική και ιλαστήρια. Οι μυστηριακές λατρείες χρησιμοποιούσαν καθαρμούς με νερό που απευθύνονταν όμως σε λίγους εκλεκτούς. Αντίθετα, το Μυστήριο του βαπτίσματος της Εκκλησίας δεν έχει μόνο προσωπικό, αλλά και οικουμενικό χαρακτήρα.

9. Η θεραπευτική της Εκκλησίας με το μυστήριο του Αγίου Ευχελαίου διακρίνεται διαμετρικά από τις θεραπείες στα ιερά του Ασκληπιού (Ασκληπιεία). Η θεραπευτική δραστηριότητα της Εκκλησίας αφορά ταυτόχρονα στην ψυχή και το σώμα, θεώρηση παντελώς ανύπαρκτη στις θεραπείες των Ασκληπιείων. Αλλά και το πρόσωπο του Χριστού ως θεραπευτή διακρίθηκε από το μυθικό πρόσωπο του Ασκληπιού, αφού ο Χριστός έλαβε σάρκα και επομένως συμπάσχει με τον άνθρωπο, σε αντίθεση με τον Ασκληπιό. Άλλωστε για τη Χριστιανική Εκκλησία η ασθένεια θεωρείται δοκιμασία μεν αλλά και επίσκεψη του Θεού, ενώ για τον αρχαιοελληνισμό, κατάρα.

10. Η Χριστιανική Εκκλησία με τη σοφή, νηφάλια και μετριοπαθή τακτική της πέτυχε, αφ' ενός μεν να συμφιλιώσει δύο διαμετρικά αντίθετα ημερολόγια, ήτοι το ηλιακό-ελληνορωμαϊκό και το σεληνιακό-ιουδαϊκό, αφ' ετέρου δε να μεταμορφώσει το ημερολόγιο σε εορτολόγιο. Ο κοσμικός χρόνος του παρόντος βίου μεταμορφώνεται σε αφορμή εορτής, δηλαδή σε μετάβαση από τα ορώμενα προς τα νοούμενα και σε πρόγευση της βασιλείας του Θεού.

11. Η θρησκευούσα χριστιανική ψυχή αντιμετώπισε νηφάλια τα ειδωλολατρικά ιερά και αγάλματα και ειδικότερα τα ιστορικά εκείνα στοιχεία, που είχαν σχέση με το τέλος της αρχαίας λατρείας. Έτσι αξιοποιώντας τα μνημεία των αρχαίων τα μετέτρεψε σε χριστιανικούς ναούς. Με αυτή την ενέργεια η χριστιανική λατρεία έγινε η γέφυρα, με την οποία ο αρχαίος κόσμος πέρασε από τον παγανισμό στη χριστιανική αλήθεια.

12. Η αρχαία Εκκλησία ήλθε σε αντίθεση με τα θεάματα των μίμων και των ορχηστών. Όμως μέσα στην αντίδραση αυτή δεν υπάρχει πολεμική εναντίον των αρχαιοελληνικών δραμάτων, τα οποία θεωρούνταν φορείς μορφωτικής αξίας. Οι ελληνόφωνοι Πατέρες της Εκκλησίας, οι οποίοι συνέβαλαν στη διαμόρφωση της χριστιανικής λατρείας, γνώριζαν τη λειτουργία των θεάτρων, γι' αυτό και αξιοποιούσαν τις έννοιες του «ρόλου» και της «σκηνής» στα κείμενά τους, παρόλο που ο όρος «δράμα» είχε αποκτήσει νέα σημασία, ώστε να διαφοροποιείται από την κλασική σημασία του θεατρικού έργου. Τονίζεται, ότι την εποχή εμφανίσεως του

Χριστιανισμού το αρχαιοελληνικό θέατρο βρισκόταν σε παρακμή. Το γεγονός αυτό πιστοποιείται από τις ακόλουθες μαρτυρίες. Γράφει ο Φιλόστρατος· «Συνιόντες (Αθηναίοι) εις θέατρον το υπό τη ακροπόλει προσείχον σφαγαίς και ανθρώπων θυσίαις, ήγοντο γαρ μεγάλην χρημάτων εωνημένοι, πόρνοι τοιχωρύχοι, μοιχοί, βαλαντιοτόμοι, ανταποδισταί και τα τοιαύτα έθνη, οι δε Αθηναίοι ώπλιζον αυτούς και εκέλευον συμπίπτειν». (Φιλοστράτου· Βίος Απολλωνίου Τυανέως, Δ, 22). Ενώ ο Δίων Χρυσόστομος υποστήριζε· «... ώστε τινά εν αυτοίς σφάττεσθαι τοις θρόνοις, ου τον ιεροφάντην και τους ιερείς ανάγκη καθέζειν... Και τον ειπόντα περί τούτων φιλόσοφον ουκ επήνεσαν, ουδέ εδέχθησαν αλλ' ούτως εδυσχέραναν, ώστε εκείνον λιπείν την πόλιν, και μάλλον ελέσθαι αλλαχόσε της Ελλάδος διατριβείν». (Δίωνος Χρυσοστόμου· Λογος λα', 347).

13. Εχοντας υπόψη τον γνωστό ορισμό της τραγωδίας από τον Αριστοτέλη διαπιστώθηκε η συσχέτισή της με τα κείμενα των Θείων Λειτουργιών της Εκκλησίας. Η αρχαία Ελλάδα έδωσε τον «μορφικό τύπο», το πλούσιο και κατάλληλο εκφραστικό ένδυμα. Η Εκκλησία έβαλε, στο όλο λειτουργικό γεγονός, το ζωοποιό πνεύμα. Οι Έλληνες σοφοί προετοίμασαν τους ανθρώπους για την έλευση του Φωτός. Τώρα όμως «αργούσι λύχνοι τη του Ηλίου παρουσία», κατά την έκφραση του Μεγάλου Βασιλείου (PG32, 165i). Γι' αυτό εξάλλου οι αρχαίοι φιλόσοφοι εικονίζονται στους νάρθηκες των Καθολικών των Ιερών Μονών του Αγίου Όρους.

14. Οι αρχαίοι Έλληνες, επέτυχαν υψηλού επιπέδου πολιτιστικές δημιουργίες όσον, ίσως, ολίγοι στην παγκόσμια ιστορία της ανθρωπότητας. Η ποιητική και μουσική θρησκευτική τους παραγωγή και θαυμάζεται και εμπνέει, μέχρι σήμερα, τους πολιτισμένους λαούς του κόσμου. Η ιουδαϊκή προχριστιανική υμνογραφία αποτελεί τμήμα της αποκεκαλυμμένης Βίβλου της Παλαιάς Διαθήκης παιδαγωγούσα τους ανθρώπους στην περί του Μεσσία αλήθεια. Η χριστιανική υμνογραφία και μουσική προέκυψε ως σύνθεση, επεξεργασία, αναχώνευση, μετασηματισμός και μεταμόρφωση του θρησκευτικού, ποιητικού και μουσικού πλούτου της προχριστιανικής ελληνοϊουδαϊκής κυρίως παραδόσεως. Οι ποιητές και μελωδοί της Εκκλησίας με το φωτισμό της Χάριτος αξιοποίησαν τα πολιτιστικά στοιχεία του προχριστιανικού κόσμου δημιουργώντας την εκκλησιαστική υμνογραφική και μουσική παράδοση και τις λοιπές λειτουργικές τέχνες.

15. Η στάση της Ορθόδοξης Εκκλησίας έναντι των λαϊκών εθίμων επικεντρώνεται σε τρεις βασικές αρχές·

α) Τον απόλυτο σεβασμό και φροντίδα συντήρησης των εθίμων, που συνάδουν προς το ορθόδοξο δόγμα και το λειτουργικό ήθος.

β) Την ποιμαντική ανοχή και την παιδαγωγική αξιοποίηση των εθίμων που δεν δημιουργούν ιδιαίτερα πνευματικά προβλήματα, όπως π.χ. αυτά

που αναφέρονται στην αγάπη προς τη φύση, την προστασία του περιβάλλοντος και την καλώς νοούμενη ψυχαγωγία των ανθρώπων.

γ) Την απερίφραστη καταδίκη και συστηματική ποιμαντική προσπάθεια εξέλειψης των παλαιών και νεωτέρων εθίμων, που έφερε η εκκοσμίκευση της λατρείας και τα οποία δεν εναρμονίζονται με το πνεύμα της αγίας Γραφής και των ιερών κανόνων.

16. Στην εκκλησιαστική ζωή η ύπαρξη της Εκκλησίας δεν στηρίζεται στην εξαφάνιση της υπάρξεως του άλλου, αλλά στην φανέρωση της βασιλείας του Θεού, στην παρουσία των αγίων και στην πορεία του εκκλησιαστικού σώματος. Η αντίληψη για το ανθρώπινο κάλλος δεν είναι απορριπτική ούτε διορθωτική. Είναι θεολογία της πληρώσεως. Η περί κάλλους αντίληψη της ειδωλολατρίας οριοθετείται από το θάνατο, τον οποίον αδυνατεί να νικήσει. Η Εκκλησία χωρίς να αρνείται την αισθητική, την μεταμορφώνει χαρίζοντάς της την φιλόκαλλη διάστασή της, που δεν είναι άλλη από την αναφορά της στον «ωραίο κάλλει παρά πάντας βροτούς».

17. Η εθνική βαπτολογία και η λειτουργική προσευχή δεν είναι συγκρίσιμα στοιχεία. Διαφέρουν ριζικά και ως προς το περιεχόμενο και ως προς τη μορφή, έτσι όπως φαίνεται στην βιβλική και αγιοπατερική παράδοση. Η λειτουργική προσευχή έχει εκκλησιολογικό, χριστολογικό και πνευματολογικό χαρακτήρα, αλλά και εσχατολογικό προσανατολισμό.

18. Η χριστιανική θεολογία, όταν συνδιαλέγεται με τον κόσμο, οφείλει να γνωρίζει τα αιτήματα του κόσμου, για να συνδιαλέγεται μαζί του μετά λόγου γνώσεως.

19. Για μια ποιμαντική της νεοειδωλολατρίας είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τα θεολογικά και άλλα υπαρξιακά αιτήματα του αρχαιοελληνικού στοχασμού, τα οποία φαίνεται να αγνοούν οι σύγχρονοι νεοειδωλόλατρες. Η θεολογία της Ορθόδοξου Εκκλησίας μπορεί να απαντήσει στα αιτήματα αυτά, χρησιμοποιώντας την πλούσια πατερική παράδοση, όχι τόσο απολογητικά, αλλά νοηματοδοτώντας θετικά τα πράγματα του κόσμου.

Έχοντας υπ' όψιν τις Εισηγήσεις, τις διεξαχθείσες συζητήσεις και τις διατυπωθείσες προτάσεις στο Συμπόσιο ευλαβώς σημειούμεν ότι, με το Ποιμαντικό έργο της η Εκκλησία δια της λειτουργικής αγωγής δέον, όπως στοχεύει εις τα εξής:

1. Να συνειδητοποιήσουμε, ότι η Χριστιανική Λατρεία προέρχεται εξ αποκαλύψεως, ενώ οι παγανιστικές τελετές συνιστούν ανθρωποκεντρικές πρωτοβουλίες χωρίς προοπτική. Η λατρεία της Εκκλησίας γίνεται «εν πνεύματι και αληθεία» και διαστέλλεται τόσο από τον ιουδαϊκό νομικισμό, όσο και από την ειδωλολατρεία.

2. Είναι ανάγκη να αναπτυχθεί η λειτουργική κατήχηση και αγωγή του ιερού Κλήρου και του πιστού Λαού, αυτό θα επιτευχθεί, αν οι ποιμένες γνωρίσουν τις αρχές της λειτουργικής θεολογίας των Πατέρων της Εκκλησίας (μελέτη των προβαπτισματικών και μεταβαπτισματικών

κατηχήσεων).

3. Να τονισθεί το βαθύτερο θεολογικό νόημα της προσφοράς των δώρων (άρτου, οίνου, θυμιάματος και άλλων απαρχών), ως ένδειξη ευχαριστίας και ανταπόδοσης ευγνωμοσύνης στο Θεό.

4. Να επισημανθεί στο πλήρωμα της Εκκλησίας, ότι οι παγανιστικές τελετές θεραπειών αρρώστων δεν έχουν καμιά σχέση με τα μυστήρια της Εκκλησίας, τα οποία όμως πρέπει να νοσηματοδοτούνται με βάση τη μελέτη και γνώση των λειτουργικών κειμένων και με την εύτακτη και ιεροπρεπή τέλεσή τους.

5. Σε περιπτώσεις ποιμαντικής αντιμετώπισης της νεοειδωλολατρίας ο ποιμένας οφείλει να χειρισθεί το πρόβλημα με διάκριση, προκειμένου να αποφευχθεί η ακούσια διαφήμισή της.

6. Η ανασύνταξη της ενορίας ως λατρεύουσας κοινότητας αποτελεί τη θετικότερη αντιμετώπιση και του φαινομένου της νεοειδωλολατρίας.

7. Να τηρηθεί υπεύθυνη στάση, στάση σεβασμού έναντι της υλικής δημιουργίας και των πραγμάτων της λατρείας (εικονογραφία, μουσική, ναοδομία, λειτουργική ευταξία, χρήση τεχνολογικών μέσων), έτσι ώστε «ψυχή τε και σώματι» να πραγματοποιείται η αληθινή σχέση και κοινωνία με το Θεό και τους συνανθρώπους. Επιβάλλεται δε προσέτι η επιστημονική και ποιμαντική αξιοποίηση των λειτουργικών τεχνών.

8. Χρειάζεται προσοχή, ώστε ο ποιμένας να μην ενθαρρύνει τα διάφορα παγανιστικά λαϊκά έθιμα, αλλά και να μη προσπαθεί σχολαστικά να βρει ειδωλολατρικές συνήθειες σε διάφορες εκφάνσεις της λαϊκής παράδοσης.

9. Να αξιοποιηθεί ο πλούτος του εκκλησιαστικού εορτολογίου και να καλλιεργηθεί η ορθόδοξη δογματική συνείδηση των χριστιανών. Να μη λησμονούμε, ότι οι περισσότεροι από όσους βρίσκονται στην πλάνη εντάχθηκαν στην Εκκλησία κάποτε δια του Μυστηρίου του Αγίου Βαπτίσματος. Οι ευθύνες των ποιμένων στις περιπτώσεις αυτές είναι μεγάλες.

10. Να γίνει ευρύτερα γνωστό ότι, τα ειδωλολατρικά κινήματα με τις ποικίλες τάσεις τους, δεν ταυτίζονται με την αρχαιοελληνική θρησκεία, την αναβίωση της οποίας υποστηρίζουν, ότι επιδιώκουν. Κάνουν επιλεκτική χρήση των πολυθεϊστικών πεποιθήσεων, αποσιωπώντας η απορρίπτοντας τις μονοθεϊζουσες η μονοθεϊστικές ανατάσεις των λαμπροτέρων εκπροσώπων της αρχαιοελληνικής διανοήσεως.

Για το Μυστήριο της Ιερωσύνης στο Ζ΄

1. Αντικείμενον του Συνεδρίου ήτο η μελέτη του μυστηρίου της ιερωσύνης της καθ' ημάς Ορθοδόξου Εκκλησίας. Κυρία πτυχή της μελέτης αυτής υπήρξεν η δια της χειροτονίας εν τη Εκκλησία παρεχομένη ειδική ιερωσύνη. Εξητάσθησαν όμως παραλλήλως και αι συνέπειαι της δια του Αγίου Βαπτίσματος γενικής ιερωσύνης των πιστών.

2. Η ιερωσύνη της Εκκλησίας ημών βασιίζεται εις την ιερωσύνην του

Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ως αυτή θαυμασίως αναλύεται εις την προς Εβραίους Επιστολήν (κεφ. 4 εξ.), και είναι χάρισμα και δωρεά του Τριαδικού Θεού, παρεχομένη δια της χειροτονίας, ως συμμετοχή εις το τρισσόν (προφητικόν, αρχιερατικόν, βασιλικόν) αξίωμα του Κυρίου, αποσκοπούσα εις την σωτηρίαν των ανθρώπων, τον αγιασμόν των ψυχών και την οικοδομήν του σώματος του Χριστού, «ήτις εστί Εκκλησία Θεού Ζώντος» (Α΄ Τιμόθεον γ΄ 15). Είναι δε εκκλησιαστικόν διακόνημα λειτουργούν εντός της Εκκλησίας και χάριν αυτής.

3. Εις την Εκκλησίαν το χάρισμα της ειδικής ιερωσύνης διακρίνεται εις τρεις βαθμούς· του Επισκόπου, του Πρεσβυτέρου και του Διακόνου. Η προέλευσις και η αφετηρία των βαθμών της ιερωσύνης ανάγονται εις την αρχέγονον Εκκλησίαν και η εγγύησις της γνησιότητος αυτών εξαρτάται εκ της αποστολικής διαδοχής.

4. Το μυστήριον της ιερωσύνης τυγχάνει αρρήκτως συνδεδεμένον μετά του μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας, του κατ' εξοχήν μυστηρίου της πιστευούσης κοινότητος, ήτις έχει ως κέντρον τον τοπικόν Επίσκοπον και τους περί αυτόν πρεσβυτέρους.

5. Η ιερωσύνη της Εκκλησίας διαφέρει της παλαιδιαθηκικής και δεν αποτελεί κατ' ουδένα τρόπον συνέχειαν αυτής. Ήδη κατά τους χρόνους του Κυρίου η Ιουδαϊκή ιερωσύνη είχε περατώσει το έργον αυτής και εξέλιπεν παντελώς μετά την καταστροφήν του Ναού των Ιεροσολύμων (70 μ.Χ.).

6. Ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός, ως Μέγας και Μοναδικός Αρχιερεύς, κατήργησεν κάθε τύπον μεσιτικής ιερωσύνης, προσφέρων εφ' άπαξ εαυτόν θυσίαν εις τον Θεόν Πατέρα υπέρ των ημετέρων αμαρτιών. Άπαντα τα μέλη της Εκκλησίας δια του μυστηρίου του Αγίου Βαπτίσματος μετέχουν εις το τρισσόν αξίωμα του Κυρίου. Ειδικώς δε δια της χειροτονίας οι κληρικοί ασκούν την ιερατικήν διακονίαν ως «οικονόμοι ποικίλης Χαριτος του Θεού» (Α΄ Πέτρου δ΄ 10). Ως εκ τούτου, οι πιστοί (κληρικοί και λαϊκοί) συνεπείς προς την κλήσιν αυτών, υποχρεούνται της ασκήσεως των αρετών, να αναδεικνύωνται καθ' ημέραν μάρτυρες Ιησού Χριστού «έως εσχάτου της γης» (Πραξ. α΄ 8).

7. Η τάξις των χειροτονιών κατά τον βασικόν πυρήνα αυτής (« Η Θεία Χαρις...», αι δύο ευχαί της χειροτονίας, τα ειρηνικά και η ένδυσις των αμφίων του ιερατικού βαθμού), παρέμεινεν αναλλοίωτος από του 8ου αιώνος (Βαρβερινόν Ευχολόγιον 336). Οι λόγοι, οι οποίοι συνετέλεσαν εις τούτο ήσαν αφ' ενός μεν η ιερότης του μυστηρίου, η οποία δεν επιδέχεται ακαίρους παρεμβάσεις, αφ' ετέρου δε η ένταξις αυτού εις το μυστήριον της Θείας Ευχαριστίας.

Συν τω χρόνω έγιναν προσθήκαι εις τα δευτερεύοντα στοιχεία της τάξεως του μυστηρίου. Ούτως εισήχθησαν α) η ανάγνωσις της συμμαρτυρίας του πνευματικού πατρός, β) η διοργάνωσις επί το παραστατικώτερον της προσαγωγής και υποδοχής του υποψηφίου προς χειροτονίαν, γ) η

εισαγωγή εις την τάξιν της χειροτονίας του «ιερού χορού», ως πανηγυρικής πράξεως χαιρετισμού του ιερού θυσιαστηρίου και απονομής της δεούσης προς αυτό τιμής, δ) ο συνδυασμός της επευφημίας «άξιος» με την ένδυσιν των αμφίων του ιερατικού βαθμού από τον χειροτονούντα εις τον νεωστί χειροτονηθέντα και ε) η επί το επισημότερον ανάληψις των λειτουργικών καθηκόντων υπό του νεοχειροτονηθέντος.

8. Η πνευματική πατρότης κατά τα αποστολικά και μεταποστολικά κείμενα έχει εκκλησιολογικόν χαρακτήρα. Πνευματικός πατήρ είναι ο Επίσκοπος, ο οποίος όχι μόνον έχει το δικαίωμα του «δεσμείν και λύειν» τας αμαρτίας, αλλά αυτός κατ' εξοχήν αναγεννά δια του μυστηρίου του Βαπτίσματος τους πιστούς, τρέφει αυτούς δια της διδασκαλίας και των νουθεσιών αυτού και προσφέρει εις αυτούς το μυστήριον της Θείας Ευχαριστίας «εις άφεςιν αμαρτιών και εις ζωήν αιώνιον». Του χαρίσματος τούτου φορέυς είναι και ο Πρεσβύτερος κατά την αγιογραφικήν διδαχήν και την αγιοπνευματικήν και αγιοπατερικήν διδασκαλίαν. Όλως ιδιαίτερος ανεπτύχθη η πνευματική πατρότης και εις τον μοναχισμόν. Εις κάθε περίπτωσιν ο πνευματικός πατήρ οικονομεί την σωτηρίαν των πνευματικών αυτού τέκνων δια των γενικών ποιμαντικών αρχών της ακριβείας και της οικονομίας, καθώς και δια των ειδικών αρχών της αναλογίας, της ιστορικότητας και της ιδιαιτερότητος του ανθρωπίνου προσώπου.

9. Το πνεύμα του κόσμου (εκκοσμικευσις) και αι διοικητικά δομαί της εκάστοτε πολιτείας επέδρασαν εις την ζωήν και το πολίτευμα της Εκκλησίας και εμείωσαν αισθητώς (κατά καιρούς) την ιδιαίτερας βαρύτητος θεολογικήν αξίαν των θεμελιωδών καινοδιαθηκικών όρων Επίσκοπος, Πρεσβύτερος και Διάκονος.

Η Εκκλησία δια ποιμαντικούς λόγους εχρησιμοποίησε τους όρους Αρχιερεύς και Ιερεύς, αν και προήρχοντο είτε εκ του Ιουδαϊσμού, είτε εκ της Ειδωλολατρίας, είτε εν τη Καινή Διαθήκη ανεφέροντο η κυριολεκτούνται εις μόνον τον Κυριον Ιησούν Χριστόν.

10. Ο Ιερεύς είναι συνδεδεμένος με μίαν συγκεκριμένην εκκλησιαστικήν κοινότητα, την ενορίαν, εις ην διακονεί. Όπως είναι απαραίτητος η συνεργασία Θεού και ανθρώπου δια την σωτηρίαν αυτού, κατ' αναλογίαν είναι απαραίτητος η συνεργασία ποιμένων και ποιμαινομένων δια την σωτηρίαν αυτών. Επί της βάσεως αυτής, της θεολογικής και πρακτικής καλλιιεργείας, λειτουργεί η σχέσις Κλήρου και Λαού και λαμβάνουν νόημα και αξίαν τόσον «η έξωθεν γνώσις», όσον και η ασκητική πρακτική του ποιμένου της ενορίας. Η προσωπική συνάντησις πιστών και ιερέως πρέπει να βιώνεται ως δώρον Θεού, το οποίον καλλιεργείται εις τον μυστηριακόν χώρον της λατρείας της Εκκλησίας, εις την Ενορίαν.

11. Βασικόν καθήκον των ιερέων είναι η τέλεσις της θείας λατρείας, ως κοινής προσευχής της Εκκλησίας. Κατά την ορθόδοξον διδασκαλίαν και πίστιν ημών τω όντι «προσφέρων και προσφερόμενος», «τελετάρχης και

τελεσιουργός, τελών και τελούμενος» εις εκάστην λατρευτικήν Ακολουθίαν είναι Αυτός ο Χριστός. Υπό την έννοιαν αυτήν δυνάμεθα να χαρακτηρίσωμεν την Τελετουργικήν ως μίαν ιδιαίτεραν λειτουργικήν τέχνην, της οποίας κύριος διάκονος και υπηρέτης είναι ο Επίσκοπος και κατ' επέκτασιν ο Πρεσβύτερος. Σχετικώς προς την ενάσκησιν της σπουδαίας αυτής ιερατικής διακονίας και εις τα πλαίσια του γενικωτέρου αιτήματος αναζωπυρήσεως του ιερατικού χαρίσματος (Β' Τιμ. α' 6), επισημαίνεται ότι καθήκον των εφημεριών είναι πρωτίστως η τέλεσις της Θείας Ευχαριστίας, η εύτακτος τέλεσις των καθημερινών ακολουθιών του Εσπερινού και του Όρθρου, η ανελλιπής παρουσία αυτών εις τον ναόν του Θεού, η διδασκαλία και η διευκόλυνσις της ενεργού μετοχής του λαού εις την θείαν Λατρείαν.

12. Ο αγιάζων είναι πάντοτε και μόνον ο Χριστός, ο Οποίος με την μοναδικήν θυσίαν Αυτού έγινε ο τέλειος και αιώνιος Ιερεύς «υπέρ της του κόσμου ζωής και σωτηρίας», «προσφέρων και προσφερόμενος» διηνεκώς εντός της Εκκλησίας. Αγιαζόμενοι είναι οι πιστοί, ο νέος λαός του Θεού, (Κλήρος και Λαός) «το βασίλειον ιεράτευμα» (Α' Πέτρου β' 9). Οι βεβαπτισμένοι συμμετέχουν εις την ιερωσύνην του Χριστού δια της γενικής μυστηριακής ιερωσύνης, ενώ οι κεχειροτονημένοι Επίσκοποι, Πρεσβύτεροι, Διάκονοι μετέχουν του ειδικού χαρίσματος της ιερωσύνης.

13. Ο Επίσκοπος είναι ο κατ' εξοχήν διδάσκαλος του Ευαγγελίου και αυτός εποπτεύει τους Πρεσβυτέρους εις το ευαγγελίζεσθαι. Οι Πρεσβύτεροι, ως βοηθοί του έργου του Επισκόπου, διδάσκουν και αυτοί το Ευαγγέλιον, διότι:

α) Η διδασκαλία του Ευαγγελίου υπό του Πρεσβυτέρου έχει εκκλησιαστικόν υπόβαθρον.

β) Η ιερωσύνη συνδέεται αρρήκτως με την διδασκαλίαν του Ευαγγελίου.

γ) Η διακονία των Αποστόλων ως διδασκάλων του Ευαγγελίου συνδέεται με την εντολήν του Κυρίου «κηρύξατε το Ευαγγέλιον πάση τη κτίσει» (Μάρκου ιστ' 15).

δ) Οι κανόνες της Εκκλησίας επιβάλλουν την υποχρέωσιν εις τους Πρεσβυτέρους να διδάσκουν το Ευαγγέλιον. Η υποχρέωσις αυτή εμφανίζεται ιδιαίτερος εις τας ευχάς της χειροτονίας.

14. Μεταξύ του αγιάζοντος Επισκόπου ή Πρεσβυτέρου, οίτινες ως κεχαριτωμένα όργανα αγιασμού ενεργούν εν τη Εκκλησία κατ' εντολήν του Κυρίου και των αγιαζομένων πιστών δεν υπάρχει διάστασις ή αντιπαράθεσις, αλλά ενότης. Ο Επίσκοπος ή ο Πρεσβύτερος, εκφράζων το Σώμα των πιστών, δεν υπάρχει διάστασις ή αντιπαράθεσις, αλλά ενότης. Ο Επίσκοπος η ο Πρεσβύτερος, εκφράζων το Σώμα των πιστών, αναφέρει τω Θεώ Πατρί την κοινήν προσφοράν εις την Ευχαριστίαν, η οποία ολοκληρούται και κορυφούται εις την θείαν Μετάληψιν και εις την κοινήν δοξολογίαν και ευχαριστίαν προς τον Θεόν κατά το Εφεσίους δ' 4-6.

15. Η άσκησης είναι απαραίτητος συνθήκη του χριστιανικού βίου. Ειδικώς δια τους Κληρικούς, λόγω της αποστολής αυτών, είναι απαραίτητον να ασκούνται πνευματικώς προ και μετά την χειροτονίαν αυτών κατά την αποστολικήν προτροπήν· «εγώ τοίνυν ούτω τρέχω, ως ουκ αδήλως, ούτω πυκτεύω, ως ουκ αέρα δέρων, αλλ ύπωπιάζω μου το σώμα και δουλαγωγώ, μήπως άλλοις κηρύξας αυτός αδόκιμος γένωμαι» (Α΄ Κορινθ. θ΄ 26-27). Με την άσκησιν αυτών οι Κληρικοί καλλιεργούν την ιερατικήν αυτοσυνειδησίαν αυτών, βιώνουν τα τελούμενα και καθίστανται «τύπος των πιστών εν λόγω, εν αναστροφή» (Α΄ Τιμόθεον δ΄ 12).

16. Δια την χειροτονίαν απαιτούνται ιεροκανονικά προϋποθέσεις, αι οποίαι αποτυπούνται εις τα ουσιαστικά και τυπικά προσόντα των προς ιερωσύνην προσερχομένων. Ούτοι οι όροι και αι προϋποθέσεις της χειροτονίας είναι θεοδίδακτοι και ο σεβασμός αυτών πρέπει να αναζωπυρώνηται ανά πάσαν στιγμήν και καθ΄ όλον τον ιερατικόν βίον υπό του χειροτονηθέντος.

17. Η Ιερατική Οικογένεια κατέχει σημαντικήν θέσιν εις την εκκλησιαστικήν κοινότητα και καλείται να άρη τον σταυρόν της ιερατικής διακονίας και προσφοράς.

18. Σημαντικήν θέσιν εις το εκκλησιαστικόν σώμα κατέχουν και οι λεγόμενοι «κατώτεροι βαθμοί της ιερωσύνης», (Αναγνώστου, Ψαλτου, Υποδιακόνου), οι οποίοι είναι εκκλησιαστικά διακονήματα, διαμορφωθέντα από των πρώτων αιώνων του Χριστιανισμού. Δεδομένου δε ότι οι κατώτεροι βαθμοί τροφοδοτούν τούς ανωτέρους, είναι αναγκαία η ιδιαίτερα μέριμνα και φροντίς της Εκκλησίας δια την ποιοτικήν και μορφωτικήν αναβάθμισιν των φορέων αυτών.

19. Επί του θέματος της ιερωσύνης των γυναικών ισχύουν τα υπό της Ιεράς Συνόδου της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος αποφασισθέντα εν τη Συνεδρία της 8ης Οκτωβρίου 2004, περί του υπό των γυναικών προσφερομένου εν τη Εκκλησία έργου, καθώς και περί της διακριτικής ευχερείας εκάστου επιχωρίου Επισκόπου δια την καθιέρωσιν Διακονισμών εις Ιεράς Μονάς της επαρχίας του.

20. Επί του θέματος των οφφικίων εις την Εκκλησίαν ισχύουν τα οριζόμενα υπό της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος εν τω Κανονισμώ Αυτής υπ΄ αριθμ. 142/1999 (Φ.Ε.Κ. 300, τ. Α, 30-12-1999).

Προτάσεις

Εκ των εισηγήσεων και των συζητήσεων διεμορφώθησαν αι κάτωθι προτάσεις·

1. Να τηρούνται αι ιεροκανονικά προϋποθέσεις των προς χειροτονίαν προσερχομένων.
2. Να τηρήται αυστηρώς η τάξις των χειροτονιών, ως καταγράφεται εις τα λειτουργικά βιβλία και να αποφεύγωνται οι αυτοσχεδιασμοί προς δήθεν εμπλουτισμόν της εκκλησιαστικής τάξεως, οίτινες οδηγούν τελικώς εις

την αλλοίωσιν αυτής.

3. Δια την ανάπτυξιν της ενότητος της ενορίας πρωταρχικόν ρόλον διαδραματίζει η καθαρότης της προαιρέσεως του ιερέως, αλλά και η μέριμνα αυτού, όπως αναδεικνύη, προβάλλη και χρησιμοποιή τα χαρίσματα, με τα οποία το Άγιον Πνεύμα έχει κατά το μυστήριον του Βαπτίσματος επιδαψιλεύσει άπαντα τα μέλη της ευχαριστιακής του κοινότητος.

4. Ιδιαίτερος πρέπει να προσεχθούν αι υπό της παραδόσεως της Εκκλησίας οριζόμεναι προϋποθέσεις ασκήσεως της πνευματικής πατρότητος.

5. Το διδάσκειν τον λαόν του Θεού είναι καθήκον του Επισκόπου και του Πρεσβυτέρου. Η διδαχή του Ευαγγελίου πρέπει να γίνεται κατ' εξοχήν κατά την διάρκειαν της Θείας Λειτουργίας και δη εις την προβλεπομένην θέσιν αυτής μετά τα αναγνώσματα. Δί' αυτό και το περιεχόμενον αυτής πρέπει να είναι μυσταγωγικόν. Η άσκησις της διακονίας αυτής απαιτεί καλήν προετοιμασίαν και συνεχή επιμόρφωσιν του ομιλητού.

6. Να επιδειχθή ιδιαίτερα φροντίς δια την ιερατικήν οικογένειαν και να ληφθώσιν συγκεκριμένα μέτρα δια την ηθικήν και υλικήν υποστήριξιν αυτής.

7. Δια το ειδικόν θέμα των προϋποθέσεων και των όρων της χειροτονίας των κληρικών και την πνευματικήν εν συνεχεία κατάρτισιν και βιοτήν αυτών προτείνονται τα κάτωθι:

α) Να επιλέγωνται με κατάλληλα κριτήρια οι πνευματικοί, οι οποίοι δίδουν συστατικάς επιστολάς (κανονικήν συμμαρτυρίαν), ώστε να περιορισθή η είσοδος αδοκίμων πνευματικώς ανθρώπων εις την ιερωσύνην.

β) Να εξετάζωνται τα κίνητρα των υποψηφίων. Επιβάλλεται φειδώ εις την άσκησιν της οικονομίας και ενδείκνυται οριοθέτησις της δυνατότητος ασκήσεως οικονομίας εις τα κωλύματα των υποψηφίων ιερέων.

γ) Να επιδεικνύηται ιδιαίτερα προσοχή, ώστε οι κληρικοί ούτε να χειροτονούνται παρά την κανονικήν τάξιν, ούτε οι νεοχειροτονούμενοι να εγκαταλείπωνται πνευματικώς αστήρικτοι, μάλιστα εις τα δύσκολα περιβάλλοντα των μεγαλουπόλεων.

δ) Οι υπεύθυνοι ποιμένες της Εκκλησίας να επιμελούνται και να ενισχύουν (ηθικώς, πνευματικώς, οικονομικώς) τους ιερόπαιδας και τους ιεροσπουδαστάς – υποψηφίους κληρικούς των Εκκλησιαστικών Σχολών μέχρι της χειροτονίας αυτών.

8. Επειδή τα διακονήματα του κατωτέρου κλήρου, ιδίως εις την επαρχίαν εκλείπουν και δεν καλλιεργούνται, επιβάλλεται η άμεσος λήψις μέτρων δια την αύξησιν του ενδιαφέροντος, κυρίως εις τον τομέα της ψαλτικής τέχνης δια της κατ' ενορίαν ή Μητρόπολιν δημιουργίας Σχολών Βυζαντινής Μουσικής. Προς την κατεύθυνσιν αυτήν θα ήτο ευχής έργον ο διορισμός μονίμων Μουσικοδιδασκάλων–Πρωτοψαλτών εις εκάστην

Μητρόπολιν δια την ανάληψιν του διδακτικού τούτου έργου και την πρόκλησιν ενδιαφέροντος των νέων προς τας λειτουργικάς τέχνας.

9. Τα πρόσωπα τα οποία διακονούν και συμπαρίστανται εις τον ιερέα εις το ενοριακόν έργον εν τω συνόλω αυτού (κατηχηταί, εκκλησιαστικοί επίτροποι, μέλη φιλοπτώχου ταμείου, επιμελήτριαι καθαριότητος) πέραν του δι' εγγράφου διορισμού τινών εξ αυτών θα ήτο σκόπιμον να έχουν χαρισματικήν τινα, καθιερωτικήν, αγιαστικήν πράξιν δια την διακονίαν αυτών. Τούτο θα καταστήση πλέον υπεύθυνα και πρόθυμα τα μέλη της ενορίας.

10. Επιβάλλεται λιτότης ως προς τούς τίτλους των κληρικών, όπως επίσης και η χορήγησις των οφφικίων να γίνηται μετά φειδούς.

11. Τελος προτείνεται η περαιτέρω μελέτη δυνατότητος της σταδιακής επεκτάσεως του ανενεργήτου, όχι όμως και καταργηθέντος, θεσμού των Διακονιστών.

Για το Χριστιανικό Εορτολόγιο στο Η΄

Από τούς εισηγητές και τούς εκπροσώπους επεσημάνθησαν τα εξής·

1. Κάθε θρησκεία και κάθε κοινωνία έχει από αρχαιοτάτων χρόνων τις δικές της εορτές. Στην Εκκλησία οι εορτές έχουν σωτηριολογικό χαρακτήρα και καλούν τον πιστό να γίνει μέτοχος και «κοινωνός θείας φύσεως» (Α΄ Πέτρ. 1,4). Κάθε εορτή κατά την ορθόδοξη θεολογία και πνευματικότητα, συγκεφαλαιώνει τον χρόνο σε μία στιγμή και ως ιστορική ανάμνηση λειτουργεί ως συγκεκριμένη πρακτική κοινωνίας του ανθρώπου με τον Θεο.

2. Η Εκκλησία μεταμορφώνει τον χρόνο δια του εορτολογίου Της, έτσι ώστε η ζωή του ανθρώπου να γίνεται μία διαρκής εορτή, αφού συνεχώς ζει ως διαρκές παρόν τα γεγονότα της ζωής του Ιησού Χριστού και προγεύεται από τώρα την βασιλεία Του.

3. Στο χριστιανικό εορτολόγιο «επεβίωσαν» εορτολογικά στοιχεία της προχριστιανικής εποχής, τα οποία η Εκκλησία με αληθώς θεία σοφία και σύνεση προσέλαβε και έδωσε σ' αυτά νέο νόημα, κατά το «τα αρχαία παρήλθεν, ιδού γέγονε καινά τα πάντα» (Β΄ Κορ. 5,17).

4. Οι εορτές της Εκκλησίας συνδέονται με τις εορτές του αρχαίου Ισραήλ ως εξής· με τον τρόπο τελέσεώς τους, με τον αγροτικό χαρακτήρα της ζωής των Ισραηλιτών και με τα γεγονότα που αναφέρονται στην ιστορία του ισραηλιτικού λαού.

5. Οι εορτές του αθηναϊκού ειδωλολατρικού εορτολογίου, των κλασικών χρόνων, είχαν θρησκευτικό, πολιτικό και αγροτικό χαρακτήρα και αρχικά ήσαν ιερουργίες μαγικής φύσεως. Εξ αυτών η Εκκλησία άλλες απέρριψε και άλλες νοσηματοδότησε κατά την ευαγγελική διδασκαλία.

6. Την διαφορά των εορτών της Εκκλησίας τόσο από τις ιουδαϊκές, όσο και από τις ειδωλολατρικές σημειώνει με καθαρό και διαφωτιστικό λόγο ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος·

« Εορτάζει και Ιουδαίος, αλλά κατά το γράμμα· τον γαρ σωματικόν διώκων νόμον, εις τον πνευματικόν νόμον ουκ έφθασεν. Εορτάζει και έλλην (δηλ. ειδωλολάτρης), αλλά κατά το σώμα και τους εαυτούς τε θεούς τε και δαίμονας· ων οι μεν εισί παθών δημιουργοί κατ' αυτούς εκείνους, οι δε εκ παθών ετιμήθησαν. Δια τούτο εμπαθές αυτών το εορτάζειν· ίνα η Θεού τιμή το αμαρτάνειν, προς ον καταφεύγει το πάθος, ως σεμνολόγημα.

Εορτάζομεν και ημείς αλλ' ως δοκεί τω Πνεύματι. Δοκεί δε, ει λέγοντάς τι των δεόντων, ή πράττοντας. Και τούτο εστί το εορτάζειν ημών, ψυχή τε θησαυρίσαι των εσώτων και κρατουμένων, αλλά μη των υποχωρούντων και λυομένων και μικρά σαινόντων (δηλ. ευχαριστούντων) την αίσθησιν, τα πλείω δε λυμαινόντων τε και βλαπτόντων κατά γε τον εμόν λόγον» (Λογος ΜΑ', Εις την Πεντηκοστήν, Ε.Π.Ε. 5, 114).

7. Το εορτολόγιο διαμορφώθηκε κατά βάσιν στην Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως και συμπληρώθηκε με τις μνήμες των αγίων, τις συνάξεις, τις μεταθέσεις εορτών, τους κύκλους προεορτίων και μεθεόρτων ημερών (συνήθως οκταημέρων).

8. Ο «ακίνητος εορτολογικός κύκλος» της Εκκλησίας αποτελείται από τις εορτές που καθορίστηκαν ανεξάρτητα από το ιουδαϊκό ημερολόγιο, σε σταθερή συμβατική ημερομηνία του ρωμαϊκού ηλιακού ημερολογίου.

9. Ο κύκλος των αρχαιοτέρων εορτών, που έχει ως κέντρο την εορτή του Πάσχα, αποκαλείται «κινητός εορτολογικός κύκλος» και επηρεάζεται από το τότε ιουδαϊκό σεληνιακό ημερολόγιο.

10. Η πανήγυρις του χριστιανικού Πασχα, που εορτάζετο από την εποχή των Αποστόλων, είναι η παλαιότερη και λαμπρότερη εορτή του εκκλησιαστικού εορτολογίου με ρίζες ιουδαϊκές. Ο χρόνος τελέσεως του Πάσχα ρυθμίστηκε από την Α' Οικουμενική Σύνοδο. Πληρέστερη εικόνα της εορτής του Πασχα έχουμε σε κείμενα των τρίτου, τετάρτου και πέμπτου αιώνων, περίοδο κατά την οποία διαμορφώθηκε η Μεγάλη Εβδομάδα και η περίοδος της Μεγάλης Τεσσαρακοστής. Ο περί την εορτήν του Πασχα λειτουργικός πλούτος της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων αυξήθηκε με τη λατρευτική πράξη της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο, η αρχαία ενιαία ολονύκτιος ακολουθία του Πασχα διασπάστηκε στον εσπερινό με τη θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου, που μεταφέρθηκε το πρωϊ του Μ. Σαββάτου και στο Μεσονυκτικό, τον Όρθρο και την θεία Λειτουργία του ιερού Χρυσοστόμου, που παρέμεινε το πρωϊ της Κυριακής του Πάσχα.

11. Οι εορτές της Αναλήψεως και της Πεντηκοστής κλείνουν την πασχαλινή εορταστική περίοδο, η οποία από την εποχή της πρώτης Εκκλησίας διαρκούσε πενήντα ημέρες, κατά το πρότυπο της Παλαιδιαθηκικής παραδόσεως της εορτής της Πεντηκοστής ή των επτά εβδομάδων του εορτασμού του εβραϊκού Πασχα.

Η Ακολουθία της Γονυκλισίας δηλώνει το τέλος της πασχαλίου περιόδου κατά την οποία απαγορευόταν η γονυκλισία. Οι ευχές της Ακολουθίας της Γονυκλισίας συνδέονται με την εν μετανοία προσευχή των χριστιανών, την μνήμη των κεκοιμημένων και την εσχατολογική θεώρηση της εν Χριστώ ζωής.

12. Η Κυριακή, η αρχαιότερη εορτή μαζί με το Πασχα, απετέλεσε μία εβδομαδιαία αναστάσιμη δεσποτική εορτή, ημέρα λατρείας, αργίας και αγιασμού. Είναι η κατ' εξοχήν ημέρα ευχαριστιακής συνάξεως, που τιμάται με ιδιαίτερα προνόμια (απαγόρευση νηστείας, γονυκλισίας, μνημοσύνων).

13. Τα Χριστούγεννα και τα Θεοφάνεια συνεορτάζοντο κατά την 6ην Ιανουαρίου. Ο διαχωρισμός τους και η μετάθεση των Χριστουγέννων στις 25 Δεκεμβρίου επραγματοποιήθη κατά τον 4ο αιώνα. Ο εορτασμός των δύο γεγονότων της ζωής του Κυρίου απετέλεσε αφορμή κατηχήσεως των πιστών και αναιρέσεως της πλάνης των αιρετικών και των κατηγοριών των ειδωλολατρών.

14. Τα Χριστούγεννα απετέλεσαν και τη βάση καθορισμού ωρισμένων άλλων εορτών (Περιτομής, Υπαπαντής, Ευαγγελισμού, Συλλήψεως και Γενεσίου του Προδρόμου).

15. Η εορτή της Μεταμορφώσεως του Ιησού Χριστού καθιερώθηκε μετά τον 4ο αιώνα στην Εκκλησία των Ιεροσολύμων στα πλαίσια της αναπτύξεως του εορτολογίου κατά την μετακωνσταντίνηα περίοδο, απ' όπου διεδόθη προοδευτικά στον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο. Βασικός παράγων καθιερώσεως της εορτής υπήρξε η ανάμνηση των εγκαινίων του χριστιανικού ναού στο όρος Θαβώρ, όπου κατά την παράδοση έγινε το θαύμα της Μεταμορφώσεως. Καθιερώθηκε δε να εορτάζεται κατά την 6ην Αυγούστου, ώστε να μεσολαβεί η περίοδος τεσσαράκοντα ημερών πριν από την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, κατά τον τύπο της Μ. Τεσσαρακοστής. Η εορτή προσέλαβε ιδιαίτερη σημασία με τις ησυχαστικές έριδες του 14ου αιώνα, κατά τις οποίες τονίσθηκε η περί ακτίστων ενεργειών του Θεού διδασκαλία του Αγ. Γρηγορίου Παλαμά.

16. Από την Αποστολική εποχή οι πιστοί τιμούσαν την Θεοτόκο. Οι Θεομητορικές εορτές όμως εισήχθησαν και διαμορφώθηκαν σταδιακά από τον 4ο αιώνα, έχουν ως πηγές βιβλικά και εξωβιβλικά κείμενα, και απετέλεσαν κατά την ιστορική πορεία της Εκκλησίας αφορμή ανακεφαλαιώσεως της θεολογίας περί «του μεγάλου μυστηρίου» (Α' Τιμ. 3,16) της θείας οικονομίας για την σωτηρία του ανθρώπου.

17. Η τιμητική προσκύνηση του Τιμίου Σταυρού εισήχθη στο εορτολόγιο από τα Ιεροσόλυμα και διεδόθη μέσω της Κωνσταντινουπόλεως σε όλη τη χριστιανική οικουμένη.

18. Η είσοδος των εορτών των αγίων στο εορτολόγιο της Εκκλησίας είναι φαινόμενο πρώιμο και γνωρίζει τις απαρχές της στις «γενέθλιες ημέρες» των μαρτύρων, δηλαδή την ημέρα του μαρτυρικού θανάτου τους. Το

εορτολόγιο ακολουθεί μια διαρκή εξέλιξη καθ' όλη την προβυζαντινή, βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, που καταγράφεται στις χειρόγραφες ή έντυπες υμναγιολογικές πηγές και συλλογές. Διδάσκει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ότι «αι των μαρτύρων εορταί, ουκ εν τη περιόδω των ημερών μόνον, αλλά και τη γνώμη των επιτελούντων κρίνονται». (Ομιλία εις τούς Μαρτυρας Α', Ε.Π.Ε. 36, 568). Δηλαδή η εορτή του αγίου αποδεικνύεται όχι μόνο από την περίοδο, δηλαδή την διάρκεια της εορτής, αλλά και από το εάν ο εορτάζων πιστός συμφωνεί με το φρόνημα, την ζωή και το ήθος του αγίου.

Περιεχόμενο και σκοπός κάθε χριστιανικής εορτής είναι η βίωση της ζωής του Χριστού και η πρόγευση της αιώνιας Βασιλείας Του.

19. Εορτή χωρίς την τέλεσιν του Μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας δεν είναι εορτή. Η συμμετοχή του πιστού στο Μυστήριο της φιλανθρωπίας του Σωτήρος καθιστά την εορτή κλήση σωτηρίας και αγιασμού. Εξ αυτού κρίνεται απαραίτητη η προετοιμασία δια μετανοίας και καθάρσεως, ώστε η εορτή να γίνει κοινωνία θείας ζωής.

20. Η διόρθωση του ειδωλολατρικού ιουλιανού ημερολογίου το 1924 δημιούργησε νέες περιπτώσεις Τυπικού, κυρίως κατά την περίοδο του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου, τις οποίες αντιμετώπισεν η Εκκλησία μας κανονικώς και μετά διακρίσεως.

21. Η εορτή είναι γεγονός εκκλησιαστικό και ταυτόχρονα κοινωνική ανάγκη που φέρνει σε επαφή την Εκκλησία με τον κόσμο. Η επαφή αυτή διαταράσσεται αφ' ενός μεν από την τάση του κόσμου να αποστασιοποιείται από τις χριστιανικές εορτές και να δημιουργεί δικές του καινές και κενές εορτές, αφ' ετέρου δε από τον κίνδυνο η Εκκλησία να επηρεασθεί από το πνεύμα του κόσμου και να χαθεί το αληθινό περιεχόμενο και μήνυμα της εορτής.

22. Καθε εορτή λειτουργεί συγχρόνως και ως οικονομικός και εμπορικός παράγων. Δεν είναι όμως δυνατόν ούτε επιτρεπτόν το εμπόριο να γίνει κέντρο της εορτής ή το χειρότερο ο Ναός, ο τόπος της λατρείας του Θεού, να γίνει «οίκος εμπορίου» (Ιωάν. 2,16). Ότι έχει σχέση με χρήματα πρέπει να αναφέρεται κυρίως στην άσκηση της φιλανθρωπίας εκ μέρους της Εκκλησίας.

23. Η αλλοίωση του φρονήματος της εκκλησιαστικής κοινότητας είναι η κυρία αιτία απώλειας του νοήματος των εορτών της Εκκλησίας. Η εορτή έχει καθαρά πνευματικό περιεχόμενο και οι πιστοί που θέλουν να συμμετέχουν σ' αυτή πρέπει να εορτάζουν πνευματικά. Εορτές που επιδίδονται στην «μοχθηρά μελωδία», στις οινοποσίες και στην επίδειξη δεν είναι χριστιανικές εορτές. Τονίζει ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος «εορτή δια τούτο γίνεται, ουχ ίνα ασχημονώμεν, ουχ ίνα αμαρτήματα συνάγωμεν, αλλ' ίίνα και τα όντα αναιρώμεν» (Ομιλία κζ' εις την Α' προς Κορινθίους, Ε.Π.Ε. 184, 208). Και «εορτή αγαθών έργων εστίν επίδειξις και ψυχής ευλάβεια και πολιτείας ακρίβεια. Καν ταύτα έχης διαπαντός

εορτάζουν δυνήση και δια παντός προσιέναι» (Ομιλία κη' εις την Α' προς Κορινθίους, Ε.Π.Ε. 18Α).

24. Όταν οι εορτές εκκοσμικεύονται και ο ζήλος των πιστών εξαντλείται στα εξωτερικά προκαλείται ψυχική κόπωση στους πιστούς από την μη ικανοποίηση των εσωτερικών αναγκών και αιτημάτων τους. Εορτή χωρίς πνευματικό περιεχόμενο, χωρίς κατάνυξη και μετάνοια, χωρίς ταπείνωση και φιλανθρωπία καταντά ψυχική ταλαιπωρία και συντελεί στην εμφάνιση υποκαταστάτων ευλαβείας και στη δημιουργία προλήψεων και δεισιδαιμονιών.

25. Η πλήξη, η μοναξιά, η ανασφάλεια, και γενικότερα η κρίση, μέσα στην οποία ζει ο σημερινός άνθρωπος, οφείλονται κατά μέγα μέρος στην έλλειψη περιεχομένου και νοήματος ζωής, το οποίο προσφέρουν οι εορτές.

26. Από πολλούς παράγοντες υπονομεύονται οι εκκλησιαστικές εορτές μέχρι καταργήσεώς των. Η προσπάθεια αυτή εκφράζει απόλυτα το μοντέλο της σύγχρονης κοινωνίας, η οποία δίδοντας βαρύτητα στη δημιουργία οικονομικών προτύπων αποϊεροποιείται συνεχώς και απομακρύνεται από το ευαγγελικό ήθος. Στην απομάκρυνση του λαού συντελούν και άλλοι εργασιακοί, γεωγραφικοί, ψυχολογικοί και οικονομικοί παράγοντες.

27. Με τις κοσμικές εορτές ο άνθρωπος επιχειρεί να ικανοποιήσει τις υπαρξιακές του ανάγκες για εορτασμό εκτός της Εκκλησίας. Η υποβάθμιση των χριστιανικών εορτών σε κοσμικές εκδηλώσεις οφείλεται τόσο στην ελλιπή κατήχηση των πιστών, όσο και στην εκκοσμίκευση της ζωής.

28. Η καθιέρωση των κοσμικών εορτών, ιδιαίτερα στην εποχή μας, εποχή παγκοσμιοποίησης, εκκοσμίκευσης και πολυπολιτισμικότητας, καθιστά εμφανή τα ακόλουθα·

α) Η εορτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εναλλαγής της εργασίας και της ανάπαυσης. Για να ζήσει ο άνθρωπος, πρέπει να εργαστεί. Αλλά δεν μπορεί να εργάζεται χωρίς να αναπαύεται. Σε κάθε εποχή, σε κάθε τόπο και πολιτισμό αυτός ο κανόνας παράγει τον ρυθμό της εργασίας και της ανάπαυσης. Επιπλέον όμως η ανάπαυση, η ευκαιρία δηλαδή να μην εργάζεται κάποιος, βιώνεται ανέκαθεν ως χαρά.

β) Η ανάπτυξη της εορτής αναδεικνύει την ανάγκη του ανθρώπου για νόημα ζωής. Με την εορτή ο άνθρωπος νοηματοδοτεί την ίδια την εργασία του και ολόκληρη τη ζωή του. Ακριβώς εδώ, στην επιτακτική ανάγκη του ανθρώπου όχι μόνο για ανάπαυση αλλά για χαρά και νόημα, ευρίσκεται η αληθινή πηγή του εορτασμού. Γι' αυτό άλλωστε και η εορτή διαθέτει μια μοναδική ανθεκτικότητα μέσα στην ανθρώπινη κοινωνία. Ιδιαίτερα στην πατρίδα μας ο παραδοσιακός τρόπος εορτασμού και τα αποδεκτά από την Εκκλησία έθιμα εμπλουτίζουν τις εορτές ως γεγονότα ανακαινίσεως και χαράς.

Προτάσεις

Το Συμπόσιο κατέγραψε τις εν συνεχεία προτάσεις, οι οποίες δύνανται να αποτελέσουν αφορμή ποιμαντικού προβληματισμού αποσκοπούντος στην προβολή του νοήματος των εορτών της Εκκλησίας και τη συμμετοχή των πιστών σ' αυτές.

Για την λήψη των αποφάσεων που προσιδιάζουν σε κάθε ενορία προτείνονται τα εξής·

1. Οι ποιμένες οφείλουν να προβάλλουν τις αλήθειες του εορτολογικού κύκλου της Εκκλησίας, ώστε οι πιστοί να μετέχουν «μετ' επιγνώσεως» και να γνωρίζουν τι σημαίνει εορτή και ποίος είναι ο σκοπός της συμμετοχής τους στις εκκλησιαστικές εορτές και πανηγύρεις. Ο χαρακτήρας των εκκλησιαστικών εορτών είναι πρωτίστως «λογικός», όπως «λογική» είναι κάθε πτυχή της χριστιανικής λατρείας και το περιεχόμενό τους είναι πνευματικό. Προφανώς χρειάζεται μακρόχρονη και επίμονη ποιμαντική φροντίδα για να γίνει βίωμα του λαού να εορτάζει «ως δοκεί τω πνεύματι» (άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγος ΜΑ' εις την Πεντηκοστήν, Ε.Π.Ε. 5, 114).

2. Κακές συνήθειες πολλών ετών και έθιμα που αντίκεινται στην ευαγγελική αλήθεια δεν είναι εύκολο να καταργηθούν αυτομάτως. Για τον λόγο αυτό απαιτείται προσεκτική και διεξοδική προσπάθεια ενημέρωσης και συνετή αντιμετώπιση των πιστών από τους υπευθύνους ποιμένες. Οι ποιμένες πρέπει να εύρουν την χρυσή τομή μεταξύ δύο αναγκών. Δεν είναι σωστό να απομονωθούν από το κοινωνικό περιβάλλον στην προσπάθειά τους να διορθώσουν κληρονομημένες κακές συνήθειες, ενώ πρέπει συγχρόνως να μυσταγωγήσουν τούς πιστούς στα ενδότερα και υψηλότερα της πνευματικής ζωής και λατρείας απαλλάσσοντάς τους από τα «στοιχεία του κόσμου» (Γαλάτας 4,3).

3. Οι ποιμένες οφείλουν να επισκοπούν, ώστε να αποφεύγονται οι υπερβολές κατά την διάρκεια των εκκλησιαστικών εορτών, για να μην αλλοιώνεται ο «λογικός» και πνευματικός χαρακτήρας τους και να ευτελίζεται η αξία τους από τον στολισμό των Ιερών Ναών, την διάρκεια των Ιερών Ακολουθιών, την ένταση των μεγαφώνων, τα άμφια των κληρικών, τα μελωδικά άσματα, τον φωτισμό του Ναού, την διάρκεια των κωδωνοκρουσιών και του κηρύγματος και γενικότερα σε κάθε τι που συνδέεται με την εορτή, όπως είναι οι δεξιώσεις, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, η διασκέδαση. Το μέτρο είναι ο άριστος δρόμος για την σύνθεση και προβολή των λειτουργικών στοιχείων μιας εορτής. Όλα πρωτίστως οφείλουν να γίνονται με ευλάβεια και σεβασμό προς την ιερή παράδοση, το ήθος, την πνευματικότητα και την τάξη της Εκκλησίας μας.

4. Ομοίως οι ποιμένες οφείλουν να επιδεικνύουν προσοχή και ανεκτικότητα προς τους συντελεστές της εορτής και τους συνεργάτες τους, όπως επίσης αυτοκυριαρχία και αίσθημα ευθύνης και να εμπνέουν με το παράδειγμά τους τους συνεργάτες τους, διότι η κόπωση, οι ευθύνες,

οι παράλογες απαιτήσεις κάποιων προσκυνητών προκαλούν φόρτιση με αποτέλεσμα τον σκανδαλισμό των χριστιανών, χωρίς ουσιαστικό λόγο.

5. Να περιοριστούν στο ελάχιστο τα κυτία εισφορών των πιστών εντός και εκτός των Ιερών Ναών, διότι είναι απαράδεκτη η κατάσταση σε κάθε σημείο του Ναού ή κοντά στις ιερές εικόνες να υπάρχουν κυτία εισφορών για να υπενθυμίζουν στους προσκυνητές, ότι οφείλουν να συνεισφέρουν οικονομικά στις πραγματικά ποικίλες ανάγκες, που έχει η λειτουργία ενός ενοριακού Ναού ή μιας Ιεράς Μονής.

Παράλληλα μπορούν να ενημερώνονται οι προσκυνητές για τις δραστηριότητες του ενοριακού έργου με ένα καλαίσθητο και προσεκτικά διατυπωμένο έντυπο και να αφήνονται ελεύθεροι να αποφασίζουν πότε και πως θα συνεισφέρουν σε αυτό.

Τα ημερολόγια, οι εικόνες ή τα διάφορα ενθύμια, που πιθανόν διαθέτουν οι Ιεροί Ναοί στους προσκυνητές, θα πρέπει να απομακρυνθούν από τα παγκάρια ή τα τραπέζια εντός του Ναού και να εκτίθενται σε ειδικό χώρο εκθέσεως βιβλίων ή εργοχείρων, όπου θα υπάρχει η ενημερωτική επιγραφή, ότι τα έσοδα διατίθενται για τους φιλανθρωπικούς σκοπούς της ενορίας.

Επίσης πρέπει να απομακρύνονται από τους Ιερούς Ναούς εμπορικά περίπτερα ειδών ευλαβείας ή οιοδήποτε άλλου είδους και να περιορίζονται σε ειδικό χώρο εκτός του περιβόλου του Ναού με την ένδειξη, ότι δεν έχουν καμιά σχέση με τον Ναό.

6. Οφείλει να γίνει ένας προσεκτικός χειρισμός του προβλήματος των επαιτών. Ειδικότερα να γίνει προσπάθεια παραπομπής όλων, και των χριστιανών που θέλουν να προσφέρουν τον «οβολό» τους και αυτών που έχουν ανάγκη βοήθειας, στις φιλανθρωπικές κινήσεις των ενοριών τους για μια συνολική αντιμετώπιση του προβλήματος.

7. Να διανέμεται σε όλους τους πιστούς ειδικό και ευπρεπές εορταστικό έντυπο με ευχές για την εορτή και πληροφορίες για τις ενοριακές δραστηριότητες, για το νόημα της εορτής ή τον βίο του εορταζομένου αγίου. Ακόμη μπορεί να υπάρχει ειδική προθήκη στον Ναο με έντυπο εποικοδομητικό υλικό με την εμφανή ένδειξη, ότι διανέμεται δωρεάν.

8. Καλόν είναι και συντελεί στην σύσφιξη των ενοριακών δεσμών η αναζήτηση και η επιστράτευση εθελοντών για την προετοιμασία και την διεξαγωγή της εορτής πέρα από τον συνήθη κύκλο των στενών συνεργατών του ενοριακού έργου. Η ημέρα της εορτής του ενοριακού Ιερού Ναού πρέπει να είναι ημέρα της Εκκλησίας για όλα τα μέλη της ενορίας και ο εφευρετικός κληρικός μπορεί να δρα αφυπνιστικά, ώστε η εορτή να είναι αληθώς «μνήμη Θεού» κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Θεολόγο (Λογος ΛΘ' εις τα Φώτα Ε.Π.Ε. 5, 90) για όλους. Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να ληφθεί σε ενορίες με αμιγή πληθυσμό εργατών, αγροτών ή άλλων ειδικοτήτων, οι οποίοι κατά περιόδους αναγκάζονται να

απασχολούνται μακριά από την κατοικία τους, ώστε να οικονομούνται και η συμμετοχή στις εορτές και η βιοποριστική απασχόληση.

9. Να αξιοποιηθούν ποιμαντικά οι κοσμικές εορτές κατά το πρότυπο της εκκλησιαστικοποίησεως ή εκχριστιανίσεως των ιουδαϊκών και των εθνικών εορτών κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Όταν μια κοινωνία, με τις ποικίλες σκοπιμότητες που αναπτύσσονται εντός της, συνθέτει μια εορτή, μπορούμε να αξιοποιήσουμε τις επιλογές της και να κινηθούμε με σοφία και σύνεση στην εκχριστιάνισή της.

10. Εν σχέσει με την εφαρμογή των διατάξεων του Τυπικού προτείνονται τα εξής·

α) Να τηρούνται πιστώως οι διατάξεις του Τυπικού και να μη ενθαρρύνονται οι αυθαιρεσίες, ώστε να υπάρχει ευταξία στις εκκλησιαστικές εορτές.

β) Να διδάσκεται υποχρεωτικά στις Σχολές Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής η Προθεωρία του Τυπικού του Γ. Βιολάκη.

γ) Να ελέγχονται με προσοχή οι νέες Ακολουθίες, που κατατίθενται στην Ιερά Σύνοδο, ως προς την πληρότητά τους στις οδηγίες του Τυπικού.

δ) Να μελετηθούν από Επιτροπή ειδικών οι ελλείψεις, οι παρατυπίες, τα λάθη και οι τοπικής ισχύος διατάξεις του Τυπικού και να αναπτυχθεί για το θέμα αυτό συνεργασία των ελληνοφώνων Εκκλησιών, οι οποίες κυρίως ακολουθούν το Τυπικό του Γ. Βιολάκη, ώστε να υπάρχει ομόφωνη αντιμετώπιση των προβλημάτων του Τυπικού.

Για τις Ιερές Ακολουθίες υπέρ των κεκοιμημένων στο Θ΄

Προτάσεις

Α΄. Γενικές

Η Εξόδιος Ακολουθία αποτελεί εκδήλωση φροντίδας και φιλόνηρωτης αγάπης της Ορθόδοξου Εκκλησίας προς τα περιλειπόμενα «θλιβόμενα» παιδιά της. Η καλή και οργανωμένη τέλεση της υπάρχουσας στο εν χρήσει Ευχολόγιον της Εκκλησίας μας νεκρωσίμου ακολουθίας, η τήρηση σοβαρότητας και η εκδήλωση αγάπης εκ μέρους της ποιμαίνουσας Εκκλησίας μπορεί να προσφέρει πολλά στην ορθόδοξη ποιμαντικολειτουργική κατήχηση των πιστών και στην αντιμετώπιση όλων των επί μέρους περιστάσεων της ζωής.

Β΄. Λειτουργικές

1. Η Θεολογία της Εξοδίου Ακολουθίας προβάλλει τις δύο βασικές πτυχές· α) την πρόσκληση για μετάνοια των ζώντων μελών της Εκκλησίας και β) την προσευχή της ευχαριστιακής κοινότητας υπέρ αναπαύσεως του κεκοιμημένου.

2. Η Εξόδιος Ακολουθία εμφανίζεται στα αεροπαγιτικά συγγράμματα ως «μυστήριο». Γι΄ αυτό και η σύγχρονη λειτουργική πράξη οφείλει να

προβάλλει αυτή τη «μυστηριακή» πτυχή της Εξοδίου Ακολουθίας.

3. Η επανασύνδεση της Εξοδίου Ακολουθίας με τη θεία Λειτουργία θα τονώσει το κατηχητικό και ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας. Αυτή η πρόταση φυσικά δεν μπορεί να λειτουργήσει άμεσα, ούτε να επιβληθεί. Μπορεί, όμως, να καλλιεργηθεί και να εφαρμοσθεί στον μικρό πυρήνα της Εκκλησίας, την ενορία. Το ξεκίνημα της λειτουργικής αναγεννήσεως μπορεί να αρχίσει από τα συνειδητά μέλη της Εκκλησίας. Σήμερα, για παράδειγμα, πολλοί ιερείς τελούν τα μυστήρια των πνευματικών τους παιδιών, Βαπτίσεως και Γάμου, στη θεία Λειτουργία.

4. Η τυπική διάταξη της τελέσεως της κηδείας στη θεία Λειτουργία μπορεί να λάβει το εξής διάγραμμα (σχήμα):

α) Τοποθέτηση του νεκρού στο κέντρο του κυρίως ναού.

β) Στην ακολουθία του Ορθρου ψάλλονται τα νεκρώσιμα Ευλογητάρια με τη σχετική αίτηση υπέρ αναπαύσεως του κεκοιμημένου.

γ) Ο κανόνας της ημέρας αντικαθίσταται με το νεκρώσιμο κανόνα εις κεκοιμημένους.

δ) Ακολουθούν τα εξαποστειλάρια και οι νεκρώσιμοι αίνои, και τέλος.

ε) Η Δοξολογία.

ς) Στην θεία Λειτουργία ψάλλεται το νεκρώσιμο Κοντάκιο και τα αρμόδια Απολυτίκια.

ζ) Αποστολοευαγγέλιο, Προκείμενο και Αλληλουάριο τα εις κεκοιμημένους.

η) Κήρυγμα (Λειτουργία του Λογού).

θ) Χερουβικό.

ι) Κοινωνικό εις κεκοιμημένους.

ια) Θεία Μετάληψη συγγενών (πιθανόν η ανάγνωση ευχής εις θλιβομένους προ της θείας Μεταλήψεως).

ιβ) Νεκρώσιμη οπισθάμβωνος και τέλος.

ιγ) Προ της απολύσεως, τα του ασπασμού τροπάρια.

Με κάθε τρόπο πρέπει να διασωθεί η παραδοθείσα κατανυκτική και διδακτική λειτουργική μουσικοποιητική Εξόδιος Ακολουθία της Ορθοδόξου παραδόσεώς μας, στην οποία αντικατοπτρίζεται το κατανυκτικό, μυσταγωγικό, ηθοπλαστικό και διδακτικό πνεύμα της Ορθόδοξης λατρείας.

6. Στο εκκοσμικευμένο πνεύμα του μοντερνισμού πρέπει ν' αποδοθεί η χρήση του τριφώνου ή τετραφώνου δυτικού μουσικού συστήματος της Εξοδίου Ακολουθίας σε κεντρικούς Ναούς μεγαλοπόλεων και σ' αυτούς των Κοιμητηρίων τους, καθώς και οι μουσικές μπάντες οργανικής μουσικής που συνοδεύουν επίσημους ή πλούσιους κεκοιμημένους, λιτανείες και περιφορές επιταφίων. Όλα αυτά τα νεωτεριστικά στοιχεία καταστρέφουν το κατανυκτικό πνεύμα της Ακολουθίας και αλλοιώνουν τα εξωτερικά ενοποιητικά στοιχεία της λειτουργικής μας παραδόσεως.

7. Είναι επιστημονικό αίτημα και λειτουργική ανάγκη να εκδοθούν όλα τα ανέκδοτα λειτουργικά, υμνολογικά και μουσικά κείμενα για επιστημονική μελέτη, για διάσωση και για λειτουργική, ίσως, χρήση, εφ' όσον τούτο κριθεί αναγκαίο και ωφέλιμο. Τα κείμενα, η μουσική, οι ευχές της Εξοδίου Ακολουθίας έχουν διαχρονική διαχριστιανική και διορθόδοξη αξία, για αυτό και οφείλεται προς αυτά σεβασμός, διαφύλαξη, διατήρηση και προβολή. Πρέπει να απασχολήσει την Εκκλησία στο άμεσο μέλλον η επί τα βελτίω αναμόρφωση και κριτική έκδοση των λειτουργικών της βιβλίων. Εκτιμάται ότι η ύπαρξη μιας κοινής Εξοδίου Ακολουθίας για όλες τις κατηγορίες πιστών ανταποκρίνεται στη λειτουργική μας παράδοση, στις ποιμαντικές ανάγκες και στις ευαισθησίες της εποχής μας. Μεσα στη σταθερή δομή της Ακολουθίας, όμως, είναι δυνατόν να εναλλάσσονται η και να διαφοροποιούνται κάποια στοιχεία (όπως, λ.χ. τροπάρια, κανόνες, ευχές), ανάλογα με την κατηγορία του κεκοιμημένου (κληρικού, μοναχού, λαϊκού, νηπίου).

8. Ιδιαίτερη εκκλησιαστική μέριμνα και εποπτεία χρήζουν οι Εξόδιες Ακολουθίες που τελούνται στους Ναούς των οργανωμένων Κοιμητηρίων των μεγαλουπόλεων, όπου η ταχύτητα, η συνήθεια, η παρέμβαση των Δημοτικών Αρχών και των Επαγγελματιών, οι υπερβολικοί στολισμοί κ.λπ., έχουν εν πολλοίς καταστρέψει την ιερότητα, την προσευχή και το όλο κατανυκτικό και λιτό πνεύμα της Ακολουθίας.

Γ'. Ποιμαντικές

1. Να κατηχηθούν ξανά οι πιστοί σχετικά με το δογματικοηθικό νόημα των μνημοσύνων, δηλ. την προσευχητική κοινωνία στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας, την κατά χάριν αιωνιότητα των ψυχών, την ανάσταση των νεκρών κατά τη δεύτερη ενδοξη παρουσία του αναστημένου Χριστού και την μέλλουσα δίκαιη κρίση Του.

2. Η αποδέσμευση των πιστών μας από προλήψεις και δεισιδαιμονίες και όλα τα συναφή θα απεγκλωβίσει τους πιστούς από τη φυλακή της παραθρησκείας και της κακοδαιμονίας.

3. Η καλή γνώση της ιστορίας της λατρείας μας εκ μέρους των κληρικών, όλων των βαθμίδων, θα βοηθήσει τα μέγιστα στην ποιμαντική διακονία.

4. Είναι αναγκαία η επιμορφωτική εκκλησιαστική φροντίδα τόσο για τον ιερό κλήρο, όσο και για τον ιεροψαλτικό κόσμο, για την άψογη απόδοση των λεγομένων και ψαλλομένων, διότι πολλές φορές παρατηρούνται γλωσσικές αδυναμίες και μουσικές αστοχίες. Ο χαρακτήρας και η ποιμαντική της Εξοδίου Ακολουθίας απαιτούν σοβαρότητα, αυστηρότητα, ακρίβεια και άψογη τελετουργία, ώστε να είναι εποικοδομητική και ψυχωφέλιμη στους πιστούς.

5. Οι Σεβασμιώτατοι Μητροπολίτες οφείλουν να προνοούν, ίνα κάθε Ποιμένας ή Συνεργάτης της Εκκλησίας μελετά και γνωρίζει σε βάθος τα διάφορα θέματα που σχετίζονται με το μυστήριο της ζωής και του

θανάτου, καθώς και τα της Εξοδίου Ακολουθίας, ώστε με ημερίδες, εκδόσεις, δημοσιεύματα, ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα να ενημερώνουν το λαό για την Ορθόδοξη πίστη και για τα θλιβερά αποτελέσματα των φαινομένων της αυτοκτονίας, της ευθανασίας και της καύσεως των σωμάτων.

6. Ειδικότερα οι Ποιμένες της Εκκλησίας δέον να εντείνουν τις προσπάθειές τους και την φροντίδα τους για την πνευματική καλλιέργεια των πιστών, ώστε να τονώνεται η πίστη των στο Θεό και την μετά θάνατο ζωή, να ενδυναμώνονται στις δυσκολίες τους και να ελπίζουν στον καιρό των θλίψεών τους, δεδομένου ότι ο Θεός είναι πάντα κοντά μας και έτοιμος να βοηθήσει τον καθένα μας.

7. Οι άνθρωποι συνήθως ισχυρίζονται πολλές φορές, ότι τα προβλήματά τους δεν λύνονται με «ευχολόγια» και έχουν εν μέρει δίκιο. Γι αυτό ο Ποιμένας, μαζί με τα παραπάνω, πρέπει να ενδιαφερθεί, και μάλιστα με συγκεκριμένους τρόπους, έντονα και διαρκώς, για την εξάλειψη όλων των αιτιών, που οδηγούν τούς ανθρώπους σε αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές. Ο καλός ποιμένας πρέπει να ενδιαφερθεί και να αγωνισθεί για την επικράτηση της δικαιοσύνης στην ανθρωπότητα, την παύση της εκμεταλλεύσεως των ανθρώπων, την εξάλειψη της πτώχειας και της ανεργίας, της αντικοινωνικής συμπεριφοράς της Πολιτείας και της επικρατήσεως του Κράτους Πρόνοιας κ.λπ.

8. Καθε Ιερά Μητρόπολη πρέπει να ιδρύσει Γραφείο Ψυχολογικής Στηρίξεως των ανθρώπων, που έχουν διάφορα προβλήματα (σωματικής και ψυχικής υγείας, διαπροσωπικών σχέσεων, αποτυχιών σε στόχους κ.α.). Το Γραφείο τούτο πρέπει να λειτουργεί επί 24ωρου βάσεως και η ύπαρξή του να γνωστοποιείται συνεχώς με όλα τα μέσα ενημερώσεως. Να διαθέτει ευκολομνημόνευτο κινητό τηλέφωνο, με το οποίο να μπορεί ο καθένας, οποιαδήποτε ώρα και οπουδήποτε και αν ευρίσκεται, να επικοινωνεί με τον αρμόδιο του Γραφείου, για να του παρέχονται συμβουλές, οδηγίες κ.λπ.

9. Ειδικότερα, οι Ποιμένες πρέπει να γνωρίζουν την κατάσταση των ενοριτών τους και να αντιλαμβάνονται έγκαιρα εκείνους, που υπάρχει πιθανότητα να οδηγηθούν στην αυτοκτονία, ώστε με συχνότερες κατ' οίκον επισκέψεις ή συναντήσεις να διαφωτίζουν αυτούς και το περιβάλλον τους σχετικά με τη χριστιανική πίστη και την παρηγορία που η Εκκλησία προσφέρει στα ποικίλα προβλήματα της ζωής. Να διδάσκει αυτούς να έχουν εμπιστοσύνη στην αγαθότητα του Θεού Πατέρα και να τους υπενθυμίζει την προσωρινότητα του κόσμου τούτου και την μετά θάνατον αιώνια ζωή· την ανεκτίμητη αξία της ψυχής, που ζει και μετά τον θάνατο του σώματος και περιμένει την ανάστασή του για να ζήσει στον αιώνα. Ακόμη, ότι η παρούσα ζωή είναι στάδιον αγώνος για τη σωτηρία, τον αγιασμό και την αιώνια ζωή μετά των αγίων και ότι τούτο είναι κατορθωτόν από όλους μας με την χάρη του Θεού.

Δ'. Ποιμαντική στα Νοσοκομεία

Για την αντιμετώπιση των θνησκόντων προτείνονται:

1. Καθε ασθενής είναι μια ιδιαίτερη και ξεχωριστή προσωπικότητα, με διαφορετικές πνευματικές αντοχές και ποικίλης εντάσεως πίστη. Η Εκκλησία ουδέποτε θα συμβιβαστεί με το επιχειρούμενο στις ημέρες μας έγκλημα της ισοπεδώσεως και νουμεροποίησεως των ανθρώπων. Επειδή ο κάθε ασθενής, πέρα από τις φυσικές αδυναμίες και ψυχικές ιδιαιτερότητες, την ώρα του πόνου ομοιάζει προς «κάλαμον συντετριμμένον», πρέπει ο χειρισμός του θέματος από τον κληρικό να είναι τόσο φιλάνθρωπος, ώστε τούτο να το δείχνει και με τα λόγια του και με την έκφραση του προσώπου του, χωρίς αυτό να φανερώνει λύπηση η οίκτο, έχοντας ως οδηγό τον προφητικό λόγο του Ησαΐου περί του Χριστού «...κάλαμον συντετριμμένον ου κατεάξει και λίνον τυφόμενον ου σβέσει, έως αν εκβάλη εις νίκος την κρίσιν...» (Ματθ. 12, 20. πρβλ. Ησ. 42, 3). 2.

2. Η πλήρης απόκρυψη της αλήθειας, η με ωμότητα αποκάλυψή της είναι ακραίες μορφές ποιμαντικής επικοινωνίας. Η πλήρης απόκρυψη δημιουργεί προβλήματα, γιατί εκτός των άλλων δεν δίδει την ευκαιρία στον ασθενή «να έλθη εις κρίσιν του εαυτού του μετά του Θεού και να μνηθή στο μυστήριο του πόνου, της ζωής, του θανάτου και της αναστάσεως».

3. Η με ωμότητα αποκάλυψη της αληθείας ενέχει τον κίνδυνο να οδηγήσει τον ασθενή σε ψυχολογική κατάρρευση και απελπισία. Όμως κανείς δεν μπορεί να προσδιορίσει την ακριβή πορεία και έκβαση της ασθενείας, αφ' ετέρου δε εξουδετερώνει τη θεόδοτη δύναμη της ελπίδας, εκείνης της ελπίδας που χάρισε ο Θεός ως αρετή και προίκα ουράνια στον πεπτωκότα γενάρχη, τον Αδάμ.

4. Η προοδευτική αποκάλυψη της αλήθειας είναι η ενδεδειγμένη μέθοδος και τακτική που συνάδει αναλογικά προς τη σταδιακή αποκάλυψη της παρουσίας του Θεού στον κόσμο. Απαιτείται, δηλαδή, μία προσαρμογή ανάλογη προς την ηθική, την ψυχολογική και την πνευματική κατάσταση του ασθενούς. Ο Σωτήρας Κυριος, γνωρίζουμε, ότι συγκαταβαίνει και αποκαλύπτει σε κάθε περίπτωση και στον κάθε άνθρωπο ότι συμφέρει και ότι μπορεί εκείνος να υποφέρει και να βαστάξει. « Ότι ηδυνάμεθα φέρειν και ότι συνέφερεν γνώναι» (Ιωάννου Δαμασκηνού, Έκδοσις ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως, ΕΠΕ 1, σελ. 56, εκδ. «Πατερικά Εκδόσεις-Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1976).

5. Τέλος, αρχή και βάση είναι η ύπαρξη αληθινής γνώσεως από τον Ποιμένα για την κατάσταση του ασθενούς, ώστε στη συνέχεια να ξεκινήσει μια προοδευτική αποκάλυψη - ενημέρωση τόσο στον ίδιο, όσο και στο συγγενικό του περιβάλλον, για να προσεγγίσουν όσο δυνατόν περισσότερο την αλήθεια της ασθενείας, το νόημα και την αξία της, με

αντικειμενικό σκοπό «την επίγνωσιν του θελήματος του Θεού», την εκζήτηση του ελέους του, τη σωτηρία της ψυχής και τη νοσταλγία της ουρανού πολιτείας.

6. Στη σημερινή εποχή γεννιούνται πλείστες όσες ενστάσεις για την ποιμαντική σκοπιμότητα και χρήση της Ακολουθίας εις ψυχορραγούντες και μάλιστα για τούς πιο κάτω λόγους:

α) Σήμερα η ιατρική επιστήμη, και μάλιστα ο κλάδος της «Παρηγορητικής Ιατρικής», βοηθεί φαρμακευτικώς τους θνήσκοντες και ψυχορραγούντες μέχρι την τελευταία πνοή της ζωής τους, ώστε να έχουν μια ποιότητα ζωής και να μην παρουσιάζονται τα βιολογικά συμπτώματα του ψυχορραγούντος. Ενδεικτικό είναι ότι πλείστοι των ασθενών εκμετρούν το ζην σε Νοσοκομεία και όχι στην οικία τους.

β) Πολλοί ιερείς, αντί της καθιερωμένης ευχής εις ψυχορραγούντα, διαβάζουν σήμερα συγχωρητικές ευχές και τούτο από το φόβο του περιεχομένου της Ευχής και του ενδεχομένου να ακούει κάτω από τα φαινόμενα του λήθαργου ο θνήσκων τα όσα διαβάζονται.

γ) Δεν μπορούμε όμως να προβλέψουμε την αξία και την λειτουργικοποιμαντική σκοπιμότητα όχι τόσο του περιεχομένου της Ευχής, όσο και κυρίως της προσευχητικής παρακλήσεως και πνευματικής συμπαράστασεως στους θνήσκοντες και ψυχορραγούντες, των χαρισματούχων Ποιμένων της Εκκλησίας μας, δια μέσου των προσευχών.

δ) Η πιο πάνω θεολογική άποψη είναι δυνατόν να συνεκτιμηθεί και να διαμορφωθεί αναλόγως και καταλλήλως προς την περίπτωση του ψυχορραγούντος μέσα στα πλαίσια της ποιμαντικής αγάπης, φροντίδος και διακρίσεως.

ε) Η πρόταση, σύμφωνα με την οποία «το πρώτο και σπουδαιότερο, το οποίο θεωρούμε ότι πρέπει να γίνει στο χώρο αυτό, είναι η ένταξη και προσαρμογή της παραδεδομένης Ακολουθίας στο ευρύτερο πλαίσιο ποιμαντικής των θνησκόντων, στο οποίο εκ των πραγμάτων υπάρχει διαβάθμιση περιπτώσεων και καταστάσεων» χρήζει μελέτης.

ς) Ιδιαίτερα πρέπει να επισημάνουμε τη διαφορετική αντιμετώπιση του θνήσκοντος εκείνου ο οποίος μέχρι την τελευταία του πνοή επικοινωνεί με το περιβάλλον του, προς εκείνον που ευρίσκεται στην κατάσταση του «άγρυπνου κώματος».

ζ) Πρόταση για «λειτουργική προσαρμογή των λεγομένων, κατά περίπτωση, προσευχών εις ψυχορραγούντα πάντοτε, βέβαια, μετά πνεύματος διακρίσεως και προς το πνευματικό συμφέρον του θνήσκοντος», ώστε η υφισταμένη στο ισχύον «Μικρό Ευχολόγιο» Ακολουθία εις ψυχορραγούντα δέον να γίνει «πιο χριστοκεντρική και πιο πιστή στο τελετουργικό σχήμα των Ακολουθιών του Παρακλητικού Κανόνος και του Όρθρου, κατά το οποίο και δομείται».

η) Να αναζητηθούν τα ποιοτικά στοιχεία των απογραφικών δελτίων των εκπροσώπων των Ιερῶν Μητροπόλεων και κατά πόσον αυτοί έχουν

ενασχόληση με τα λειτουργικά θέματα.

θ) Να αναζητηθεί κατά πόσον τα Πορίσματα των συμποσίων γίνονται κτήμα του Ιερού Κλήρου των Ιερών Μητροπόλεων.

Ε΄. Νομικές

1. Η Πολιτεία οφείλει να εξασφαλίσει, όσον αφορά στο σκήνωμα του κεκοιμημένου, μεταχείριση σύμφωνη προς τις αρχές της θρησκείας ή την επιθυμία αυτού και υποχρεούται να απαγορεύει μεταχείριση, η οποία εγκυμονεί κινδύνους για τη δημόσια υγεία, ή εμπεριέχει προσβολή της μνήμης του νεκρού.

2. Εξ επόψεως ισχύουσας στην Ελλάδα νομοθεσίας πρέπει να μνημονευθεί η προσφάτως τεθείσα σε ισχύ διάταξη του άρθρου 35 του Ν. 3448/2006 (Φ.Ε.Κ. 57 τ. Α΄) με την οποία προεβλέφθη η δυνατότητα αποτεφρώσεως των νεκρών ημεδαπών και αλλοδαπών, «των οποίων οι θρησκευτικές πεποιθήσεις επέτρεπαν τη μετά θάνατο αποτέφρωση». Η εν λόγω διάταξη εμφανίζει προβλήματα συνταγματικότητας.

3. Το σημερινό καθεστώς των Δημοτικών Κοιμητηρίων δεν αποτελεί τη βάση για τη λύση των ποιμαντικών προβλημάτων.

4. Τελος, προτείνεται να πραγματοποιηθεί ένα Συνέδριο για τη λαϊκή εθιμολογία σε σχέση με την Εκκλησία (λατρευτική ζωή) και που θα αφορά στο λαϊκό εορτολόγιο (κύκλος του χρόνου) και στον κύκλο της ζωής των χριστιανών (γέννηση, γάμος, θάνατος)...».

Για τις θεραπευτικές Ιερές Ακολουθίες στο Ι΄

Προτάσεις

«Με την διαπιστωμένη πολλαχώς την ανάγκη μιας νέας επιμελημένης έκδοσης του Μικρού Ευχολογίου, που να ανταποκρίνεται και στις σύγχρονες ευχολογικές ανάγκες της Εκκλησίας, προτείνονται για την περίπτωση “υγεία” - ασθένεια” των πιστών τα εξής:

α) Η διαμόρφωση μιας πρακτικά εφαρμόσιμης « Ακολουθίας των εξομολογουμένων», στην οποία να συνοψίζεται ο τύπος και το πνεύμα των ποικίλων σχετικών ακολουθιών που μας διέσωσε ως σήμερα η παράδοση της Εκκλησίας.

β) Η επανεξέταση γενικά του περιεχομένου και ειδικά της φραστικής διατύπωσης ορισμένων άλλων φραστικών ευχών του Μικρού Ευχολογίου, όπως π.χ. της «Ευχής εις αποβαλούσα γυναίκα» και ο εμπλουτισμός του με ορισμένες νέες ευχές, όπως π.χ. στην περίπτωση ασθενή, ο οποίος πρόκειται να υποβληθή σε μια επικίνδυνη χειρουργική επέμβαση.

γ) Η συγκέντρωση, αξιολόγηση και αξιοποίηση του εκτός του ισχύοντος σήμερα Μικρού Ευχολογίου διαθέσιμου σχετικού υλικού, που προέκυψε από την χαρισματική ιδιωτική πρωτοβουλία και την επιστημονική έρευνα της λειτουργικής παράδοσης της Εκκλησίας.

2. Στο πλαίσιο της σύγχρονης ποιμαντικής των μυστηρίων προτείνεται ευλαβώς η υπό της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος έκδοση ειδικής εγκυκλίου προς τον ιερό κλήρο και τον πιστό λαο περί της τελέσεως του μυστηρίου του αγίου Ευχελαίου, το οποίο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη φθορά εξ αιτίας της συχνά απροϋπόθετης χρήσης του στη σύγχρονη ενοριακή πράξη, στην οποία εγκύκλιο να επισημαίνονται ιδιαίτερα τα εξής·

α) Το μυστήριο του Ευχελαίου αφορά κυρίως στους σωματικά ασθενείς, που βιώνουν την ασθένειά τους με μετάνοια και προσευχή και για τούς οποίους προσεύχεται ολόκληρη η εκκλησιαστική κοινότητα. Είναι το μυστήριο του πόνου και της αρρώστιας, αλλά και της υγείας και της παρακλήσεως του ασθενούς. Με την έννοια αυτή το Ευχέλαιο πρέπει να ξαναποκτήσει το εκκλησιαστικό του χαρακτήρα και να απεγκλωβισθεί από την αντίληψη περί μιας ιδωτικής τελετής, όπως συχνά θεωρείται σήμερα.

β) Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί από τούς ποιμένες στην αποφυγή συγχύσεως των μυστηρίων της Μετανοίας και του Ευχελαίου. Παρ' όλα τα κάποια κοινά τους σημεία, τα δύο Μυστήρια διακρίνονται σαφώς μεταξύ τους και ο Ποιμένας - Κληρικός οφείλει να καταστήσει τούτο σαφές στους πιστούς, τόσο στο πλαίσιο της λειτουργικής κατηχήσεως, όσο και στο πλαίσιο της λειτουργικής πράξεως. Ως εκ τούτου θα πρέπει να συνιστάται σε όσους συμμετέχουν στο Ευχέλαιο, να προσέρχονται πριν ή μετά και στο μυστήριο της Εξομολογήσεως. Η σύνδεση του Ευχελαίου με την ειλικρινή μετάνοια και εξομολόγηση επικυρώνει το συνεργιακό χαρακτήρα του μυστηρίου. Δεν μπορεί το Ευχέλαιο να χορηγείται σε όσους δεν θέλουν, διότι έτσι καλλιεργείται μία μαγική αντίληψη γι αυτό.

γ) Η κατ' οίκον τέλεση του Ευχελαίου πρέπει να γίνεται με φειδώ και ύστερα από εξέταση των προϋποθέσεων και κατάλληλη προετοιμασία των πιστών. Αν προετοιμαστούν κατάλληλα τα μέλη της οικογένειας, μπορούν να συμμετέχουν ενεργά, ψάλλοντας τους ύμνους ή διαβάζοντας τα αποστολικά αναγνώσματα. Ταυτόχρονα πρέπει να ενθαρρυνθεί η επισύναψη του Ευχελαίου στις σύντομες αγρυπνίες, που γίνονται τα τελευταία χρόνια στις ενορίες των πόλεων, ή σε ορισμένους εσπερινούς, και μάλιστα των ιαματικών Αναργύρων, ή άλλων αγίων, καθώς και την 1η κάθε μηνός, πριν ή μετά των Αγιασμό. Μπορεί επίσης να τελείται στην διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής και να συνδυάζεται με εσπερινό κήρυγμα. Ασθενείς υπάρχουν πάντοτε σε κάθε εκκλησιαστική κοινότητα. Έτσι θα μπορούσε με τη Θεία Λειτουργία του Σαββάτου, μία φορά κάθε μήνα, να τελείται και το Ευχέλαιο. Στα παρεκκλήσια των Νοσοκομείων θα μπορούσε να γίνεται πιο συχνά, ή όταν τελείται εκεί Θεία Λειτουργία.

3. Για την ένταξη και ανάπτυξη της σύγχρονης ορθόδοξης ποιμαντικής διακονίας των ασθενών μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των ποιμαντικών δραστηριοτήτων μιας τοπικής Εκκλησίας προτείνονται τα εξής·

α) Ανάλυση συγκεκριμένων διοικητικών και ποιμαντικών πρωτοβουλιών με στόχο την καλλιέργεια πνεύματος διακονίας σε επιλεγμένα μέλη των Ενοριών και την δημιουργία σώματος εκπαιδευμένων κληρικών και λαϊκών στελεχών του ποιμαντικού έργου, σε συνεργασία με τις Ενορίες, τις Ιερατικές Σχολές, και Θεολογικές Πανεπιστημιακές Σχολές.

β) Η θεσμοθέτηση ειδικών προγραμμάτων εκπαίδευσης των στελεχών του εν λόγω ποιμαντικού έργου και η προσφορά στήριξης και εκπαιδευτικής εποπτείας της εργασίας τους, στο πλαίσιο της διακονίας των Νοσοκομείων, των ασθενών κατ' οίκον, ή άλλων ειδικών καταστάσεων.

γ) Η εξειδικευμένη επιμόρφωση των πνευματικών εκείνων που δραστηριοποιούνται ιδιαίτερα στα διάφορα ιδρύματα υγείας, ώστε εμβαθύνοντας περισσότερο στη σύγχρονη ορθόδοξη ανθρωπογνωσία να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τα διάφορα προβλήματα που συναντούν κατά την άσκηση της πνευματικής πατρότητας μεταξύ των πασχόντων πιστών».

Στην εκκλησιαστική γραμματεία διασώθηκαν υπέροχα ερμηνευτικά υπομνήματα των Πατέρων της Εκκλησίας μας με τα οποία βοηθούντο οι πιστοί στην βίωση των Μυστηρίων του αγιασμού της ζωής τους.

Υπάρχουν και στην εποχή μας σχετικά βοηθήματα που μπορούμε να αξιοποιήσουμε, όπως επίσης και όλα τα πρόσφορα μέσα μυσταγωγίας των πιστών.

Για την λειτουργική αγωγή στο ΙΑ΄

1. Είναι επιβεβλημένη για θεολογικούς-σωτηριολογικούς λόγους η συμμετοχή του λαού στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας και η συνειδητοποίηση ότι κάθε πιστός μετέχει στη ζωή του Χριστού, αρχής γενομένης από την ημέρα της βαπτίσεώς του.

Υποχρέωση των Ποιμένων είναι να κατανοήσουν την αξία της κατηχήσεως στη λατρεία και τις ωφέλειες που πηγάζουν από την ουσιαστική συμμετοχή των πιστών σ αυτή.

Χρέος όλων είναι η αξιοποίηση της Εκκλησιαστικής ζωής και η επίγνωση της Θεοφάνειας και της Χριστοφάνειας μέσα στα λειτουργικά δρώμενα. Στη λατρεία αποκαλύπτεται ο Ενσαρκωμένος λόγος του Θεού. Το γεγονός της σωτηρίας του ανθρώπου και η Βασιλεία του Θεού βιώνονται ως ένα διαρκές παρόν. Ο Χριστός διδάσκει, θαυματουργεί, σταυρώνεται, ανίσταται και δοξάζεται για τη σωτηρία του κόσμου. Έτσι πραγματώνεται ο σκοπός, για τον οποίο υπάρχει η λειτουργική ζωή, όπως τον ορίζει ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, όταν λέγει «Χριστώ συνταφήναί με δει, Χριστώ συναναστήναί με, συγκληρονόμον Αυτώ γενέσθαι» (Λόγος εις το Πάσχα και εις την βραδύτητα).

2. Στους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της λειτουργικής αγωγής, εκτός από την Ενορία, περιλαμβάνονται η οικογένεια και το

σχολείο, που, ωστόσο, δεν αποτελούν αυτονόητα θετικά στοιχεία στην καλλιέργεια της λειτουργικής αγωγής, αλλά ο ρόλος τους εξαρτάται από την βούλησή τους για μια συνειδητή εκκλησιαστική ζωή.

Οι Ιεροί Ναοί είναι κατεξοχήν χώροι της λειτουργικής αγωγής των πιστών. Ειδικότερα, στη νέα γενιά πρέπει να δοθούν ευκαιρίες, ούτως ώστε να έλθει σε επίγνωση του τι γίνεται και πως πρέπει ο πιστός να συμμετέχει στα τελούμενα.

Στη λατρεία του Θεού συμβάλλει καταλυτικά η οικογένεια, η οποία μπορεί να καλλιεργήσει τα λειτουργικά βιώματα. Η λειτουργική αγωγή είναι βίωμα που αρχίζει μέσα από την εμπειρία της κοινής εκκλησιαστικής ζωής των μελών της οικογένειας.

Κρίνεται απαραίτητη η συνεργασία των Ποιμένων της Εκκλησίας με τις αρμόδιες εκπαιδευτικές αρχές, ώστε στα πλαίσια της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις, για να ξαναβρεί η λειτουργική αγωγή τη θέση της στο σύγχρονο σχολείο.

3. Με βάση την πατερική και λειτουργική μας παράδοση αποδεικνύεται ότι διαχρονικό μέλημα της Εκκλησίας ήταν η βαπτισματική αγωγή του ανθρώπου, δηλαδή η εκπαίδευσή του γύρω από το βαθύτερο νόημα των τελουμένων κατά το Μυστήριο του Βαπτίσματος και η μυσταγωγία του στο ένα και μοναδικό μυστήριο του Χριστού.

Το περιεχόμενο της βαπτισματικής αγωγής συνίσταται κυρίως στην καλλιέργεια λειτουργικού και εκκλησιαστικού ήθους στα μέλη της Εκκλησίας, στην ανάλυση και εμπέδωση των θεολογικών αληθειών του Μυστηρίου του Βαπτίσματος, του μυστηρίου της καινής γεννήσεως και αναπλάσεως, της συνταφής και συναναστάσεως με τον Χριστό, του φωτισμού και αγιασμού του ανθρώπου, της νέας πορείας του μέσα στην εν Χριστώ ανακαινισμένη ανθρωπότητα που είναι η Εκκλησία.

Στην εκκοσμηκευμένη κοινωνία μας, όπου η λειτουργική κρίση είναι εμφανής και η περί την κατανόηση των συμβόλων και των τελουμένων κατά το Μυστήριο του Βαπτίσματος εικόνα δεν είναι καθόλου ικανοποιητική, αναδεικνύεται η ιερατική διακονία της λειτουργικής αγωγής του λαού του Θεού. Οι υπεύθυνοι αυτού του έργου ιερείς, στηριγμένοι στην παράδοση, οφείλουν να αναδείξουν στον σύγχρονο άνθρωπο (τους αναδόχους, την οικογένεια, την ενορία) τη σπουδαιότητα του Μυστηρίου του Βαπτίσματος ως θεμελίου της πνευματικής μας ζωής και της εν Χριστώ καταξιώσεώς μας.

4. Το ίδιο το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, με αυτό που είναι από τη φύση της, άγει τους πιστούς στον Πατέρα, δι΄ Υιού, εν Αγίω Πνεύματι. Στην Καινή Διαθήκη όμως, υπάρχουν και περιπτώσεις επιδείξεως αντιευχαριστιακού ήθους σε άμεσες ή έμμεσες ευχαριστιακές συνάφειες (Ιούδας, Πέτρος, Κυριακά Δείπνα στην Κόρινθο κ.λπ).

Η Θεία Ευχαριστία εμφανίζεται στην Καινή Διαθήκη ως το μυστήριο που

συνάγει «εις εν» τα διεσκορπισμένα παιδιά του Θεού, το ευφρόσυνο μυστήριο της ενώσεως του Θεού με το νέο λαό Του, το μυστήριο όπου επιγινώσκεται ο Χριστός, το μυστήριο που προσεγγίζεται δια του αγίου Πνεύματος, το μυστήριο μέσα στο οποίο αίρεται η τυραννία του θανάτου.

5. Διαπιστώνονται προβλήματα που έχουν άμεση σχέση με αυτούς που προσέρχονται στο μυστήριο του Γάμου σήμερα, όπως είναι η τάση εκκοσμίκευσης των ιερών μυστηρίων, η παρεμβολή αρνητικών λαϊκών εθίμων, τα σύγχρονα «Φιλελεύθερα» νομικά πλαίσια συμβιώσεως, οι μεικτοί γάμοι και η εκάστοτε αναφαινόμενη οικονομική κρίση.

Τέτοιοι τρόποι και μέσα με τα οποία είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί η λειτουργική αγωγή των ιερών Μυστηρίων του Γάμου και του Ευχελαίου, όπως και των λοιπών αγιαστικών Ακολουθιών, υποδείχτηκαν στα προηγούμενα λειτουργικά συμπόσια [ενδεικτικώς αναφέρονται τα Πρακτικά του Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου με θέμα το «ΑΓΙΟΝ ΒΑΠΤΙΣΜΑ» Αθήνα 2003 (8-10 Οκτωβρίου 1999 Πεντέλη) και του Δ΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου με θέμα « Ο Γάμος στην Ορθόδοξη Εκκλησία», Αθήνα 2004 (3-6 Νοεμβρίου 2002)].

6. Σημαντικό ρόλο στη λειτουργική αγωγή των πιστών διαδραματίζει και το εκκλησιαστικό εορτολόγιο με την επιτέλεση των Δεσποτικών, Θεομητορικών εορτών και των μνημών των αγίων που οικοδομούν τούς πιστούς και τούς συνδέουν με τούς αγίους.

Περί του χαρακτήρος των εορτών και της ποιμαντικής αξιοποίησεως αυτών διαλαμβάνει το Η΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιον που έλαβε χώρα στον Βολο από 18-20 Σεπτεμβρίου 2006 (βλ. τόμος 16, Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη).

7. Σημαντικό θέμα της λειτουργικής αγωγής είναι και η διδασκαλία περί του θανάτου, όπως αυτή κυρίως αποτυπώνεται στα γεγονότα και τη διδασκαλία της Αγίας Γραφής. Κύριος άξονας της λειτουργικής αγωγής για την αντιμετώπιση του μυστηρίου του θανάτου είναι το πρόσωπο του Χριστού, που αποτελεί και το κύριο σημείο αναφοράς στην υπέρβαση του θανάτου και στην εξ αυτού του γεγονότος απορρέουσα παιδεία θανάτου της Εκκλησίας.

8. Οι περιστατικές ευχές που σχετίζονται με την υλική κτίση και το φυσικό περιβάλλον, προσλαμβάνουν σήμερα μια ιδιαίτερη σημασία εξαιτίας της οξύτητας που προσέλαβε τα τελευταία χρόνια το οικολογικό πρόβλημα. Γι' αυτό η διαμέσου των ευχών αυτών ασκουμένη λειτουργική αγωγή αποτελεί μιας πρώτης τάξεως οικολογική αγωγή, δικαιώνοντας έτσι το χαρακτηρισμό της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως της οικολογικής εκδόσεως του Χριστιανισμού. Με την έννοια αυτή ο κατ' εξοχήν οικολογικός άνθρωπος είναι ο δοξολογικός άνθρωπος που αισθάνεται τον κόσμο ως δώρο του Θεού σ' αυτόν, τον οποίο και προσφέρει ως θυσία πνευματική στον Θεό.

9. Το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει σήμερα να επιτελέσει το

δύσκολο, αλλά καθοριστικής σημασίας μορφωτικό και ανθρωποποιητικό του έργου, μέσα σε ένα πολυδαίδαλο εκπαιδευτικό τοπίο, σε μια εποχή ευρύτερης συνειδητοποιήσεως των ανθρωπολογικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και πνευματικών λειτουργιών της θρησκείας και ενόψει των μεγάλων προκλήσεων των καιρών. Στη χώρα μας το μάθημα έχει αλλάξει όψη τις τελευταίες δεκαετίες. Αποβλέπει στο θρησκευτικό εγγραμματισμό των μαθητών και των μαθητριών στη βάση των κεντρικών αληθειών της ορθόδοξης χριστιανικής παραδόσεως. Όχι μόνον δεν μπορεί κατά ταύτα, να θεωρηθεί «ξένο σώμα» στο σύγχρονο σχολείο, αλλά συμβάλλει στους γενικότερους ανθρωπιστικούς στόχους της εκπαιδεύσεως και ενισχύει τον παιδαγωγικό προσανατολισμό του σχολείου.

10. Ο Ορθόδοξος Ναός είναι το κέντρο της λατρείας και της εν Χριστώ ζωής. Είναι φυσικό, επομένως, κάθε μορφή τέχνης μέσα σε αυτόν να υπηρετεί τη λατρεία και την λειτουργική αγωγή.

Η Εκκλησία υιοθέτησε κάθε μορφή τέχνης στην θεία λατρεία και αυτό αποδεικνύει τη σημασία που έδινε και ασφαλώς θα πρέπει να δίνει, στην αισθητική αγωγή των πιστών, ως μέσο για την λειτουργική αγωγή τους.

11. Η ιερή ψαλμωδία είναι παγκόσμιος διαχρονικός θεσμός, μέσω του οποίου αφ' ενός εκφράζονται τα θρησκευτικά συναισθήματα του ανθρώπου προς τον Θεό, αφ' ετέρου χρησιμοποιείται ως μέσον παιδαγωγίας της θρησκευτικής κοινότητας μέσω του λόγου, του μέλους και του ρυθμού.

Η αισθησιακή αντίληψη περί της ψαλτικής μορφής, τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, πρέπει ν' αντικατασταθεί από την αναζήτηση των θεολογικών και καλλιτεχνικών αρχών, οι οποίες θα καταστήσουν την ψαλμωδία ουσιώδες μέσον προσευχής, δοξολογίας, λατρείας και εν Χριστώ σωτηριολογικής παιδαγωγίας.

12. Η ευταξία της θείας λατρείας μετά από την ιστορική καταγραφή και την πείρα των αγίων μας διδάσκει το αληθινό χριστιανικό ήθος, αυτό που χαρακτηρίζεται από υπακοή, ταπείνωση, εγρήγορση, προσοχή, σεβασμό στην προσωπικότητα του αδελφού, επίγνωση της σημασίας της ιεραρχικής δομής της Εκκλησίας. Θεμελιώδες στοιχείο της ευταξίας της θείας λατρείας είναι η αναγνώριση του γεγονότος, ότι κανείς δεν εισέρχεται στη Βασιλεία του Θεού μόνος.

13. Επειδή στη λειτουργική πράξη της Εκκλησίας μας χρησιμοποιούνται πάμπολλα βιβλία, όπως το Ωρολόγιο, τα Μηναία, το Πεντηκοστάριο κ.α., μετατρέποντας τα βιβλία σε ηλεκτρονική μορφή διευκολύνεται η πρόσβαση σε αυτά.

Η τεχνολογία και οι τέχνες για να είναι χρήσιμες στην λειτουργική αγωγή των πιστών πρέπει να αποκαθαίρονται από τα μη λειτουργικά και πνευματικά στοιχεία τους.

Προτάσεις

α. Να ευαισθητοποιηθούν οι φορείς της Βαπτισματικής αγωγής, ιερείς, ανάδοχοι, οικογένεια, ενορία γενικότερα και να προβληματιστούν πάνω στο θέμα αυτό, στηριγμένοι στην πλούσια παράδοσή μας, λαμβάνοντας όμως υπόψιν και τη σύγχρονη πραγματικότητα. Περί αυτού βλέπε και τα Πρακτικά του Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου «Το Άγιον Βάπτισμα» (Σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη», τομ. 6).

β. Να μελετηθεί η ενεργοποίηση και η ουσιαστική χρήση των παραθεωρημένων, σήμερα, συναξαρίων στη λατρεία της Εκκλησίας. Προς τούτο ίσως πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψιν οι προτάσεις του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου.

γ. Να αξιοποιηθεί στην επ΄ Εκκλησίας διδαχή η πλούσια εορτολογική και αγιολογική παράδοση της Εκκλησίας, κυρίως μέσω του κηρύγματος, το οποίο δύναται να επεκταθεί θεολογικά σε ένα θεματολόγιο αντλούμενο από το εκκλησιαστικό εορτολόγιο.

δ. Η λειτουργική αγωγή θα είναι αποτελεσματική για το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, όταν έχει ως βάση όλα τα βιβλικά κείμενα. Όχι μόνο τον Μυστικό Δείπνο, αλλά και πολλά άλλα κείμενα με εσχατολογικό χαρακτήρα. Στη λειτουργική αγωγή για το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας αναφέρονται τα πορίσματα του Γ΄ Πανελληνίου Συμποσίου («Το μυστήριο της Θ. Ευχαριστίας», Σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη», τομ. 8).

ε. Η ψαλμωδία διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στη λειτουργική μας ζωή, γι' αυτό επιβάλλεται να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα παράλληλα μαθήματα στα Ωδεία και στις Σχολές Βυζαντινής Μουσικής.

στ. Επειδή τόσο οι Ποιμένες, όσο και ο πιστός λαός δεν γνωρίζουν επαρκώς τον σκοπό και τον ρόλο της ψαλμωδίας στην καθημερινή μας λειτουργική ζωή είναι αναγκαία η εκ μέρους της Διοίκησης Εκκλησίας οργάνωση ειδικών ομιλιών και σεμιναρίων προς γενική ενημέρωση και επιμόρφωση.

ζ. Οι φορείς της ψαλτικής τέχνης, κληρικοί, μουσικοδιδάσκαλοι, καθηγητές και ιεροψάλτες πρέπει –παράλληλα με την εκμάθηση της ψαλτικής τέχνης– να εκπαιδεύονται και στην θεολογική, εκκλησιολογική, σωτηριολογική αξία και γλωσσική παιδεία του λειτουργικού θεσμού της ψαλμωδίας, ώστε να αποκτούν περισσότερο θεολογική λειτουργική παιδεία και αγωγή, να κατανοούν την θεολογική (δογματικοηθική) σημασία της ι. ψαλμωδίας και όχι να επιδεικνύουν μονόπλευρη καλλιτεχνική επίδοση και αντίληψη. Προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να λειτουργήσουν Σχολές διδασκαλίας τόσο στις Ιερές Μητροπόλεις, όσο και στις ενορίες. Για την εύρυθμη λειτουργία των Σχολών αυτών απαιτείται άμεσο ενδιαφέρον και παρακολούθηση του διδακτικού έργου, καθώς και επιλογή καταλλήλων διδασκάλων. Η ανάγκη λειτουργίας παρόμοιων Σχολών καθίσταται επιτακτικότερη για τους επαρχιακούς ενοριακούς Ναούς, στους οποίους παρατηρείται μεγάλη έλλειψη

κατηρτισμένων (μουσικώς και θεολογικώς) ιεροψαλτών.

η. Η προσβασιμότητα των ηλεκτρονικών βιβλίων από το διαδύκτιο είναι σημαντική και συνεισφέρει στη λειτουργική αγωγή των πιστών. Προς την κατεύθυνση αυτή κρίνονται ως απαραίτητα τα ακόλουθα·

i. Οι τυπικές διατάξεις της Εκκλησίας να διατίθενται και σε ηλεκτρονική μορφή.

ii. Να ψηφιοποιηθούν τα λειτουργικά βιβλία.

iii. Τα Λειτουργικά Συμπόσια αποτελούν πρόσφορη ύλη για τη λειτουργική αγωγή και ήδη εκδηλώνεται ενδιαφέρον από ειδικούς επιστήμονες να μεταφραστούν στην Αγγλική. Προτείνουμε ως πρώτο βήμα να μεταφραστούν σε δύο Ευρωπαϊκές γλώσσες τα πορίσματα των πραγματοποιηθέντων Λειτουργικών Συμποσίων και να αναρτηθούν στο Διαδίκτυο.

7. Η γλώσσα της θείας Λατρείας

Το θέμα είναι γνωστό και πολυσυζητημένο. Προέκυψε και πάλι.

Έχοντας υπ' όψη μας τα όσα έχουν γραφεί, πιστεύουμε, ότι έχουμε διαβάσει τα πλείονα των δημοσιευμάτων, θα καταθέσουμε με συντομία την ταπεινή γνώμη μας για το θέμα.

α'. Το θέμα είναι σοβαρό για την Εκκλησία μας.

β'. Η γλώσσα της λατρείας «είτε προφάσει είτε αληθεία» (προς Φιλιππησίους α' 18) θεωρείται από μερικούς εμπόδιο στην κατανόηση των τελουμένων και λεγομένων στην θεία Λειτουργία.

Στην λατρεία συμμετέχει ο άνθρωπος με όλες τις δυνάμεις της ψυχής και τις αισθήσεις του σώματός του. Ο αποκλεισμός ενός από τα μέρη της ψυχής ή μιας από τις αισθήσεις του σώματος να συμμετάσχει στην λατρεία του Θεού, τραυματίζει τον άνθρωπο. Γι' αυτό νομίζουμε, ότι δεν επιτρέπεται να ακυρώνουμε την λειτουργία του λογικού, εφ' όσον η εντολή του Κυρίου είναι «αγαπήσεις Κύριον τον Θεόν σου εξ όλης της καρδιάς σου και εξ όλης της ψυχής σου και εξ όλης της διανοίας σου και εξ όλης της ισχύος σου» (Μαρκου ιβ' 30). Από ολόκληρο τον άνθρωπο εκδηλώνεται η αγάπη στον Θεο και κατά την συμμετοχή του στην λατρεία του Θεού.

Αφού με πολλούς τρόπους μετέχει ο πιστός στο Μυστήριο, με το συναίσθημα, με το λογικό, με το επιθυμητικό και με τις αισθήσεις του σώματός του δεν επιτρέπεται να αποκλείσουμε, να αχρηστεύσουμε και να ενοχοποιήσουμε ένα από αυτά. Γι' αυτό και η λατρεία του Θεού χαρακτηρίζεται ως λογική λατρεία.

Εξ άλλου και στο Ανακοινωθέν της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου δεν αποκλείεται η «λογική κατανόηση» των λεγομένων και τελουμένων στην θεία Λατρεία, που θα ολοκληρωθεί στην μύηση των μυστηρίων της βασιλείας των ουρανών (Ματθαίου ιγ' 11).

γ'. Αναζητούμε τον ενδεδειγμένο, σύμφωνα με την παράδοση της

Εκκλησίας μας, τρόπο άρσεως του εμποδίου και υπερβάσεως του προβληματισμού.

Ασφαλώς δεν είναι μονότροπος η λύση. Η επίλυση του προβλήματος απαιτεί πολυμερή αντιμετώπιση, διότι άλλα στην θεία Λατρεία, για να κατανοηθούν και βιωθούν, απαιτούν κατήχηση. Άλλα ερμηνεία. Άλλα διαρρύθμιση. Άλλα άλλως αντιμετωπίζονται.

Στην θεία Λειτουργία υπάρχουν τμήματα που δεν χρήζουν καμιάς περαιτέρω ερμηνείας ή μεταφράσεως. Άλλα που δεν επιδέχονται επεμβάσεις. Υπάρχουν όμως και άλλα που για να κατανοηθούν απαιτείται κάποια βοήθεια.

δ'. Σημαντική είναι η απόφαση της Ιεράς Συνόδου που συζήτησε το θέμα και αναφέρεται στο Ανακοινωθέν της 14.4.2010.

«Κοινό σημείο των συζητήσεων ήταν ότι η Ορθόδοξη Λατρεία και δη και η θεία Λειτουργία είναι ένας μεγάλος λειτουργικός πλούτος, τον οποίο μας παρέδωσαν οι Άγιοι Πατέρες και όλη η διαχρονική παράδοση, όπως θαυμάζεται από τούς ετεροδόξους, σε συνδυασμό με την ποιματική προσπάθεια μύησης των πιστών στα γινόμενα και τελούμενα της Θείας Λατρείας.

Μετά την ολοκλήρωση των συζητήσεων η Διαρκής Ιερά Σύνοδος κατέληξε στα εξής:

1. Η Λατρεία της Εκκλησίας και μάλιστα η θεία Λειτουργία, αποτελούν το κέντρο της Εκκλησιαστικής ζωής, την καρδιά της Εκκλησίας, γι' αυτό και κάθε προσπάθεια προσέγγισης σε αυτήν πρέπει να γίνεται με βαθύτατο σεβασμό. Δεν πρόκειται μόνο για μια λογική κατανόηση, αλλά για μύηση στο «πνεύμα» της, για ένωση των Χριστιανών με τον Χριστό. Γι' αυτό η Διαρκής Ιερά Σύνοδος εμμένει στην παράδοση του γλωσσικού ιδιώματος του παραδεδομένου τρόπου τελέσεως της θείας Λειτουργίας και των Ιερών Μυστηρίων. Οιαδήποτε μετάφραση λειτουργικών κειμένων μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην ενότητα της Εκκλησίας.

2. Επειδή στην Εκκλησία όλα πρέπει να γίνονται «ευσημόνως και κατά τάξιν» και τον αρμόδιο λόγο έχει η Ιερά Σύνοδος, γι' αυτό ο Αρχιερέυς που ενδεχομένως έχει ένα ειδικό λόγο αναγνώσεως κάποιων κειμένων σε μετάφραση, πρέπει να λαμβάνει άδεια από την Διαρκή Ιερά Σύνοδο.

3. Το θέμα όμως αυτό θα συνεχισθεί να συζητείται στις αρμόδιες Συνοδικές Επιτροπές, σε Συνέδρια που θα διοργανωθούν για τον σκοπό αυτόν, σε συνεργασία με τις Θεολογικές Σχολές και όταν ωριμάσει η συζήτηση, και κριθεί αναγκαίο, θα εισαχθεί στην Ιεραρχία της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία είναι το ανώτατο όργανο διοικήσεως της Εκκλησίας, προκειμένου να αντιμετωπισθεί Συνοδικώς».

Επομένως η Ιερά Σύνοδος έθεσε το θέμα προς συζήτηση και αναμένει την ωρίμανσή του για την λήψη αποφάσεως.

ε'. Στον διάλογο που αναπτύσσεται και στις απόψεις που κατατίθενται

πρέπει να αποφεύγονται οι προσωπικοί απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί. Πρέπει να θεωρούμε δεδομένη την έμπονη αγωνία όσων συμμετέχουν στον διάλογο με τις απόψεις που εκφράζουν.

στ'. Το θέμα πρέπει να αντιμετωπισθεί από τους υπεύθυνους Ποιμένες και να μην αφεθεί σε μεμονωμένες πρωτοβουλίες, διότι η βλάβη που θα προκληθεί θα έχει ανυπολόγιστες πνευματικές συνέπειες στην ζωή των πιστών.

Γι' αυτό και στο Ανακοινωθέν της Ιεράς Συνόδου επισημαίνεται, ότι απαιτείται η άδεια της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος για μεταβολές σε ουσιαστικά θέματα της θείας Λατρείας.

ζ'. Παρατηρούμε όμως, ότι η θεία Λατρεία έχει ποικιλία γλωσσικών μορφών.

Άλλη η γλώσσα της αγίας Αναφοράς και άλλη η γλώσσα των Κανόνων.

Άλλη η γλώσσα των προσευχητικών προτροπών στον λαό και άλλη των ύμνων.

Στις Ιερές Ακολουθίες είναι εντεταγμένα κείμενα συντεταγμένα άλλα στην ομηρική γλώσσα, άλλα στην αττική και άλλα στην αλεξανδρινή.

Διερωτώμαστε μόνο τι γλωσσικές μορφές της γλώσσας του παρελθόντος επιτρέπεται να χρησιμοποιούμε στην Εκκλησία; Όλες οι μορφές της γλώσσας είναι παραδεκτές στην θεία Λατρεία εκτός από την καθομιλουμένη;

η'. Αδυνατούμε να παραδεχθούμε, ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούμε είναι ακατάλληλη για να δοξολογήσουμε τον Θεό;

Αδυνατούμε να παραδεχθούμε, ότι η μόνη ενδεδειγμένη γλωσσική μορφή για να διδάξουμε τις αλήθειες της Εκκλησίας είναι η γλώσσα των παρελθουσών γενεών;

Δεν αγνοούμε, ότι η διδασκαλία της Εκκλησίας απαιτεί προσεκτική διατύπωση σε θεολογικές έννοιες και μάλιστα δογματικούς όρους. Αυτή όμως είναι η διακονία των Ποιμένων, να χρησιμοποιήσουν τις ενδεδειγμένες λέξεις για να κηρύξουν την αλήθεια της Εκκλησίας, να ορθοτομήσουν τον λόγο της αληθείας. Αυτό έκαναν οι θεοφόροι Πατέρες μας.

Διερωτώμεθα, αδυνατούμε να εκφράσουμε την εμπειρία μας στη γλώσσα που μιλάμε;

θ'. Οι Πατέρες και Διδάσκαλοι της Εκκλησίας ίδια γλώσσα χρησιμοποιούσαν στο κήρυγμα και στην λατρεία γι' αυτό και τμήματα ομιλιών τους αποτέλεσαν ύμνους των εορτών.

ι'. Το θέμα δεν είναι εάν πρέπει να μεταφράσουμε ή δεν πρέπει να μεταφράσουμε τα κείμενα της θείας Λατρείας, αλλά ποιά γλώσσα θα χρησιμοποιήσουμε στην θεία Λατρεία.

ια'. Ειδικότερα, τα θέματα που πρέπει να διερευνηθούν και τέθηκαν από όσους έλαβαν μέρος στον διάλογο και αντάλλαξαν απόψεις για το θέμα είναι·

- Κινδυνεύει η εκκλησιαστική ενότητα από το θέμα των μεταφράσεων;
- Για ποια κείμενα τίθεται θέμα μεταφράσεως;
- «Μετάφραση» ή «μεταγλώττιση»; Εδώ η έρευνα πρέπει να επεκταθεί σε θέματα γλωσσολογίας και ιστορίας της ελληνικής γλώσσας.
- Τι σημαίνει «ιερότητα» στην γλώσσα της Λατρείας; Ποιά είναι η «ανώτερη γλωσσική μορφή» στην οποία πρέπει να απευθύνεται η προσευχή μας προς τον Θεό; Σε τι συνίσταται η «ανωτερότητα» μιας γλωσσικής μορφής; Μήπως στο θέμα αυτό υπεισέρχονται ψυχολογικοί παράγοντες; (Δηλαδή, επειδή μία λέξη χρησιμοποιείται καθημερινά χάνει την αξία της, ενώ μία άλλη αρχαιοπρεπής διατηρεί μία παράξενη αίγλη);
- Τι σημαίνει «προσαρμογή των ανθρώπων στο ιδίωμα των λειτουργικών ευχών»; Σημαίνει ότι, «από τις πολλές φορές που ακούω μία ευχή, σχηματίζω μία άποψη για την έννοιά της»; Σημαίνει ότι, «από τις πολλές φορές που ακούω μία ευχή, συντελείται μία αυτόματη εκμάθηση του εννοιολογικού περιεχομένου των λέξεων»; Σημαίνει ότι, «εξακολουθώ να μην καταλαβαίνω (ακόμα και αν ακούσω την ευχή πολλές φορές), αλλά αρκούμαι στην λαϊκή ρήση “πίστευε και μη ερεύνα”»;
- Τι σημαίνει το επιχείρημα εναντίον της «μεταγλωττίσεως», ότι η Θεία Λειτουργία «έχει τελετουργικό χαρακτήρα», «είναι Μυστήριο» και γι' αυτό υπάρχει κίνδυνος «οι λέξεις, στο περασμά τους από την μία γλώσσα στην άλλη, να χάσουν σημαντικό βαθμό από το σημασιολογικό τους περιεχόμενο»; Τι σημαίνει «ευτελισμός του περιεχομένου»;
- Η γλώσσα έχει μνημειακή αξία, ή είναι μέσο για να φθάσει ο λόγος του Θεού στον άνθρωπο της κάθε εποχής;
- Είναι «ιεροσυλία» η μετάφραση των λειτουργικών κειμένων;
- Θεμα σύγχρονης γλωσσικής παιδείας· Τι προσφέρει; Που αποβλέπει;
- Το έλλειμμα «λειτουργικής αγωγής και κατηχήσεως» συνδέεται με την αδυναμία κατανόησης των λειτουργικών κειμένων;
- Ποιά γλωσσικά ιδιώματα της λειτουργικής γλώσσας (π.χ. τα απαρέμφατα) δεν χρησιμοποιούνται στην καθομιλουμένη;
- Προβλήματα που καλείται να επιλύσει η μετάφραση· η αναλυτικότητα της Νέας Ελληνικής, σε σχέση με τα πυκνά νοήματα της αρχαίας (λειτουργικής) γλώσσας.
- Η μετάφραση δεν υποκαθιστά την ερμηνεία· παραμένει το θέμα του θεολογικού περιεχομένου των όρων και των λέξεων.
- Βασική παράμετρος για την πραγματοποίηση μιας μεταφράσεως, είναι η γνώση του μορφωτικού επιπέδου των συμμετεχόντων στην Λατρεία μας. Η έρευνα αυτή είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί.
- Συμμετοχή στην Λατρεία «εκ συνηθείας» η «εκ συνειδήσεως»;
- Η πιθανή χρήση μεταφράσεων πρέπει να ισχύει σε όλες τις Μητροπόλεις, η θα υπάρξει δυνατότητα επιλογής; Ποιές θα είναι οι συνέπειες της μιας ή της άλλης περιπτώσεως;
- Στην μετάφραση πρέπει να αποφευχθούν οι «ατυχείς εκφράσεις» η «οι

λαϊκότερες διατυπώσεις».

- Ανάγκη «ανόδου του επιπέδου του διαλόγου και της επικοινωνίας» σε θέματα διαλόγου περί μεταφράσεως.
- Ποια είναι η γλώσσα της υμνογραφίας σε σχέση με τις εποχές εξελίξεως της ελληνικής γλώσσας;
- Αιτιολογείται η κινδυνολογία, ότι η μετάφραση των λειτουργικών κειμένων θα οδηγήσει σε «γλωσσική υπεραπλούστευση» και «λεξιπενία»;
- Η «κατανυκτική ατμόσφαιρα» της θείας Λατρείας συμβαδίζει με την ισχύ μόνο του πρωτοτύπου κειμένου και όχι της μεταφράσεώς του;
- Άλλη είναι η «γλώσσα της κατηχήσεως και άλλη η γλώσσα της Λατρείας»;
- Υπάρχει «μυστικιστική» και «μαγική» κατανόηση των Μυστηρίων».

Στο Β' Λειτουργικό Συμπόσιο με θέμα «Λατρεύσωμεν ευαρέστως τω Θεώ» ο καθηγητής κ. Γεώργιος Φιλίας έχει ιδιαίτερη Εισήγηση με θέμα· «Γενική θεώρηση της λειτουργικής γλώσσας ως μέσου συμμετοχής του λαού στη λατρεία της Εκκλησίας», σελ. 171-189.

8. Η έκδοση και η διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η έκδοση λειτουργικών βιβλίων. Και στο θέμα αυτό παρατηρούμε, ότι επικρατούν απόψεις που δημιουργούν προβλήματα.

Είναι γνωστό στους ειδικούς μελετητές, ότι τα λειτουργικά βιβλία μας διαμορφώθηκαν επί τη βάσει χειρογράφων κωδίκων.

Η μορφή των λειτουργικών βιβλίων εξελίχθηκε, ώστε να διευκολύνονται οι διακονούντες στα αναλόγια. Ίδετε περί της μορφής, τα όσα εκθέτει ο Αθανάσιος Παπαδόπουλος - Κεραμεύς σε ειδική αναφορά που έστειλε στον Οικουμενικό Πατριάρχη Ανθιμο τον Ζ' (δημοσιεύεται στο περιοδικό «Νεα Σιών» από τον Ευλόγιο Κουρίλα Λαυριώτη, τεύχος Ε' έτος 1935 σελ. 204-304).

Γι' αυτό διαπιστώνουμε φθορές και αλλοιώσεις που προκαλούνται·

- από την χρήση των κωδίκων στην λατρεία
- από την μεταφορά των κειμένων από τους χειρόγραφους κώδικες στην έντυπη μορφή τους
- από τις απόπειρες διορθώσεως, βελτιώσεως, αποκαταστάσεως των κειμένων με την προσθήκη ή αφαίρεση φράσεων, λέξεων και ολοκλήρων τροπαρίων
- από άγνοια.
- από σκοπούμενες αλλοιώσεις.

Ειδικές Επιτροπές αποτελούμενες από ειδικούς με την βοήθεια της τεχνολογίας πρέπει να αποκαταστήσουν τα κείμενα.

Επί πλέον προβλήματα δημιουργούνται και από·

Την εισαγωγή στην θεία Λατρεία λειτουργικών βιβλίων που δεν φέρουν την έγκριση της Ιεράς Συνόδου.

Την εισαγωγή στην θεία Λατρεία ευχών και Ακολουθιών που ο συντάκτης τους διαμορφώνει κατά την ευσεβειά του και τις απόψεις του.

Την αντικατάσταση κανόνων και τροπαρίων των αρχαίων ποιητών από νεώτερα.

Εφ' όσον η λατρεία του Θεού είναι υπόθεση της Εκκλησίας, πως είναι δυνατόν να επεμβαίνει ο οιοσδήποτε σε θέματα της Εκκλησίας άνευ ειδήσεως, γνώσεως και εγκρίσεως αυτής;

Πλούσια στοιχεία για την αναθεώρηση των λειτουργικών βιβλίων περιέχονται στην μελέτη του Ευλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, μετέπειτα Μητροπολίτου Κορυτσάς «Αι προς αναθεώρησιν των Εκκλησιαστικών βιβλίων γενόμεναι απόπειραι εν τη Ορθοδόξω Ανατολική Εκκλησία», που δημοσιεύθηκε στα τεύχη της «Νεας Σιών» μεταξύ των ετών 1935-1940.

Επίσης και στα προλεγόμενα της εκδόσεως των Μηναίων από την «Αποστολική Διακονία», στο Μηναίο του Σεπτεμβρίου, της Παρακλητικής και του Πεντηκοσταρίου αναφέρονται σημαντικές πληροφορίες για το θέμα αυτό.

Για την διόρθωση μάλιστα του Τριωδίου ο Αιδεσιμολογιώτατος Πρωτοπρεσβύτερος κ. Κωνσταντίνος Παπαγιάννης έχει εκδώσει δίτομο έργο σελίδων 219 ο α' τόμος και 260 σελίδων ο β' τόμος.

Η εργασία αυτή πρέπει να γίνει οργανωμένα και υπεύθυνα από την Εκκλησία.

9. Η σύνταξη νέων ιερών Ακολουθιών και Ευχών

Η ιστορία της θείας Λατρειας δείχνει, ότι οι Ποιμένες της Εκκλησίας χρησιμοποιούσαν πάντοτε μορφές θείας Λατρειας που εξυπηρετούσαν την ποιμαντική τους.

Ήδη ακούσαμε από τις εισηγήσεις, τα πρόσωπα που συνέβαλαν σε αυτή την εξέλιξη της μορφής της θείας Λατρειας.

Για τις ανάγκες της θείας Λατρειας συντάσσονται και σήμερα νέες Ιερές Ακολουθίες και Ευχές.

Οι συντάκτες τους πρέπει να λαμβάνουν υπ όψη τους και τα σύγχρονα δεδομένα.

Ένα από τα θέματα που οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψη μας είναι η γλωσσική μορφή.

Οι νέες Ιερές Ακολουθίες, οι ευχές και οι ύμνοι που συντίθενται αποσκοπούν στο να δώσουν στους πιστούς μέσο προσευχής και αναβάσεως. Γι' αυτό πρέπει να επιλέγονται λέξεις και εκφράσεις που γίνονται αντιληπτές από τούς συνηγμένους.

Δεν γνωρίζω πολλούς στην εποχή μας να γνωρίζουν τα ανακρεόντεια ή ιαμβικά αρχαιοελληνικά μέτρα, ή το νόημα των λέξεων που προέρχονται από την πολιά αρχαιότητα, όπως π.χ. ακέστωρ αντί του ιατρού και θεραπευτού ή σκίμπους αντί του κραββάτου, λέξεις που ούτε στα ιερά κείμενα των ευαγγελίων δεν εισήχθησαν, και που υπάρχουν σε ύμνους

νέων Ακολουθιών και Ευχών.

Η σύνταξη Ιερών Ακολουθιών διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες όπως π.χ.

α'. Στην κορυφή της θείας Λατρείας είναι ο Ιησούς Χριστός, αμέσως η Θεοτόκος και Παρθένος Μαρία, στην συνέχεια ο Τίμιος Πρόδρομος, ακολουθούν οι Άγιοι Απόστολοι και ούτω καθεξής.

Όπως δοξολογούμε τον Κύριό μας Ιησού Χριστό δεν δοξάζουμε τούς Αγίους. Όπως επίσης τιμάμε την Θεοτόκο δεν τιμάμε τούς Αγίους.

β'. Άλλως τιμάται ο εορταζόμενος άγιος και άλλως όσοι αναφέρονται μόνο στο υπόμνημα του Συναξαρίου.

γ'. Η αρχαιότητα των Αγίων και

δ'. Πολλοί άλλοι.

10. Το Ωρολόγιο Πρόγραμμα τελέσεως των Ιερών Ακολουθιών

Δεν αγνοείται, ότι το Ωρολόγιο Πρόγραμμα τελέσεως των Ιερών Ακολουθιών ορίστηκε στην βάση της αγροτικής ζωής και στις συνθήκες περασμένων εποχών.

Δεν αγνοείται, ότι οι περισσότεροι πιστοί που εκκλησιάζονται, προσέρχονται στην σύναξη το τελευταίο ημίωρο στην καλλίτερη περίπτωση.

Δεν αγνοείται, ότι οι συνθήκες ζωής στις αστικές περιοχές είναι πολύ διαφορετικές από τις συνθήκες ζωής της επαρχίας.

Θα ασχοληθούμε υπεύθυνα και ποιμαντικά με αυτό το θέμα.

Στα Πορίσματα των προηγούμενων Λειτουργικών Συμποσίων έχουν καταγραφεί οι προβληματισμοί και οι σχετικές προτάσεις.

11. Η ποικιλία στην τελετουργική

Άλλο ένα θέμα που προκύπτει είναι η ποικιλία των λειτουργικών τυπικών και τάξεων.

Η ανομοιομορφία πολλάκις οφείλεται σε άγνοια του τυπικού, ενίοτε όμως δημιουργείται για τον εντυπωσιασμό.

Η Εκκλησία μας πάντοτε ανεχόταν την διαφορετική λειτουργική τάξη που δεν προδίδει όμως διάθεση ανεπίτρεπτης επιτηδευμένης διακρίσεως, η οποία αλλοιώνει το ήθος της λογικής λατρείας και παραβιάζει τους βασικούς άξονες και κανόνες τελετουργικής.

Αυτό που ομορφαίνει της Ιερές Ακολουθίες και παιδαγωγεί ουσιαστικά τούς πιστούς είναι η προσωπικότητα του Ιερέως, η ανεπιτήδευτη ιεροπρέπεια και το βίωμα, που εκφράζεται σωστά και με σαφήνεια και όχι οι πάσης φύσεως αντιαισθητικές υπερβολές τρόπων και συμπεριφοράς, που προσωρινά μόνον καλύπτουν ποιμαντικές ανεπάρκειες, αποκαλύπτουν συναισθηματική προσέγγιση της πίστεως, απευθύνονται και αναπαράγουν «συναισθηματικούς» Χριστιανούς και σίγουρα δεν καλύπτουν μεγάλο ποσοστό σκεπτομένων ανθρώπων, τους οποίους απωθούν ασφαλώς από το να παραμένουν στην Ένορία τους και τους

ωθούν σε εσωτερική μετανάστευση η ακόμη και σε μόνιμη απόσταση από την Εκκλησία, με αποτέλεσμα να στερείται η Εκκλησία συνολικά ως θεσμικό σώμα πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό.

12. Μοναστηριακό και Ενοριακό (Ασματικό) Τυπικό

Από την ιστορία της θείας Λατρείας γνωρίζουμε, ότι στην Εκκλησία μας είχαν διαμορφωθεί δύο Τυπικά των Ιερών Ακολουθιών. Το Μοναστηριακό, που τηρούσαν στις Ιερές Μονές, και το Ενοριακό (Ασματικό), που ίσχυε στις Ενορίες. Η διαμόρφωση και ο χαρακτήρας των Ιερών Ακολουθιών στα δύο Τυπικά έχουν καταγραφεί σε ειδικές μελέτες που υπάρχουν στην σχετική βιβλιογραφία.

Σταδιακά επικράτησε και στις Ενορίες το Μοναστηριακό Τυπικό και μάλιστα το Σαββαϊτικό, αυτό με το οποίο τελούσαν τις Ιερές Ακολουθίες στην Ιερά Μονή του αγίου Σαββα στην Παλαιστίνη.

Το Τυπικό αυτό για να τηρηθεί απαιτεί πολύ χρόνο, ιδιαίτερα για την τέλεση του Ορθρου, που στις Ενορίες δεν διατίθεται.

Το αποτέλεσμα είναι γνωστό. Ιερείς και Ιεροψάλτες αναλόγως επεμβαίνουν και ρυθμίζουν την Ιερά Ακολουθία κατά το δοκούν. Είναι ενδεχόμενο να περικοπούν οι κανόνες, για να δοθεί χρόνος να ψαλεί ένα «Δυναμис» με κράτημα και άλλα.

Θεωρούμε ότι δεν πρέπει να στρουθοκαμηλίζουμε και να μη βλέπουμε την αταξία που επικρατεί. Οφείλουμε να επέμβουμε καθορίζοντας το Τυπικό των Ιερών Ακολουθιών που θα ακολουθείται στις Ενορίες.

Με την εισηγήσή μας προσπαθήσαμε να δώσουμε ερεθίσματα γόνιμου προβληματισμού για τα θέματα της λατρείας του Κυρίου και Θεού μας, που πρέπει να μελετήσουμε με ταπείνωση για την δόξα της Εκκλησίας μας και την οικοδομή των πιστών.

«Τω δε βασιλεί των αιώνων,

αφθάρτω, αοράτω, μόνω σοφώ Θεώ,

τιμή και δόξα εις τούς αιώνας των αιώνων· Αμήν».

(Προς Τιμόθεον Α' α' 17)